ॐ

SHAYKH IRAQI'S LIFE

&

HIS LAMA'AT

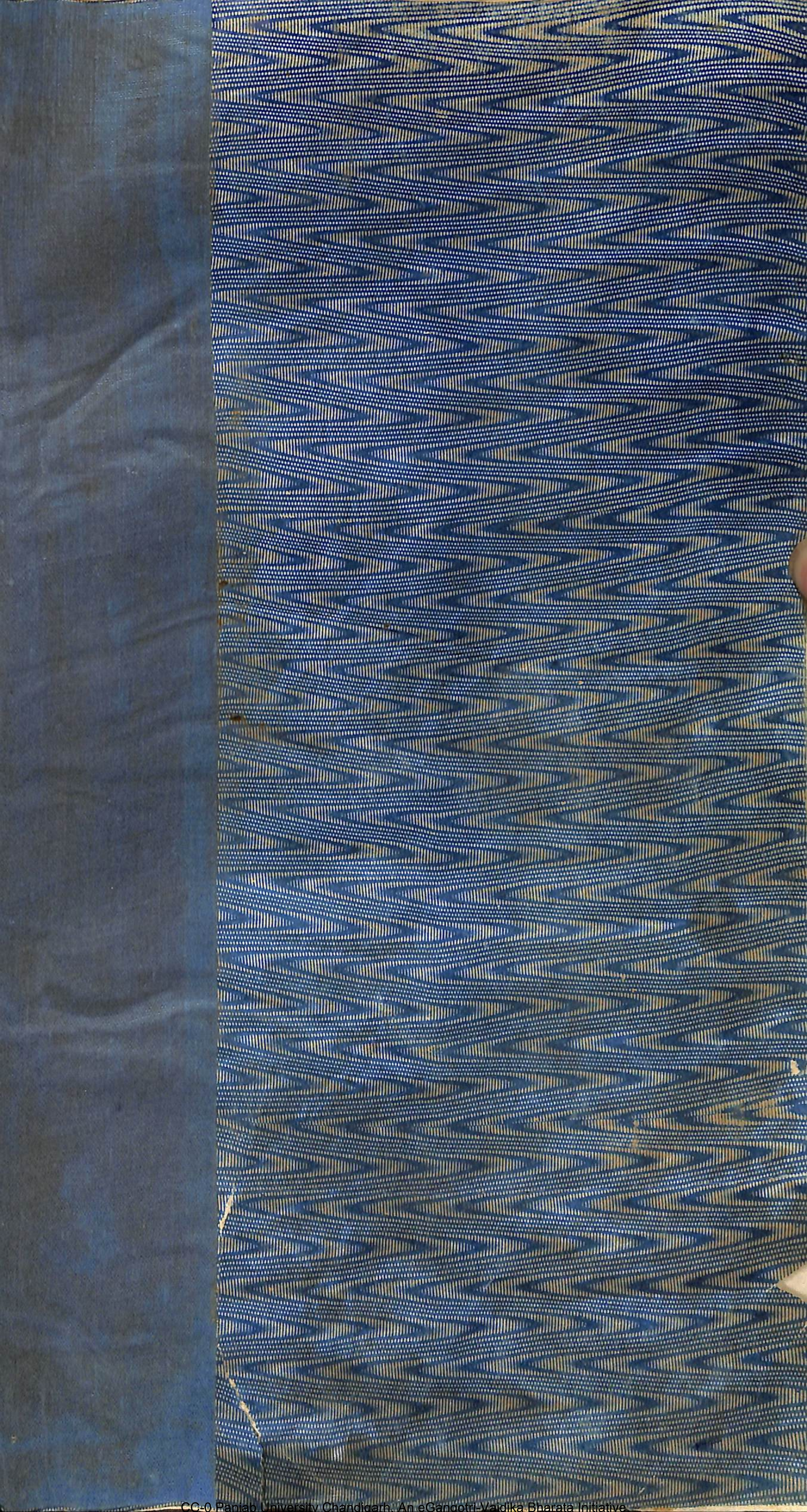
Edited by

Prof. YOG DHYAN AHUJA

آہوجہ، ی - د،

تنقیح عزالفیز لالف ایڈیٹر لمعات، برائے
پی - ایچ ڈی فارسی کیلئے،
۲۹۷ صفحات، ۳۰ سطور فی صفحہ،

"تفصیل" مندرج کتب قلمی کے رجسٹر میں"

ॐ

SHAYKH 'IRĀQĪ'S LIFE & HIS LAMA'ĀT

being a thesis

for the Degree of Ph. D. in Arts Faculty

of

the East Punjab University

for

the year 1948 .

Submitted by

Yog Dhyān Āhūja,
M.A., M.O.L., Munshi Fazil,
Head of the Department of Persian & Urdu,
Doaba College,
Jullundur City.

* * * * *

SHAYKH 'IRAQI'S LIFE & HIS LAMA'AT

being a thesis

for the Degree of Ph. D. in Arts Faculty

of

the East Punjab University

for

the year 1948.

Submitted by

Yog Dhyan Ahuja,
M.A., M.O.L., Munshi Fazil,
Head of the Department of Persian & Urdu,
Doaba College,
Jullundur City.

SHAYKH 'IRĀQĪ'S LIFE & HIS LAMA'ĀT.

378

SHAYKH IRĀQĪ'S LIFE

&

HIS LAMA'ĀT .

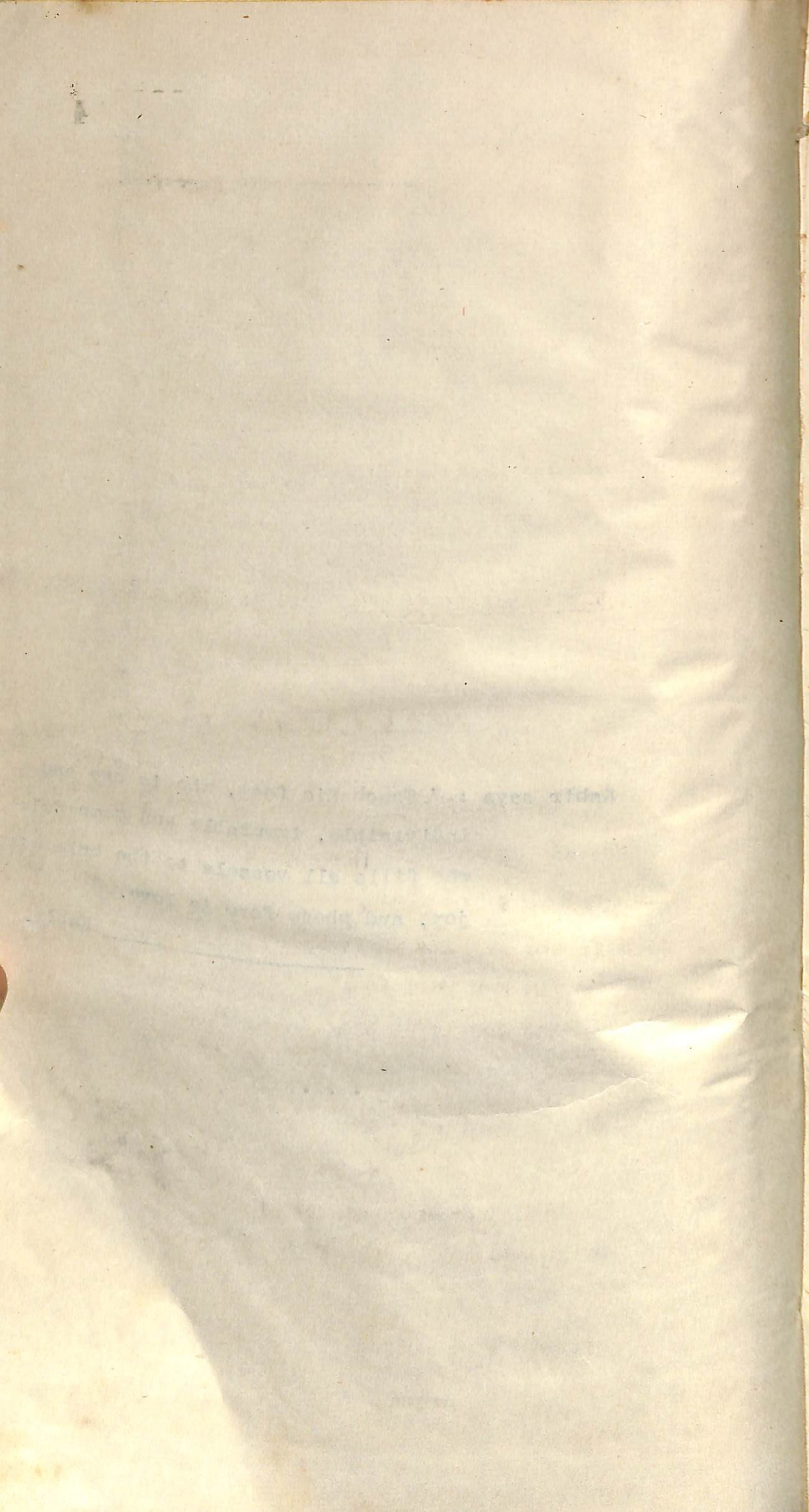
....

Edited by

Yog Dhyān Āhūja,
M. A., M.O.L., Munshi Fazil,
Head of the Department of Persian & Urdu,
Doaba College,
Jullundur City.

Kabīr says : " Touch His feet, who is one and indivisible, immutable and peaceful; who fills all vessels to the brim with joy, and whose form is love. "

__________________________ Kabīr.

SYSTEM OF TRANSLITERATION.

Letter	Value	Letter	Value
ا	a	ض	ẓ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	gh
ج	j	ف	f
چ	ch	ق	q
ح	ḥ	ک	k
خ	kh	گ	g
د	d	ل	l
ذ	z̲	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	w (v)
ژ	zh	ه	h
س	s	ء	ʾ
ش	sh	ی	y
ص	ṣ		

‾ indicates a long vowel.

ʹ as in عیسیٰ = ʿĪsá.

ث in ابن الاثیر = Ibn-ʼul-Athīr as given by Prof. E. G. Browne.

Moḥd for Muḥammad in proper names.

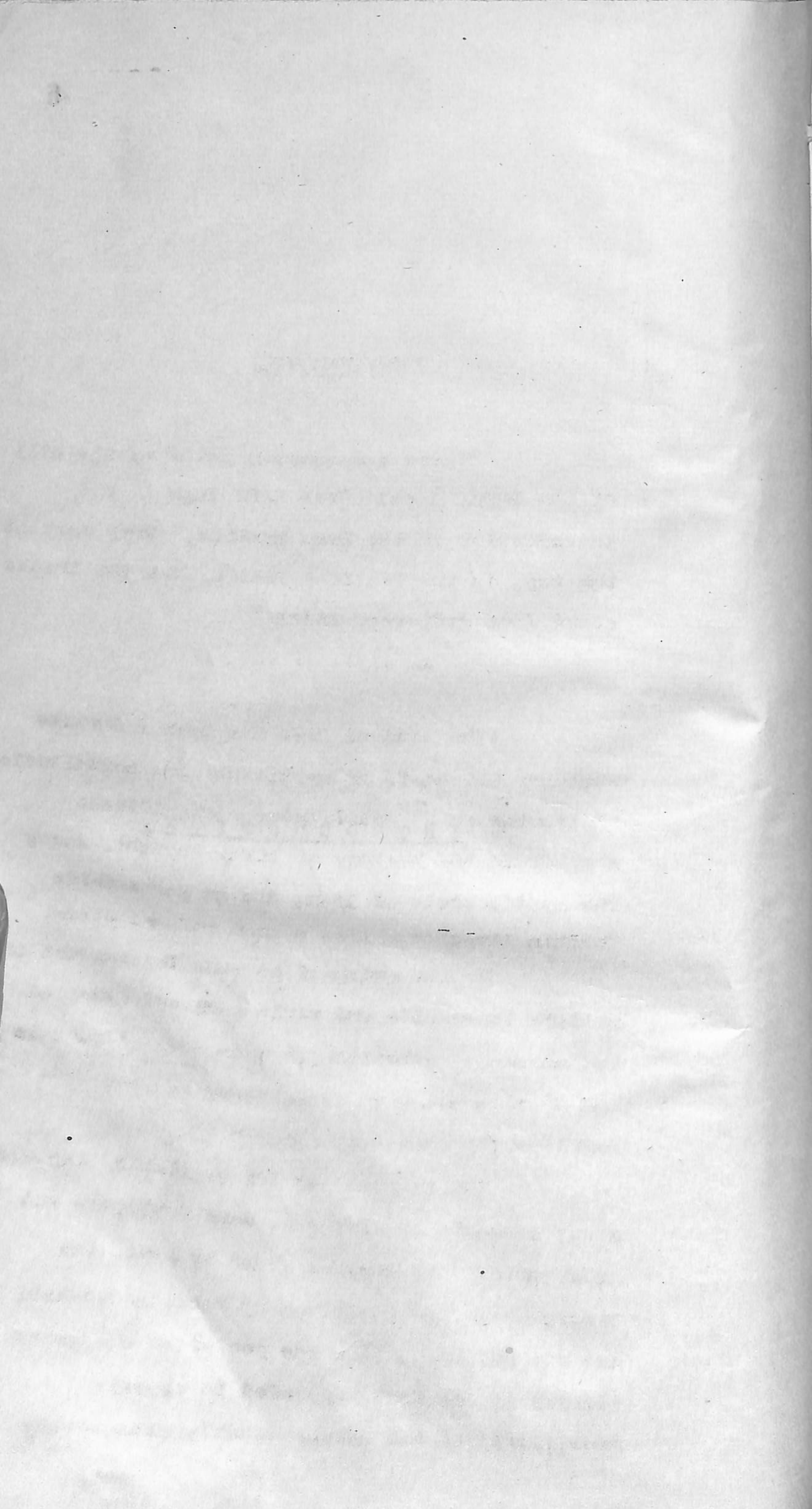
****

SHAYKH 'IRĀQĪ'S LIFE & HIS LAMA'ĀT.

CONTENTS.

INTRODUCTION.

INTRODUCTION.

"There are several paths up the hill of the Lord," says Dean W.R. Inge in his Introduction to the Lyra Mystica," They meet at the top, in the beatific vision, but the tracks start from different sides."

.. ..

The land of Īrān has been a fertile soil for the seeds of mysticism. The contribution of Iranian sufis constitutes a significant chapter in the history of human thought. Among the mystic poets of Īrān, Shaykh Fakhrud-Dīn Ibrāhīm 'Irāqī occupies a most eminent place.

We are aware of so many Iranian men of letters whose life and works have not received the amount of attention they deserve. 'Irāqī is one of them and the significance of his work has not been sufficiently realized.

The material so far available, includes stray accounts of 'Irāqī in some Tazkirahs and biographies, the details given by Jāmī, the biographical account given by Mullā 'Abdun-Nabī and the Deebācheh from the pen of an anonymous admirer of the poet, appended to certain manuscripts of his Dēwān. Equally note-worthy

are the accounts given in the two much-too--neglected manuscripts, the Qaṣr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Alī and the Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī.

The Deebācheh has been made available in text and English translation by Dr. A. J. Arberry in his admirable edition of 'Irāqī's maṣnawī entitled by him as the 'Song of Lovers', published by the Islamic Research Association of Bombay. Mullā 'Abdun-Nabī's Maykhāneh has been edited by Dr. Moḥd Shafī' and published by Messers Uttar Chand Kapur & Sons of Lahore.

There has, however, been no serious and regular attempt to work on Shaykh 'Irāqī's life and writings. " 'Irāqī," as truly remarked by Dr. Arberry in his Preface to the Song of Lovers, " has unaccountably been neglected by scholars and litterateurs both occidental and oriental. "

'Irāqī is one of the most outstanding authors of Īrān. His importance as a poet and author is great and still greater as a ṣūfī of that land.

In the history of Iranian literature 'Irāqī's age is essentially a mystic and diadactic age. 'Irāqī's times saw the world turn topsy turvy. The destruction wrought by the Mongol invasion staggers the imagination and beggars description. The thirteenth century stood witness to unparralleled upheavels of the world in general and the country of Īrān in particular. The event

of Mongol invasion was a catastrophe which, in the words of Prof. E.G. Browne, ' changed the face of the world,' and , 'inflicted more suffer--ing on the human race than any other event in the world's history of which records are preserved to us.' One of the contemporary writers, the 'sober and careful historian', Ibnu'l Athīr, says in the opening lines of the "Account of the Outbreak of the Tartars into the Lands of Islām", under the year A.H. 617 (A.D. 1220-21):-

" For some years I continued averse from mentioning this event, deeming it so horrible that I shrank from recording it, and ever withdrawing one foot as I advanced the other"

A letter written by Yāqūt al-Ḥamavī, the Geographer, has preserved for us the details of a great centre of learning which like many others was smashed to smithereens under the crushing blow of the Mongol invasion. This letter as told by Prof. E.G. Browne, 'was written in A.H. 617 (A.D. 1220-21) and describes in glowing language the rich libraries of Merv' which made the writer forget even 'friends and country, and on the contents of which he browsed 'with the avidity of a glutton", and the wonderful pros--perity of Khurāsān which, says he, " in a word and without exaggeration, was a copy of paradise".

"...... those places were effaced from off the earth as lines of writing are effaced

from paper, and those abodes became a dwelling for the owl and the raven; in those places the screech-owls answer each other's cries, and in those halls the winds moan responsive to the simoom."

" One would suppose," says d'Ohsson, " that history had exaggerated their attrocities, were not the annals of all countires in agreement on this point."

In Īrān these devastations were appalling and wide-spread. They changed the course of political history. They turned the flow of human thought. Maulānā Shiblī, in his Shi'ar-ul-'Ajam, describes at some length the reckless attrocities of the Mongol hordes. This general upheaval, as he concludes, gave birth to a vein of ṣūfī thought reflected preponderantly in the lives and writings of mystics like Rūmī, Auḥadī, 'Irāqī, Sa'dī and Maghribī.

It was in 1220 A.D. or so, that Hamadān fell a prey to untold miseries at the hands of the invading Tartars and we learn that 'Irāqī left Īrān for India just six or seven years later.

.. ..

'Irāqī's biography provides some details of his weakness for the fair faces of young boys, and a popular story would have us believe that 'Irāqī came to India on being attracted by a fair boy in the company of a band of Qalandars whom he followed to this land.

A good number of biographers and critics have taken note of this phase of 'Irāqī's character. Some have vehemently dis-approved of it. Others have explained it as an aspect of his spiritual appreciation of the element of Beauty in divine creation.

" He was given, " says A. Sprenger in his Catalogue of the Libraries of Kings of Oudh, " even more than other Persian poets to the disguising crimes of which they boast in their compositions. "

Prof. E.G. Browne takes into account A. Sprenger's remarks when he says in his Literary History of Persia, Vol. III, page 124-25:-

" He is the typical Qalandar, heedless of his reputation, and seeing in every beautiful face or object, a reflection, as in a mirror of the " Eternal Beauty". 'Love' as one of his biographers says, ' was predominant in his nature, and hence his ghazals have an erotic character which has exposed him to very harsh strictures on the part of some European critics notably Sprenger, who find scandulous in a Persian sentiments which in Plato they either ignore or admire".

Jāmī talks of the unjust aspertions on 'Irāqī in his Introduction to the Ashi'at-ul-Lama'āt, his commentary on the Lama'āt of 'Irāqī :-

امّا بواسطۂ آنکه زبان زدۂ ع بدنام کنندۂ نکونامی چند شده است
و دست فرسودۂ ع ازراه فتاده بی سرانجامی چند گشته اہلِ تقلید
رقمِ رد برآں کشیده اند و دامنِ قبول ازاں درچیده -

The author of the Mirát-ul-Khayál has discussed at some ~~kagnth~~ length the two aspects of love, namely نفسانی, the spiritual and بہیمی, the physical. He says in the course of his discus-sion :-

پس حسنِ ظن بلکه صدقِ اعتقاد نسبت بجماعتی از اکابر چون شیخ احمد غزالی و شیخ اوحد الدّین کرمانی و شیخ فخر الدّین عراقی که بمطالعۂ جمالِ صوری و حسّی اشتغال می نموده اند آنست که ایشان مشاهدۂ جمالِ مطلق حق سبحانه میکرده اند و بصورِ حسّی مقید نبوده اند و اگر از بعضی مبر النسبت بایشان انکار واقع شده است مقصود آں بوده باشد که محجوبان آنرا دستوری نسازند و قیاسِ حالِ خود بر حالِ ایشان نکنند و جاوداں در حضیضِ ضلال و اسفل السّافلین طبیعت نمانند و اللّٰه تعالی اعلم باسرارہم -

Daulat Sháh Samarqandí remarks in his account of 'Iráqí's life as under:-

حکایت کنند که شیخ عراقی راهمواره با صاحب جمالاں بنظرِ پاک الفت بودی -

Mohd. Qásim Firishteh at page 405 of his Tárikh-i-Firishteh says as follows:-

ہمواره با صاحب حسنان بنظرِ پاک عشق ورزیدی -

The Átishkadeh and the Majma-un-Nafáis both have the following words:

از عاشقانِ عارف و کاملانِ واقف است -

The Deebácheh says:

آں سوختۂ جمال و آں تشنۂ وصال آں یگانۂ باسلامت و آں نشانۂ تیرِ ملامت -

The Makhzan-ul-Gharáib:

زبدة العاشقین و قدوة العارفین -

The Maykháneh:

عارفی فاضل و عاشقی کامل است۔

The Riyāz-ul-'Ārifīn has the following words:-

غرض شیخی است مجرد و بیریا است موحد عارفی عاشق عاشقی صادق سوکش مجوبانه وسیرش مجذوبانه عشقش بر عقلش غالب و ادراک ظهورات صفات را از مظاهر طالب جانش پر شور و دلش پر نور سینه اش مخزن اسرار و دیده اش مطلع انوار۔

The Nishtar-i-'Ishq says:

گویند از عشق مجازی مطعون بود۔

All this apart, considerably great is the number of writers who have acknowledged the eminence of this mystic poet and whenever they mention his name, it is with reverence that they do so. The tributes his admirers have paid to his spiritual greatness raise him head and shoulders above so many of his creed. Among those who have assigned a place of high esteem to 'Irāqī, are persons of very great consequence. Besides the remarks quoted above, the authors of the following works introduce him as under:-

Anīs-ul-'Āshiqīn:

از کاملان واقف و عاشقان عارف۔

The Majma'-ul-Fuṣuhā:

از مشایخ بوده

The Deebācheh:

مولانا و سیدنا . .

The Mirāt-ul-Khayāl:

خلاصهٔ خاندان انفسی و آفاقی . . .

The Tazkirah-i-Husaynī:

ساقی بادهٔ باقی

The Tazkirah-i-Daulat Shāh:

ذکر شیخ عارف . .

The Riyāz-ush-Shua'arā says:

از بزرگان سلسلهٔ علیهٔ صوفیه و از مشایخ این طبقهٔ شریفه بوده . .

Of all the branches of Muhammadan sufis in India the two most important are the Chishties of Ajmer and the Suhrawardies of Multān. Mohd. Qāsim Firishteh in his Tārīkh-i-Firishteh remarks as under:-

خانوادهٔ مشایخ هندوستان بسیار است لیکن آن خانوادها که شهرت عظیم دارند و در عهد از سلسلهٔ دیگر مشایخ افزونند دو طبقه اند یکی خاندان چشتیهٔ اجمیر که بخواجهای چشتی میرسند دوم خاندان سهروردیهٔ ملتان که بشیخ الشیوخ شیخ شهاب الدین عمر سهروردی میرسد۔

Shaykh 'Irāqī is one of the Shaykhs of the order of Suhrawardī saints in India. Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā is the deputy of Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī and is also the founder of the Indian section of the Suhrawardī order of sūfis at Multān. Now Shaykh Fakhr-ud-Dīn Ibrāhīm 'Irāqī is the immediate successor of Shaykh Zakariyyā.

As Ahmed 'Alī, the author of the Qasr-i-'Ārifān has made it clear, Shaykh Fakhr-ud-Dīn 'Irāqī is essentially a sūfī and not a Qalandar though some of the biographers have confused his name with that of Sālār Fakhr-i-

'Irāqī, the Qalandar.

Daulat Shāh Samarqandī gives the dialogue of Emperor Bābar with Shaykh Ṣadr ud Dīn Muḥammad ar-Rawāsī which shows the views of the latter, among other sufis, about 'Irāqī also. Daulat Shāh writes in his account of Ḥakīm Nizārī:-

حکایت کنند که سلطان اعظم ابوالقاسم بابر بهادر کساه الله بلباس الغفران
از شیخ الشیوخ الفاضل صدر الدین محمد الرواسی قدس سره سوال کرد که چه میگویند در سخنان
توحید آمیز بلند که بزرگان فرموده اند گفت اگر شیخ محی الدین عربی و مولانا جلال الدین رومی و شیخ
فرید الدین عطار و عراقی و اوحدی و حسینی گفته اند محض ایقان و اصل عرفان است و اگر نزاری قهستانی
و پسر تاج تولی و امثال ایشان گفته اند ضلالت و بدعت و بوالفضولی است -

Daulat Shāh Samarqandī, followed by Sandelvī author of the Makhzan ul Gharāib, wrongly asserts that 'Irāqī was a disciple of Shaykh ush Shuyūkh Shaykh Shihāb ud Dīn Suhra-wardī before coming to India, and that he per-formed fourteen Chillas during his four years' stay in India.

He actually stayed for about twenty-five years in this land and spent almost the whole period of his sojourn under the care and guidance of Shaykh ush Shuyūkh Shaykh Bahā ud Dīn Zakariyyā at Multān. Talking of the very high standard of Shaykh Zakariyyā's judgment, Maulānā 'Abd ul Ḥaqq, Muḥaddis, of ~~Bakkt, xxxxkxx~~ Delhi, author of the Akhbār ul Akhyār, remarks under the account of Shaykh Aḥmed Nehrwānī:-

شیخ الاسلام بہاؤ الدین ذکریا قدس سرہ کم کسی را پسندیدی

But we learn that he was quick to appreciate the spiritual qualities of Shaykh 'Irāqī. At the very first meeting he bade 'Irāqī to undergo a discipline of Chilla and that was the first and the last of such discipline for him. It was however, reported to Shaykh Zakariyyā that 'Irāqī, during his Chilla, instead of keeping himself occupied with religious meditations, used to recite verses. When the last verse of 'Irāqī's poem was read out to him:-

چو خود کردند راز خویشتن فاش
عراقی را چرا بدنام کردند -

The Shaykh rose up to his feet remark--ing:-

کار او تمام شد -

He proceeded in person to 'Irāqī's cell and clothed him there in his own Khirqa. Later on he gave his daughter in marriage to 'Irāqī, and while on his death-bed, appointed him as his successor.

It is said that Shams-i-Tabrīz and 'Irāqī were both together for some time as fellow--disciples of Bābā Kamāl Jundī. There Shams-i-Tabrīz once paid a tribute to 'Irāqī saying that he possessed the advantage of expressing his mystic experiences in verses whereas he (Shams-i--Tabrīz) was deprived of that faculty.

The account of 'Irāqī's life is rich

with the details of such events as unmistakably prove him to be a true ṣūfī. He was a very wide traveller. The vast journeys he undertook are equalled by a few Iranian poets and the over-whelming welcome he received everywhere is probably surpassed by none of them. He was given a royal reception wherever he went. He was made the Shaykh-ush-Shuyūkh at Aden and in Egypt and at Damascus too.

'Irāqī's stay at Rūm probably marks the zenith of his spiritual life. We read of his moods of ecstacy such as when he is discovered dancing at the foot of a hill and reciting verses after he was found missing from his abode. We read of his utter disregard of wealth. His spiritual greatness won for him the admiration of persons no less than Amīr Mu'īn-ud-Dīn Perwāneh, Shams-ud-Dīn Juwainī, Ṣaḥib-i-Dewān, and the rulers of Aden, Egypt and Syria.

'Irāqī is great as a ṣūfī; he is equally great as a poet. However he is first a ṣūfī and then a poet. Not the least panegyrist of nobles, he is yet held in highest esteem by them all. As a poet 'Irāqī is essentially one of those early masters whose pen has painted brilliant and everlasting colours in the other-wise bare outlines of Persian Ghazal and to whose contribution of mystic phraseology, the Persian Ghazal owes so much of its sweetness and charm. 'Irāqī's verses contain almost all the various shades of lyrical thought in the domain

of Persian Ghazal. 'Irāqī was one of the original writers of his age. He is one of those poets who have enriched the store of Persian poetry with many new terms, novel constructions, fine phrases and original ideas. As a ṣūfī poet he has made singular contributions and in his writings there are so many features which others could immitate and follow. And, they did. The verses of poets like Ḥāfiẓ, Jāmī and Maghribī bear unmistakable testimony to the eminence of 'Irāqī as a poet.

'Irāqī's masnavī, the "Dah Faṣal" or the 'Ushshāq Nāmeh is an earliest extant treatise on this theme, i.e., 'Love'. It is the model of an altogether different school of Masnavī writing in Persian. That verses from this Masnavī have been quoted at length in books like the Majālis-ul-'Ushshāq, proves its popularity in those times. It not only won great appreciation in the past in the form of its immitation by different well known poets but has attracted the keenest interest of no less a modern orientalist than Dr. A.J.Arberry and even elicited praise from Dr. H. Ritter.

Amongst the collection of Sāqī Nāmehs, Mullā 'Abdun-Nabī, the editor of the Maykhāneh, gives a distinctive place to 'Irāqī's verses with the following words:-

این ضعیف برسم تیمن و تبرک چند بیت از آن مثنوی و ترجیعی که آن مست می خانهٔ الهی
بروش ساقی نامه منظوم ساخته درین اوراق پریشان بر بیاض بردتا تالیف این کمترین
از یمن باطن آن مطلع ارباب یقین منظور نظر اصحاب هنر گردد -

The Kulliyāt of 'Irāqī, consisting of his Qasīdas, Tarjī' bands, Ghazals, Quatrains and his Masnavī, was lithographed by the Nawal-Kishore Press, for the first time, at Lucknow, in the year 1891. It was reprinted by the same Press at Kanpur in the year 1909. The texts of both these editions are identical and they abound in inaccuracies. Besides, some of the very fine verses of the poet have altogether been left out. It seems that the manuscript used for these editions was very defective. The third lithographed edition is the one published at Lahore, without date. The Lahore edition seems to have been copied from the text of the Nawal Kishore edition. It has only added to the already existing inaccuracies of the text.

The Masnavī of 'Irāqī has been edited in text and English translation by Dr. A. J. Arberry and published by the Islamic Research Association of Bombay, in the year 1939.

In prose, 'Irāqī's writings comprise of the Mustalihāt-i-Sūfiya and the Lama'āt. The editor of these pages was told by his worthy teacher, Dr. Shaykh Mohd. Iqbāl that the late Dr. Sir Shaykh Mohd. Iqbāl, in one of his Presidential addresses, once told that he supposed a certain mystic treatise on Time and Space to have been written by Shaykh 'Irāqī. However, in spite of the best efforts , the copy of that address could not be available.

مصطلحات صوفیۂ شیخ عراقی۔ The Mustalihāt-i-Sūfiya by Shaykh 'Irāqī, is a small tract defining various mystical terms. According to Ethe's India Office Catalogue, Column 1583, it begins with the words:

شکر وسپاس موجودی را که اعیان اشیا را بظهور نور خویش بنواخت ...

and is divided into three مطلب . Rieu notices another copy beginning with the same words, in his Catalogue of the British Museum, Vol. II, page 832.

The Lama'āt is a small work of great importance. It deserves a top position amongst the works of Iranian sūfī prose. For a student of Persian mysticism, it is an important treatise. For a scholar of Persian language, it is an interesting work. Everything else apart, 'Irāqī's Lama'āt alone entitles him to a place of permanent honour in the world of Iranian letters.

This treatise is commonly known as the Lama'āt. However, some of the manuscripts of this work contain slight additions to this title. Ethe's Catalogue of the Bodlein Library under Column 779, notices a manuscript of this work bearing its title in the beginning as لمعات الانوار and in the end as اللمعات القدسیہ فی العشق. The title of the manuscript consulted in the compilation of the present edition runs as هذا کتاب اللمعات فی علم سلوک الانوار. A state-ment from the pen of Āqa-i-Soheilī, attached to

a letter written to the editor of these pages by Dr. S.R. Schafagh from Teherān, shows as the title of one of its manuscripts in the library of Ḥossein Malik as لمعات العشاق. However, Lama'āt is the name most commonly used by almost all the authorities such as the Nafaḥāt, the Siyar-ul-'Ārifīn, the Qaṣr-i-'Ārifān, the Deebācheh, the Maykhāneh, the Laṭāif-i-Ashrafī, the Tārīkh-i-Firishteh and the Riyāẓ-ul-'Ārifīn besides so many more.

The Lama'āt was written by 'Irāqī during the period of his stay in Rūm. Daulat Shāh Samarqandī who is so often picturesque at the cost of accuracy has given a story, far removed from facts, about the circumstances under which he supposes the Lama'āt to have been written. This is what he writes in his account of Amīr Sayyid Ḥusaynī:

حکایت کنند که شیخ عارف فخر الدّین عراقی و شیخ اوحدی و سیّد حسینی
هر سه فاضل مریدان شیخ شهاب الدّین سهروردی بوده اند و سالی چنین اتفاق افتاد که
در کرمان بخانقاه شیخ اوحد الدّین هر سه بخلوت نشستند و در اثنای اربعین هر کدام
از سفر عالم ملکوت سوغاتی بخدمت شیخ رسانیدند، شیخ عراقی لمعات و شیخ اوحدی
ترجیع که بغایت مشهور است و سیّد حسینی کتاب زاد المسافرین، بعد ما که شیخ هر سه
نسخه را مطالعه کرد فرمود که حق تعالی وجود شریف این هر سه دُرّ دریای یقین را
همواره از آفات محفوظ داراد که عجب سه گوهر از کان تحقیق بیرون آورده اند،
تا مّا چون این فرقه مسافران مسالک یقین اند آنکه زاد المسافرین آورده سیّاح منازل
عرفانست.

Dervish Jamālī, the author of the Siyar-ul-'Ārifīn, while quoting the remarks of Khāwari, a commentator of the Lama'āt, says as follows:-

خاوری که شارح لمعات است او در شرح خود مسطور ساخته که شیخ
فخرالدین عراقی لمعات در صحبت شیخ صدرالدین قونوی بنشته است چنانچه خاوری مذکور
این بیت در شرح خود مرقوم نموده . بیت

چو در سبزه چرد آهوی تاتار
نسیمش نافهٔ مشک آورد بار

فاما اگرچه خاوری به آن نسبت بنشته ولیکن پیش ارباب نظر و اصحاب بصر مخفی نیست که
لمعات یک قطرهٔ سحاب فیض است که از دریای معرفت حضرت شیخ الاسلام بهاء الدین
قدس روحه در کام اوش چکیده .

We agree with the remarks of Dervish Jamālī to the extent that 'Irāqī had done a very great deal towards spiritual attainment under the benevolent care of the learned saint, Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. The store of knowledge accummulated there might have stood 'Irāqī in good stead while he wrote this treatise. But, actually speaking, it was in Rūm that 'Irāqī wrote the Lama'āt after coming in contact with Shaykh Sadr-ud-Dīn Qoniyawī whose learned discourses on the Fusūs of Shaykh Muhiyyu'd-Dīn ibnu'l-'Arabī were the direct source of iuspiration to him. This fact is recog--nized by almost all the authoritative biographers of 'Irāqī including the authors of the Nafahāt, the Haft Iqlīm, the Maykhāneh and the Deebācheh besides others.

[illegible], the author of the [illegible], while quoting the words of [illegible], a commentator of the same work, says as follows:-

[illegible]

We agree with the remarks of [illegible]

This is how the author of the Deebācheh explains the circumstances directly responsible for the outcome of the Lama'āt:

و شیخ فخرالدین ... بخدمت خلاصة الاولیاء شیخ صدرالدین قونوی
قدس الله روحه رسید و جماعتی در خدمتش فصوص می خواندند و در آن بحث میکردند
شیخ فخرالدین از استماع درس فصوص مستفید گشت و از فتوحات مکی نیز و شیخ صدرالدین
را محبتی و اعتقادی عظیم در حق شیخ فخرالدین بود و هر روز زیادت می شد و شیخ فخرالدین
هر روز در اثنای آنکه فصوص می شنید لمعات را می نوشت ......
... و لمعات بحقیقت لب فصوص است -

There is a good number of biographers who have neglected the mention of the Lama'āt while writing about 'Irāqī. Such works include the Tārīkh-i-Guzīdeh, written about forty years after 'Irāqī's death; the Majālis-ul-'Ushshāq; the Anīs-ul-'Āshiqīn; the Mirāt-ul-Khayāl; the Ātish-Kadeh; the Majma'-un-Nafā'is; the Tazkirah-i-Husainī and the Makhzan-ul-Gharā'ib.

The Lama'āt won the immediate appre--ciation of the telented teacher of 'Irāqī, Shaykh Ṣadr-ud-Dīn Qoniyawī. The author of the Deebācheh says:

چون تمام بنوشت گویند بر شیخ عرضه کرد شیخ صدرالدین تمام بخواند پس بوسید
و بر دیده نهاد گفت فخرالدین عراقی سر سخن مردان آشکارا کردی و لمعات بحقیقت
لب فصوص است -

We read of a very popular saying about Ibnu'l 'Arabī and 'Irāqī:

هذا بحر العرب و هذا بحر العجم -

It was probably due to 'Irāqī's authorship of the Lama'āt as compared to Ibnu'l-'Arabī's

authorship of the Fuṣūṣ that these words owe their origin.

It was left for Jāmī to bring the L_ama'āt to light. Jāmī too was prejudiced against this work in the beginning but on being requested by the famous man of letters and patron of learning Mīr 'Alī Shīr Nawāī, he undertook to collate the text and write his commentary, the Ashi''at-ul-Lama'āt. Jāmī speaks of the Lama'āt in the following words in his introduction:

... بعبارات خوش و اشارات دلکش جواهر نظم و نثر بر هم ریخته و لطایف عربی و فارسی
در هم آمیخته آثار علم و عرفان از آن پیدا و انوار ذوق و وجدان در آن هویدا خفته را بیدار کند
و بیدار را واقف اسرار گرداند آتش عشق برافروزد و سلسلهٔ شوق بجنباند.

\- - - - - - - -

بهر ورقی از آن لمعهٔ از انوار حقایق دیدم و در هر صفحه نفحهٔ از ازهار معارف شمیدم
باطن را بفهم دقایق آن انجذابی واقع شد و خاطر را از صعوبت ادراک غوامض آن
اضطرابی حاصل آمد.

In two of his quatrains, Jāmī refers to the Lama'āt as follows:-

ای خاک درت کعبهٔ ارباب خصوص — نازل شده ز آسمان بوصف تو نصوص
از پرتو روی و خاتم لعل لبت — ظاهر شده سر لمعات و فصوص

and.

توحید حق ای خلاصهٔ مخترعات — باشد سخنی یافتن از ممتنعات
زنگ نفس مشو که در خود یابی — سری که نیابی ز فصوص لمعات

The author of the Riyāẓ-ul-'Ārifīn has the following words about the Kama'āt:

از مؤلفاتش لوامع حقیقت لامع.

Daulat Shāh says in his Taẕkirah:

لمعات لمعهٔ از اشعهٔ خاطر پرنور آن بزرگوار است -

Mulla 'Abdun-Nabī, the author of the Maykhāneh, introduces the poet in the following words:-

آن گوهر معدن تحقیق و آن لولوء لجهٔ تصدیق عارفی نامی و عاشقی کامل است
اکثر ارباب طریقت آن کاشف اسرار حقیقت را جوش خم میخانهٔ عشق گفته اند و
قرینهٔ حضرت شیخ محی الدین عربیش خوانده اند، وصف ذاتش و نفسیت وصفت رتبه
و حالت آن بحر معرفت از کتاب لمعاتش لائح است و آچنان نسخه در علم
تصوف کم کسی از ارباب تصوف تصنیف نموده، مصدریست ازبرای راست روی
عاشقان و دلیلیست بجهت راهبری اهل عرفان ..

The style of this little epitome of Persian mysticism is simple, dignified, fluent and deep like the mountain springs, rich with apt Quranic verses and Arabic sentences and appropriate quotations of poetry. Writing this book after the fashion of the Sawāniḥ of Shaykh Aḥmed Ghazzālī, 'Irāqī tells us of its aim in his introductory words:

کلمهٔ چند در بیان مراتب عشق بر سنن سوانح بزبان وقت
املا کرده می آید تا آئینهٔ معشوق نمای هر عاشق آید -

Again he says:

بدانکه در اثنای هر لمعه ازین لمعات ایمائی کرده می آید بحقیقتی
منزه از تعین خواه حبش نام نه خواه عشق اذ لا مشاحة فی الالفاظ -

"Divine Love" is the theme of this work and the language employed by the author is well matched to the theme. His word pictures are very vivid. Picking up most appropriate words from his inexhaustible store of vocabulary, he draws

parallels after parallels maintaining a harmonious flow. This characteristic of 'Irāqī's style is evident from his following sentneces:

صبحِ ظهور نفس زد، آفتابِ عنایت طلوع کرد، نسیمِ سعادت بوزید، دریاءِ جود در جنبش آمد، سحابِ فیض چندان باران . . . بر زمینِ استعداد بارید که . . . .
عاشق سیرابِ آبِ حیات شد، از خوابِ عدم برخاست، قباءِ وجود در پوشید، کلاهِ شهود بر سر نهاد، کمرِ شوق بر میان بست، قدم در راهِ طلب نهاد (لمعه دوم)

In Lama'āt XII, he says:

اینجا راه بسر شود، طلب نماند، قلق بیارامد، ترقّی تمام شود، اضافات ساقط افتد، اشارات مضمحل گردد، حکم بین و تَمَ الی طرح افتد

He writes in Lama'āt X:

مادام که محبّت را جمالِ محبوب در آینهٔ صورت روی نماید، لذّت و الم صورت بندد، و اندوه و شادی ظاهر شود، خوف و رجا گرد گردد، قبض و بسط دامن گیرد -

Again he says:

لاجرم هر عاشقی از و نشانی دیگر دهد، و هر عارفی از و عبارتی دیگر گوید، و هر محقّقی اشارتے دیگر فرماید - (لمعه پنجم)

The whole work seems to have been written under an unbroken spell of inspiration. His sentences speak of the depth and intensity of his feelings. His ideas are dyed deep with the love of Divine Unity. Here Shaykh 'Irāqī appears as a writer, par excellence, of poetic prose. The Lama'āt is, consequently, as fresh today as when it was written about six and a half centuries back.

It is 'Love' itself, taking the form of the Lover and the Beloved. He says in his

introductory words:-

عشق .. علی الدوام خود با خود عشق بازد و با غیر خود نپردازد هر لحظه از روی
معشوقی پردهٔ براندازد و هر نفسی از براهِ عاشقی پردهٔ آغازد
عشق در پرده می نوازد ساز — عاشقی کو که بشنود آواز...
همه عالم صدای نغمهٔ اوست — که شنید این چنین صدای دراز.

He continues to define Love:-

هر زمان به زبان رازِ خود با سمع خود گوید هر دم به گوش سخنِ خود از زبانِ خود
شنود هر لحظه به دیده حسنِ خود را بر نظرِ خود جلوه دهد هر لمحه به روی وجودِ خود را
بر شهودِ خود عرضه کند.

It is Love alone appearing sometimes in Loverhood and sometimes in Belovedness:-

عشق — خود را در آئینهٔ عاشقی و معشوقی بر خود عرضه کرد حسنِ خود را بر نظرِ خود
جلوه داد از روی ناظری و منظوری نامِ عاشقی و معشوقی پیدا شد لغتِ طالبی و مطلوبی ظاهر گشت ظاهر را
بباطن بنمود آوازهٔ عاشقی بر آمد باطن را بظاهر بیاراست نامِ معشوقی آشکارا شد بیت
یک عینِ متّفق که جز او ذرّه نبود — چون گشت ظاهر این همه اغیار آمده
ای ظاهرِ تو عاشق و معشوق باطنت — مطلوب را که دید طلبگار آمده (لمعهٔ اول)

Like fire Love consumes everything within the Lover's mind so much so that the figure of the Beloved even is effaced from there. Quoting the example of Majnūn, how beautifully the author explains his view :-

عشق آتشی است که چون در دل افتد هرچه در دل یابد بسوزد تا بحدّی که صورتِ
معشوق را نیز از دل محو کند مجنون مگر درین سوزش بود که گفتند لیلا آمد. گفت
من خود لیلی ام و سر بگریبانِ فراغت فرو برد. (لمعهٔ بیست و ششم)

Every object that a Lover loves is th[e] Eternal Beauty in one form or the other. He says

هرکرا دوست داری او را دوست داشته باشی و بهر چه روی آری

بدو آورده باشی اگرچه ندانی ... بیت

میل خلق جمله عالم تا ابد　　　گر شناسند و گر نه سوی تست

جز ترا چون دوست نتوان داشتن　　　دوستی دیگران بر بوی تست

... قبلهٔ نظر مجنون هر چند جمال لیلی است اما لیلی آینهٔ بیش نیست ...... نظر مجنون

در حسن لیلی بر جمالیست که جز آن جمال بهمه جهت و اگرچه مجنون نداند ان الله جمیل

غیر او را نشاید که جمال باشد　بیت

آنرا که بخود وجود نبود　　　او را ز کجا جمال باشد

و هو یحب الجمال چه جمال محبوب لذاته است اوست که بچشم مجنون نظر بر

جمال خود میکند در حسن لیلی و بدو خود را در لیلی دوست میدارد .　(لمعه هفتم)

'Irāqī describes the vastness of the Lover's heart in these words:-

عاشق را دلیست منزه از تعین که مخیم قباب عزتست و مجمع بحر غیب

و شهادت و این دل را حقیست که　بیت

اگر بساغر دریا هزار باده کشد　　　هنوز همت او باده دگر خواهد

لاجرم سعت او بمثابه ایست که آنکه در همه عالم نگنجد بلکه جمله عوالم در قبضهٔ او

ناپدید بود .　(لمعه نوزدهم)

Lover's is an endless pursuit:

معشوق هر لحظه از دریچهٔ هر صفت با عاشق روی دیگر نماید عین عاشق از پرتو نور روی او هر دم

روشنائی دیگر یابد هر نفسی بینائی دیگر کسب کند هر چند معشوق جمال بیش عرض کند عشق غالب تر آید و هر چند

عشق غالب تر آید جمال خوب تر نماید ...... بر مثال تشنه که آب دریا خورد هر چند بیش خورد تشنه تر

گردد هر چند یافت بیش طلب بیش　(لمعه هفدهم)

The Lover and the Beloved are one. All the attributes of the Lover have just been lent

to him by the Beloved. He says:-

طلب و جست و جوی عاشق نمونهٔ طلب معشوق است خود هر صفت که عاشق بدان متصف شود چون حیا و شوق و فرح و غیر آن بل هر صفتی که محب بدان مجبول است به امانت صفت محبوب تواند بود بیش محب امانت است او را در آن هیچ شرکتی نیست چه مشارکت در صفات دلیل اند بر مباینت در ذوات و دو در چشم شود در همه وجود به حقیقت جز یک ذات موجود نتواند بود بیت

اشیا اگر صد است وگر صد هزار بیش جمله یکی بود بحقیقت چو بنگری (لمعه بیست دوم)

'Irāqī explains that the Lover is just a counterpart of the Beloved, rather, he is dependent on him for his very existence. While using the simile of the sun and shadow, how minutely he has analysed this aspect of Love:-

محب سایهٔ محبوب است هر جا که رود در پی او رود مصراع

سایه از نور کی جدا باشد

و چون در پی او رود بحکم انّ ربی علی صراط مستقیم کژ نرود . ناصیهٔ او بدست اوست جز بر راه راست نتواند رفت . . . و اگر از ناهمواری زمین در سایه کژی بینی آن کژی عین استقامت او دان . . .

عجب کاری است هر گه که آفتاب بتابد سایه نماند و سایه را بی آفتاب خود وجود نبود . (لمعه پانزدهم)

Describing that فقر is an attribute of the Lover, the author proceeds to explain its various aspects:-

عشق سلطنت و استغنا به معشوق داد و مذلت و افتقار بعاشق . . و علی کل حال غنا صفت معشوق آمد و فقر صفت عاشق . پس عاشق فقیری بود که محتاج الی کل شیٔ و لا یحتاج الیه شیٔ او بهمه اشیا محتاج بود و هیچ چیز بدو محتاج نه . امّا آنکه او بهمه اشیا محتاج بود جهت آن بود که نظر محقق بر حقیقت اشیا آید پس در هر چه نظر کند رخ او بیند لاجرم بهمه اشیا محتاج بود بیت

از بس که دو دیده در خیالت دارم   در هر چه نظر کنم ترا پندارم

... و در فقر مقامیست که فقیر نیز به هیچ چیز محتاج نه بود چنانکه آن فقیر گفت که الفقیر لا یحتاج الی نفسه ولا الی الله تعالی زیرا که احتیاج صفت موجود باشد و فقیر چون در بحر نیستی غوطه خورد احتیاجش نماند فقرش تمام شد ... ... پس رتبت فقری که لا یحتاج الی الله تعالی عالی تر آمد از منزلت فقری که یحتاج الی کل شیء ولا یحتاج الیه شیء (لمعه بیستم)

The Lover seeks union with the Beloved. The Beloved prefers separation. It now becomes incumbent upon the Lover to prefer separation to Union so as to fall in with the Beloved in his desire for separation.

شرط عاشق آنست که هر چه دوست دارد او نیز دوست دارد و اگر خود همه بعد و فراق بود و غالباً محبوب بعد و فراق محب خواهد ... پس محب را بعد دوست باید داشت و تن به فراق در باید داد و معنی این بیت که

أريدُ وصالَه ويُريدُ هجري   فأترکُ ما أريدُ لما يُريدُ

مقتدای خود باید ساخت. (لمعه بیست و دوم)

'Irāqī teaches the lesson of Resig-nation and explains the consolation and pleasure that accrues to the Lover when he gives up all his desires:-

عاشق باید ... فی الجمله ترک طلب و مراد خود گیرد و هر چه در عالم واقع شود مراد خود انگارد تا آسوده و شادمان باشد بیت

تا ترک مراد خود نگیری صد بار   یکبار مراد در کنارت ناید (لمعه بیست و یکم)

The Self stands like a veil between the Lover and the Beloved and when the Lover, in his pursuit, attains to فنا Annihilation, the veil disappears:-

عاشق را طلبِ شهود بهرِ فناست از وجود دایم در عدم برای آن
زند که در حالِ عدم آسوده بود هم شاهد بود و هم مشهود . . .
. . . اگر این غطاء که توئی تست از پیشِ بصر کشف شود محجوب محبوب را
بیند و محبّ در میان نه . . . بیت

روزت بستودم و نمی دانستم — شب با تو غنودم و نمی دانستم
ظن برده مرا بمن که من جمله منم — من جمله تو بودم و نمی دانستم (لمعه بیست و هفتم)

What the Lover ultimately achieves is unity---the negation of all duality. He is one with Eternity just as a drop is one with the ocean. 'Irāqī drives home this point with the following inimitable example:-

یکی از یخ کوزه ساخت و پر آب کرد چون آفتاب بتافت کوزه را
و آب را یک چیز یافت گفت

لَیسَ فی الدّارِ غَیرُهُ دَیّار

بیت

صیّاد همو صید همو دانه همو — ساقی و حریف و می و پیمانه همو
مشّاطه همو زلف همو شانه همو — شمع و لگن و آتش و پروانه همو (لمعه نوزدهم)

And in his last Lama'at, 'Irāqī carries the Lover to a stage where all physical forms seem to melt leaving the essence of ever-lasting Reality before his inspired gaze:-

در هر چه نگه کند وجه دوست بیند معلوم کند که کلُّ شیءٍ هالکٌ
اِلّا وجههُ چه وجه دارد و چرا نشاید ضمیر وجه عاید به شی باشد چه هر شی
از روی صورت هالک است و از روی معنی باقی و بچه وجه معنی آن وجه ظهور
حق است سبحانه که و یبقیٰ وجهُ ربّک .

چون دانستی که معنی و حقیقت اشیا وجه اوست پس ارنا الاشیاء

کما هی میگوی تا عیان ببینی که

ففی کل شیء له آیة

تدل علی انه واحد (لمعه بیست و هشتم)

It is Love in the form of every object, be it the Lover or the Beloved. It is the same Unity in all Diversity. 'Irāqī explains this view with the aid of a concrete example:-

کثرت و اختلاف صور امواج بحر را متکثر نگرداند اسما مسمی را بلی جمع الوجوه
متعدد نکند دریا نفس زند بخار گویند متراکم شود ابر خوانند فرو چکد بارانش نام نهند
جمع شود سیلش گویند و بدریا پیوندد همان دریا بود که بود (لمعه سیوم)

And all this world is just a world of shadows. There is one unobserved Hand that is controlling these strings. Says 'Irāqī:-

یک استاد پس پردهٔ ظل خیال چندین صور مختلف و اشکال متفاوت می‌نماید
و حرکات و سکنات و احکام و تصرفات همه بحکم او و او پس پرده پنهان چون پرده
برانداز ترا معلوم شود که حقیقت آن صور و افعال آن صور چیست ـ (لمعه شانزدهم)

At times 'Irāqī attains the highest reaches of ecstacy for example when he is wont to exclaim:-

هیهات هیهات! (لمعه هفتم)

or

هیهات کجا افتادم! (لمعه پانزدهم)

or again

سخن مستانه می‌رود معذور دار (لمعه بیست و هشتم)

He knows he has his limitations. He realises his task is endless. While he brings his work to a

close, he appears to remark like a weary pilgrim:-

در بحری افتاده ام که کرانش پدید نیست

حریفی می کنم با هفت دریا　　اگرچه زور یک شبنم ندارم

اگرچه معانی این کلمات نسبت با بعضی مفهوم مکرر نماید معذورم دار که
هر چند قصد میکنم که خود را بساحل اندازم ساحل یافته نمی شود ناچار است که
موجم در ربوده است و در لجه افگنده ـ رباعی ـ

من غوکی ام و بحر شده منزل من　　حل ناگشته ز هیچ کس مشکل من
گر لب بگشایم دهنم پر گردد　　ور دم نزنم ز غم بدرد دل من

و چندان خود را ملامت میکنم که

آنجا که بحر نا متناهیست موج زن　　شاید که شبنمی نه کند قصد آشنا

اما همتم می گوید که ناامیدی شرط نیست

اندرین بحر بیکرانه چو غوک　　دست و پای بزن چه دانی بوک

دل نیز در بحر امید دست و پای میزند و با جان بلب رسیده خطابی میکند

کی بود ما ز ما جدا مانده　　من و تو رفته و خدا مانده　(لمعه بیست و هشتم)

The Lama'āt of 'Irāqī gave rise to a host of immitators and commentators, amongst them some very talented authors and notable sufis.

Dervish Jamālī, in his Siyar-ul-'Ārifīn and Ahmed 'Alī in his Qasr-i-'Ārifān at fol. 15 b and 126-27, respectively, inform us of a commentary written by Khāwarī. Hermann Ethe's Catalogue of the India Office Library, Cloumn 1581 tells us of a commentary on 'Iraqī's Lama'āt entitled ضوء اللمعات written by Ṣāin-ud-Dīn 'Alī Tārikah in A.H. 815 (A.D. 1412). Āqā-i-Yūsuf I'tiṣāmī notices another commentary in his

فہرستِ کتابخانۂ مجلسِ شورائی ملی . He describes the manuscript as under:-

لمحات۔ در عرفان و بیانِ منازلِ عشق و محبت ۔ شرحِ کتابِ لمعات

شیخ فخرالدین بن شہریار عراقی ۔ شارح معلوم نشد۔

آغاز: سزائی ثنائی بیحد و لایلیقِ سپاس بی قیاس وجودِ مقدس خدائی است کہ

We learn of another copy of the لمحات in the Catalogue of the Bodlein Library by Hermann Ethe under Column No. 779. This copy however has a slightly different beginning:-

سپاسِ بیقیاس وجودِ مقدسِ خداوند راست

The same Catalogue records another commentary by Shaykh Nizām Thāneesarī, under Column 779. Its beginning is identical with that of the Lama'āt:-

الحمد للہ الذی نوّر وجہ الخ

and its title given is simply the Sharḥ-i-Lama'āt.

More well-known and much more important than the foregoing is the Persian commentary on the Lama'āt by Shāh Ni'amat-ullah Walī (died in A.H. 827). In this work the passages of the text are marked with the letter ع , i.e., 'Irāqī and those of the commentary with the letter ن standing for the commentator, Shāh Ni'amatullah Walī.

By far the most famous and the most important is perhaps the commentary on 'Irāqī's Lama'āt by Jāmī. This he entitled as the اشعة اللمعات but is equally well-known as the شرح لمعات . It is a running commentary on the Lama'āt. In its

introduction Jāmī tells us of the pains he took to ascertain an authoritative and correct read--ing of the text of the manuscript. He explains also how he gave to its work the title of the اشعة اللمعات. He says:-

اما نسخ متن مختلف بود و بعضی از طریق صواب منحرف می‌نمود
در مواضع اجمال و مواقع اشکال بشرحهائی آن رجوع افتاده از هیچ یک مشکلی حل شد
و نه در هیچ کدام مجملی مفصل گشت لاجرم بر دل بفهم لطایف مایل این خاطر گذشت
و در خاطر بکنه حقایق ناظر این داعیه متمکن گشت که از برای تصحیح عبارات و
توضیح اشارات آن شرحی جمع کرده شود ملتقط از سخنان مشایخ طریقت و
کبراء حقیقت بتخصیص شیخین کبیرین محیی الملة و الدین محمد بن العربی
و مرید و تلمیذ وی صدر الحق و الدین محمد القونوی و متابعان ایشان قدس الله تعالی اسرارهم
پس بمقتضای آن داعیه خاطر بارتکاب این امر خطیر آرامید و بامداد توفیق الهی در زودترین
وقتی باتمام انجامید و چون بسیاری از آن سخنان که در آن شرح اندراج یافته از آن قبیل است
که از تأمل در نیرات کلمات متن بر دل تافته می‌شاید که آن را اشعة اللمعات نام نهند و باین وصف و نعتش بر
نظر طالبان جلوه دهند - (نسخه ش ص ۲ب، نسخه ب ص ۲ب ۱۳۹۰)

At the end of this work Jāmī gives the date of its completion in the word : تممته tammamtuhu, I completed it, denoting the year of its compilation as 885 A.H., i.e., A.D. 1480-81.

As it appears from the Catalogue of the Bombay University Library by Shaykh 'Abdul Qādir, the works of the famous saint, Makhdūm Faqīh 'Alī Mahaimī, contain a book entitled ترجمه لمعات عراقی.

The present edition of the Lama'āt is based on a manuscript kept in the Shairānī collection of the Punjab University Library,

Lahore. It has been collated with four manuscripts of Jāmī's Ashi'at-ul-Lama'āt which incorporates the complete text of the Lama'āt. This manuscript of the Lama'āt, appearing to have been written in the X century A.H., is in a very fine hand. It has been denoted with the letter ل in the present edition of the work.

Out of the four manuscripts of Jāmī's commentary from which the text of the Lama'āt has been compared and collated, is the one entitled the شرح لمعات. It is somewhat carelessly written towards the end. This and the foregoing manuscript of the Lama'āt are written together by the same hand and are bound in one volume, kept in the Punjab University Library. This manuscript of Jāmī's commentary has been signified with the letter ش.

The second manuscript of Jāmī's commentary is entitled the Ashi'at-ul-Lama'āt and was transcribed by one Mohd. .... Qādirī. The scribe tells us that he had compared the text with other manuscripts. This manuscript is represented with the letter ا in this edition.

The other two manuscripts belong to the Library of the Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta. One of these two is entitled the شرح لمعات and is a part of a manuscript of the collection of Jāmī's works. It occupies foll. 22A to 63A of this collection. It has been very nicely

Lahore. [illegible] compiled [illegible]
manuscripts of [illegible]
and contains the complete text of the [illegible]
this manuscript of the [illegible] appearing [illegible]
have been written in the [illegible] century [illegible]
very fine hand. It has been [illegible]
letter [illegible] is the [illegible]

Out of the [illegible] commentaries [illegible]
commentary from which the text of the [illegible]
has been compared and collated, is the [illegible]
entitled the [illegible]. It is a [illegible]
written [illegible]
[illegible] of the [illegible]
by the same [illegible] and [illegible]
text in the Punjab University [illegible]
manuscript of [illegible]
with the following [illegible]

The [illegible] commentary [illegible]
commentary is entitled [illegible]
and [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] letter [illegible] in this edition.

The [illegible]
the Library of the Royal Asiatic Society [illegible]
Bengal, Calcutta. One of these [illegible]
the [illegible] and is a copy of a [illegible]
[illegible] of [illegible]
the [illegible] of that [illegible]. It has been [illegible]

and carefully written. This manuscript has been represented in this edition of the Lama'āt with the letter ت.

The letter ت stands for the manuscript of Jāmī's commentary, the Ashi'at-ul-Lama'āt, kept in the Library of the Royal Asiatic Society of Bengal. This copy has not been written in a careful hand and the text of the Lama'āt, contrary to the above three manuscripts, has not been properly separated from the commentary. It seems that for this purpose the scribe had to use red ink which he did not. This manuscript was transcribed in the beginning of the XII century A.H. by one Mod. Rizā.

.. ..

And now, with His grace, while I bring these introductory words to a close, I feel I shall be failing in my duty if I do not discharge the debt of my obligation to my worthy teacher, Dr. Shaykh Mohd. Iqbāl, M.A., Ph. D., Head of the Department of Persian, University ofthe Punjab, Lahore. I am obliged to Maulānā Mohd. Ahmed, Lecturer in Arabic, Islamia College, Jullundur for his help in regard to the Arabic passages. I am grateful also to Dr. S.R. Schafagh who so kindly provided me with valuable information from Teherān.

Y. D. Ahuja.

Doaba College,
Jullundur City.

SHAYKH 'IRĀQĪ'S LIFE.

"Shaykh 'Irāqī is lying by the side of Muhiyyud-Dīn ibnu'l ʿArabī, "says Dervish Jamālī, "I visited the tombs of these greatmen in the famous Ṣāliḥiyya lane of Damascus and the pilgrims of those lands, pointing towards the two graves, remark:

هٰذا بحر العرب وہٰذا بحر العجم

He is the ocean of Arabia and he, the ocean of Persia.' ""

(Siyar-ul-ʿArifīn.)

For the
EXAMINER.

EARLY YEARS.

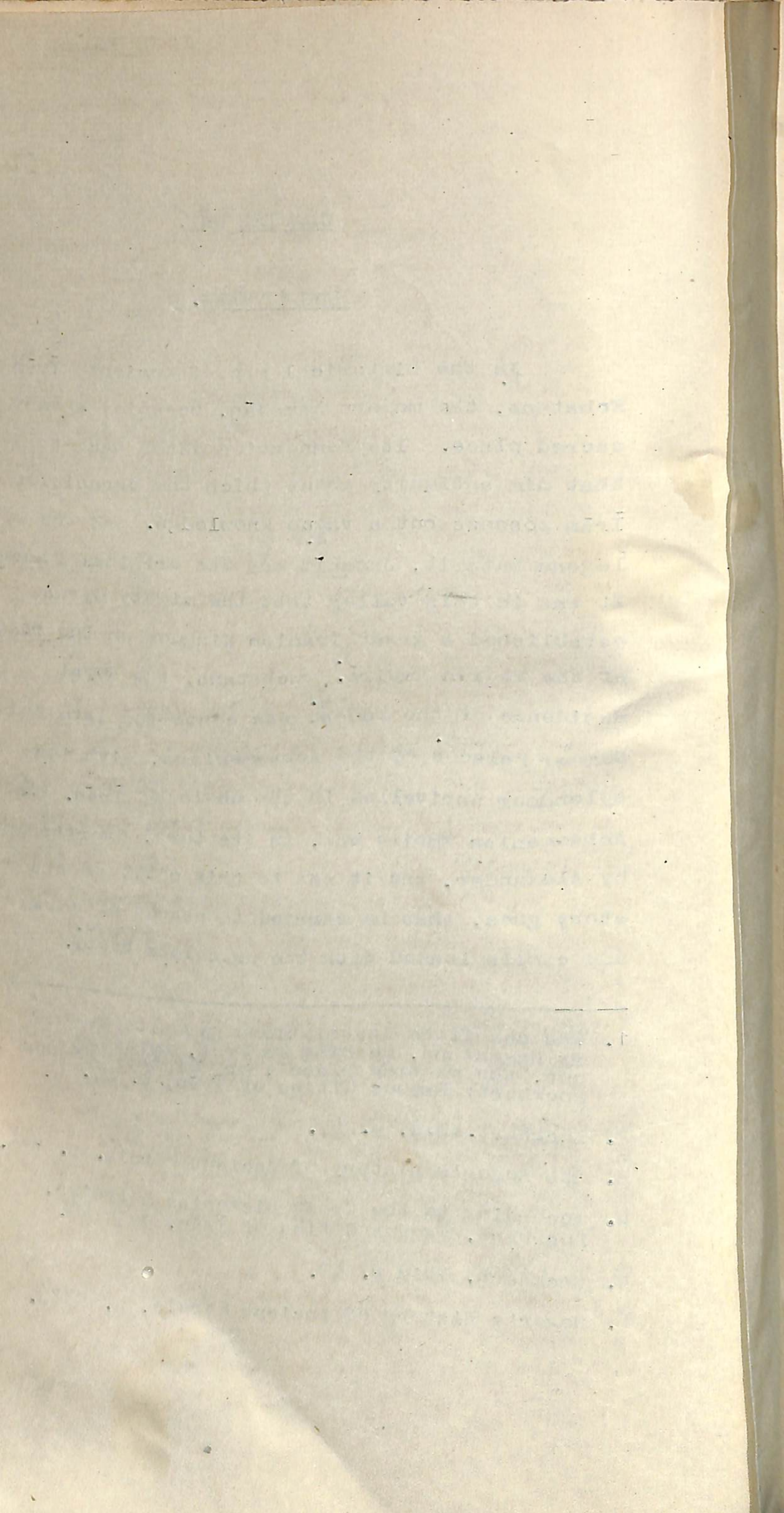
CHAPTER ONE.

EARLY YEARS.

In[1] the historical map of ancient Īrān Ecbatana, the modern Hamadān, occupies a very sacred place. Its foundation dates back to that dim antiquity about which the chronicles of Īrān possess but a vague knowledge. As the legend puts it,[2] Jamshīd was its original founder. It was in this valley that the mighty Cyrus established a great Iranian Kingdom on the ruins of the Median Empire.[3] Ecbatana, the Royal Residence of the Medes,[4] was converted into the Summer Palaces[5] of the Achaemenians, with its splendour unrivalled in the whole of Īrān. The Achaemenian Empire was, in its turn, overthrown by Alexander, and it was to this city, as the story goes, that he carried thousands of carts and camels loaded with the priceless booty.[6]

---

1. The cuneiform inscriptions give its name as Mg Hagmatana, meaning as Prof, Herzfeld points out, 'the meeting place', or 'of the covenent', Lockhart: Famous Cities of Īrān, p. 47.
2. Lockhart. Ibid, p. 47.
3. See Roger's History of Ancient Persia. p. 336.
4. According to the Greek Historian Polybius, Lockhart, Famous Cities of Īrān, page 48.
5. Lockhart, Ibid p. 47.
6. Roger's History of Ancient Persia, p. 336.

Rightly has Mustawfī quoted in his Nuzhat-ul-Qulūb:[1]

همدان جای شهان کز تبل آب و هوا — در جهان خوشتر از آن بقعهٔ خرم نبود

Iranian history is full of the accounts of its fabulous wealth, its glory and grandeur which have now become a thing of the past.

Here too lies buried[2] the great Abū ʿAlī ibn Sīnā, popularly known as Avicenna to the Westerners. From here came that sweet singer in delightful dialect, Bābā Ṭāhir-i-'Uriyān,[3] the Burns of Persia.

It was in this historic land, in the suburbs[4] of Hamadān, that our popular Ṣūfī poet, the 'Glory of Religion', Shaykh Ibrāhīm 'Irāqī was born in the year 606 A.H.[5] in the village of Kumjān.[6] One of the oldest authorities extant, Mustawfī's Tārīkh-i-Guzīdeh,[7] refers to this place as belonging to the district of ʿAlam,[8] while, on the other hand, his Nuzhat-ul-Qulūb,[9] assigns the same village to the Shrāhīn district of Hamadān.

---

1. E.J.W. Gibb Memorial Edition, Page 47.
2. Lockhart: Famous Cities of Īrān, page 52.
3. Lockhart: Ibid, p. 52.
4. Jāmī: Nafahāt-ul-uns: Page 392.
5. Hermann Ethe: India Office Catalogue, Column 1069.
6. Dr. A.J.Arberry has translated this name as Kamajān: The Song of Lovers: Page xiii. Guzīdeh gives its name as کرنجان; the Nuzhat-ul-Qulūb as کریجان whereas 'Irāqī gives the name of the village, in one of his verses as کمجان.
7. Edited by Prof. E.G.Browne, page 822.
8. Prof. Browne while translating the Tārīkh-i-Guzīdeh, at ~~another~~ place has given its reading as Mahal ~~as~~ and the same has been adopted by the editor of the Bankipore Catalogue.
9. E.J.W. Gibb Memorial Edition, Persian Text, page 72.
   Also Le Strange's translation ~~as~~ on page 75.

[illegible] letter to [illegible]

[illegible] :

Indian history is full of the [illegible]
of the fabulous wealth, the glory and [illegible]
which have now become a thing of the past.

Here too live [illegible] and first
[illegible] singularly enough we [illegible] those
[illegible] have honoured that [illegible] in
delightful [illegible] the
Being of Bengal.

It was in [illegible]. In the
suburbs of [illegible], [illegible] will [illegible]
the glory of [illegible]
was born in the year [illegible] in the village of
of [illegible]. On [illegible] the [illegible]
[illegible] belonging to this [illegible]
[illegible] belonging to the [illegible]
the other hand, the [illegible]
two villages on the [illegible]

1. [illegible]
2. [illegible] ([illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible]
8. [illegible]

As is the case with most of Iranian men of letters, there is a marked dearth of purely biographical literature on 'Irāqī. His father's name has hitherto been commonly admitted to be Shahriyār[1] by almost all the biographers in the Orient as well as the Occident. On the other hand, in the Guzīdeh, compiled in 730 A.H., only forty two years after the death of the poet, this name appears as Buzurjimihr bin 'Abdul-Ghaffār[2] al-Jawāliqī.[3] One of the copies of the Deebācheh also bears testimony to this fact.

---

1. (i) Catalogue of the Bankipore Library p.126.
   (ii) Rieu: Catalogue of the British Museum : Vol. II, page 593.
   (iii) W. Ivanow: Catalogue of the Asiatic Society of Bengal. p. 227.
   (iv) A. Sprenger: Catalogue of the Libraries of the Kings of Oudh, p. 440.
   (v) Dr. A. J. Arberry: Catalogue of the India Office Library: Vol. II part 6, p. 220.
   (vi) Edward Edwrads: Catalogue of the Persian Books in British Museum, p. 203.
   (vii) Hermann Ethe: Catalogue of the Library of the India Office: Vol. II Column 1069.
   (viii) Hermann Ethe : Catalogue of the Bodleian Library: Part I, Column 525.
   (ix) Prof. K.M. Maitra: Catalogue of the Kapurthala State Library: p 111.
   (x) Yūsuf 'Itisāmī ; Catalogue of the Library of Majlis-i-Shūrā-i-Millī: p 667.
   (xi) Daulat Shāh Samarqandī : Tazkirah: edited by Prof. E.G. Browne: p. 215.
   (xii) Moḥd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firishteh page 405.
   (xiii) Shīr Khān Lodhī: Mirāt-ul-Khayāl: page 46.
   (xiv) Sandelvī: Makhzan-ul-Gharāib, under 'I'
   (xv) Zakhmī: Anīs-ul-'Āshiqīn: Vol. II, Rotographs: Plate 31.
   (xvi) Sirāj-ud-Dīn Khān Ārzu: Majmaun-Nafaīs: Ms. Fol. 569.
   (xvii) Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Ms. Fol. 14b.

2. Tārīkh-i-Guzīdeh by Hamdullah Mustawfī, edited by Prof. E.G. Browne, page 882, and
   (ii) The Deebācheh edited by Dr. A.J. Arberry: in "Song of Lovers", Persian Text, Foot note on page 4.

3. Only in the Guzīdeh: by Hamdullah Mustawfī: edited by Prof. E.G. Browne, page 882.

From the title al-Juawāliqī[1] we may infer that 'Irāqī belonged to a family of sufis and dervishes.

All else that we know of his parentage points out that Shaykh Ibrāhīm 'Irāqī 's family enjoyed position and prestige. His ancestors were known for their scholarship and learning.[2] His mother is supposed to have been a sister[3] of the celebrated ṣūfī saint and spiritual teacher Shaykh-ush-Shuyūkh Shaikh Shihābud-Dīn Suhrawardī.

While writing about Firdawsī, the author of the Shi'r-ul-'Ajam[4] has related a story that at his birth, Firdawsī's father saw in a dream that the new born baby went on the roof and raised a cry which was answered by a loud applause from all sides. Next morning the father consulted Najīb-ud-Dīn, the famous dream-reader of those times, who interpreted that the baby was destined to be a poet the fame of whose verses would spread

---

1. Juwāliq(for P. Jolakh) A religious tunic, a dervish's mantle of a blue colour: Steingass: Persian English Dictionary, p. 376.

   Jolakh: A woollen cloth worn by religious mendicants: Steingass: Ibid: p. 379.

2. (i) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 27.

   (ii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text: page 5.

3. (i) Mohd. Qāsim: Tārikh-i-Firishteh: p. 405-

   (ii) Mīr Ḥusayn Dost: Tazkirah-i-Ḥusaynī: Fol. 179b.

   (iii) Dervish Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Fol. 14b

   (iv) Imām-ud-Dīn: Tawārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.

   (v) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Aṣfiyā: p. 701.

4. Maulānā Shiblī: Shi'ar-ul-'Ajam: Vol. I, p. 77.

far and wide in the world. Fact or fiction, this shows at least the popular tendency to associate certain events with the hour of their hero's birth as mark him out for a man of destiny.

The occasion of 'Irāqī's birth too is hallowed with an auspicious dream,[1] and the designation 'Irāqī was conferred on him, according to the same tradition, by no less a personage than Ḥaẓrat 'Alī.

About a month before 'Irāqī's birth, his father dreamt a dream. He found himself in the presence of Ḥaẓrat 'Alī, the Commander of the Faithful, who stood in a garden in the company of the Imāms.[2] He saw that a man appeared[3] with a child which he laid on the ground in the feet[4] of the Commander of the Faithful. The latter picked up the baby , called the poet's father to him and placing it in his arms said, "Here is our 'Irāqī. Take care of him for he will be world-famous."

A fit of ecstatic joy awakened 'Irāqī's father out of his dream.[5]

"On his birth," his father used to say,

---

1. (i) Deebācheh : Song of Lovers: Persian Text, p. 5.
   (ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: Page 27.
2. As given in the Maykhāneh: The Deebācheh, p. 5, says:-
   با جمعی از ابرار . with a company of the pious.
3. The Maykhāneh, p. 27, adds:-
   ناگاه شخصی بیامد . all of a sudden a man came forward.
4. As given in the Maykhāneh: The Deebācheh page 5, says:-
   در نظر امیرالمومنین بر زمین نهاد
5. Only in the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 5-6.

" when 'Irāqī was brought to me, I saw in him the very image of the child that was bestowed on me by the Commander of the Faithful." [1]

The period of nursing was over and 'Irāqī left the cradle. When he was five,[2] he was sent to school. He was not slow in displaying the inborn qualities of his head and heart. He is said to have learnt by heart, the Holy Qurān, at a very tender age.[3] The author of the Maykhāneh[4] and the Deebācheh[5] would have us believe that in a brief period of nine months after joining the school, he had committed to memory the whole of the Holy Qurān.

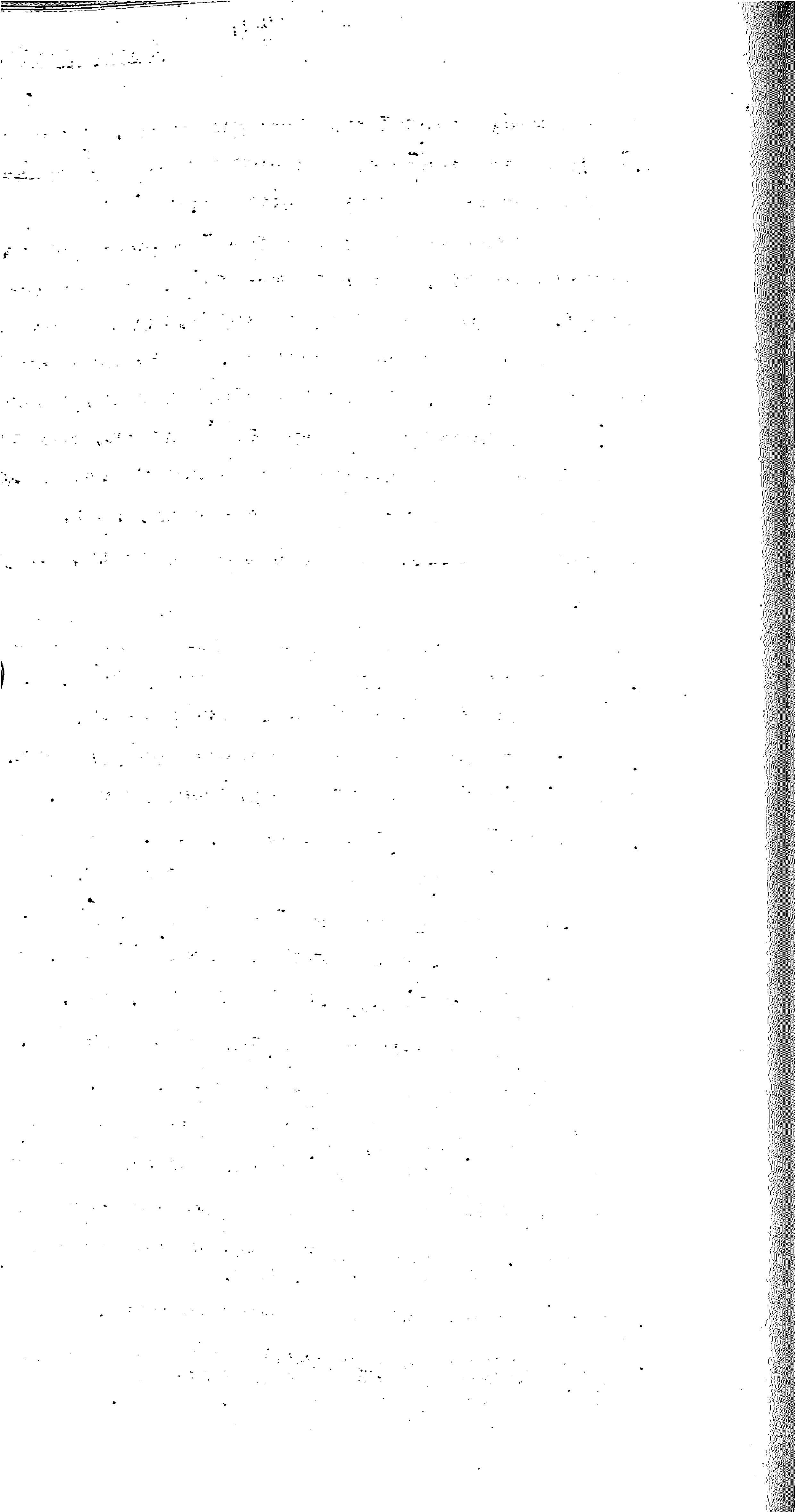
1. Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 6. and Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī: page 28.

2. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 6.
   (ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: page 29.

3. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: p. 392.
   (ii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a.
   (iii) Dārā Shikoh: Safīnat-ul-Auliyā: Fol. 76b.
   (iv) Imāmud-Dīn: Twārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.
   (v) Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Ārifān: Fol. 125.
   (vi) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 701.
   (vii) Junaidī: Maāsir-i-'Ajam: p. 179.
   (viii) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif-i-Ashrafī: Fol. 592a/1188.
   (ix) Browne: Literary History of Persia: Vol. III page 125.
   (x) Catalogue of the Bankipore Library: p.126.
   (xi) A. Sprenger: Catalogue of the Libraries of Kings of Oudh: p. 440.

4. Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: page 29.

5. Deebācheh by an anonymous author edited by Dr. A. J. Arberry in his Song of Lovers: ('Iraqi's 'Ushshāq Nāmeh), Persian Text, page 6.

Nature was benevolent to this young Ḥāfiẕ of the Qurān in another respect as well. 'Irāqī was gifted with a sweet, melodious voice.[1] His recitations of the Holy Qurān charmed the people of Hamadān.[2] After spending his day in the school, 'Irāqī, when he returned home at night, would revise his daily lessons of the Qurān. At times, as the author of the Deebācheh[3] contnues, with eyes wet ~~with~~ with tears, he would read his lesson in a voice full of pathos which captivated the hearts of all those who heard him. The fascinated neighbours would wait for him to come and begin his recitations.

He and his classfellows were so fond of one another that they could hardly bear a moment's separation. The moment his class-fellows were released by their teacher, they would, in a body, go to 'Irāqī and spend the whole night in his company, so much so that their holidays were entire-ly devoted to him.

---

1. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 392.
   (ii) Sulṭān Ḥusayn:Majālis-ul-Ushshāq: p. 121.
   (iii) Niẕām Hāji Gharīb Yamanī: Laṭaif-i-Ashrafī: Fol. 592a/1188.
2. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 392.
   (ii) Amīn Aḥmed Rāzī: Haft Iqlīm:Fol. 187a.
   (iii) Catalogue Bankipore Library: p. 126.
   (iv) Prof. E.G.Browne: Literary History of Persia: Vol. III, page 125.
   (v) Imāmud-Dīn : Twārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.
   (vi) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Aṣfiyā: p. 701.
   (vii) Niẕām Hājī Gharīb Yamanī: Laṭaif-i-Ashrafī: Fol. 592a/1188.
3. Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text: p. 6.

The author of the Deebācheh[1] continues further that by the time 'Irāqī was eight years of age he had become a popular figure in Hamadān. Having said his after-noon prayers he would recite the Holy Qurān every day and people would gather in large numbers to hear him.

On a certain day, absorbed in his recita--tions, he was reading the Sūra Ṭaha and tears were flowing from his eyes when a party of Jews happened to pass by that side. 'Irāqī had reached the verse:

وكذلك نجزى من أسرف ولم يؤمن بايات ربه
ولعذاب الاخرة اشد وابقى

"Thus do we reward him who is prodigal and believeth not the revelations of his Lord, and verily the doom of the Hereafter will be sterner and more lasting.[2]"

Three of the party came to a stop and began to listen. They entered the mosque and fell upon the feet of 'Irāqī and voluntarily accepted Islām at his hands. All the inhabitants gathered and took them round the town in a solemn procession. To the new converts they offered wealth without measure but they accepted not a penny. On reaching home they offered Islām to other members of their family and this resulted in five more conversions.

---

1. Deebācheh by an anonymous author published by Dr. A. J. Arberry along with 'Irāqī's 'Ushshaq Nāmeh under the title 'Song of Lovers': Persian Text, page 6.

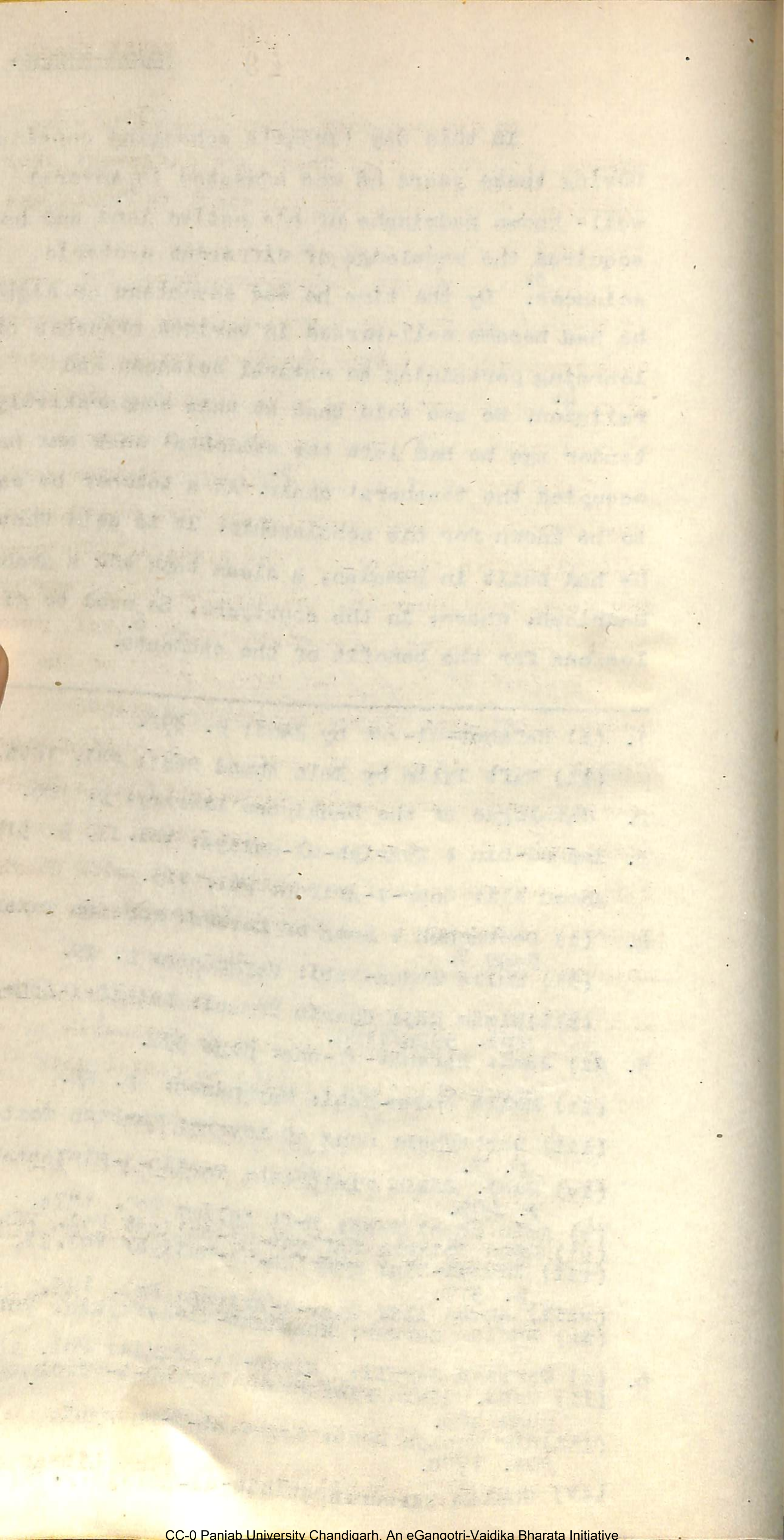
2. Sūra Ṭaha : V. 127:

   The Glorius Qurān: Translation by M. Pickthal: Vol. II, page 417.

In this way 'Iraqi's schooling continued.[1] During these years he was educated in several well- known Madrisahs of his native land[2] and he acquired the knowledge of different exoteric sciences.[3] By the time he was seventeen ~~or eighteen~~ he had become well-versed in various branches of learning pertaining to natural sciences and religion.[4] We are told that at this comparatively tender age he had left the students' desk and had occupied the teachers' chair.[5] As a teacher he came to be known for his scholarship. It is said that he had built in Hamadān, a clean tank and a grand Madrisah, where, in the courtyard, he used to give lessons for the benefit of the students.[6]

---

1. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī: p. 392.
   (ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī: Fol. 187a.
2. Catalogue of the Bankipore Library: p. 126.
3. Imāmud-Dīn : Twārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, p. 317.
   Ahmed Ālī: Qasr-i-Ārifān: Fol. 125.
4. (i) Deebācheh : Song of Lovers: Persian Text: page 7.
   (ii) Mullā Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 29.
   (iii) Nizām Hājī Gharīb Yemanī: Lataif-i-Ashrafī: Fol. 592a/1188.
5. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: page 392.
   (ii) Mullā Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 29.
   (iii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 7.
   (iv) Mohd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firishteh: p. 405.
   (v) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a.
   (vi) Dārā Shikoh: Safīnat-ul-Auliyā: Fol. 76b.
   (vii) Imāmud-Dīn: Twārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, p. 317.
   (viii) Ahmed Ālī: Qasr-i-Ārifān: Fol. 125.
   (ix) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 701.
6. (i) Dervish Jamālī: Siyar-ul-Ārifīn: Fol. 14b.
   (ii) Mohd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firishteh: page 405.
   (iii) Mir Husayn Dost: Tazkirah-i-Husaynī: Fol. 179b.
   (iv) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 691.

It was not very long afterwards when 'Irāqī left for India. There are different stories ~~describing~~ describing how his visit to India was occasioned.

Some of the biographers have, for reasons of brevity or lack of interest, made just a passing reference to the poet's visit to India. The majority of those biographers who have described the details of his visit fall under two distinct groups.

One of these two groups, including among them some[1] well-known biographies like the Tazkirah of Daulat Shāh Samarqandī, the Riyāẓ-ush-Shu'arā, the Makhzan-ul-Gharāib, the Nishtar-i-ʿIshq and the modern Ātish-Kadeh, have stated that 'Irāqī, prior to his visit to India, had been a pupil of the famous ṣūfī saint Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī. Some of these biographers have explained how Shaykh Suhrawardī, on an impudent reply from 'Irāqī, ordered him to proceed to Multān for his spiritual purification under Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, a deputy of Shaykh Shihābud-Dīn Suhrawardī.

---

1. Some of the biographies are as follows:-

(i) "Memoirs of the Poets," by Daulat Shāh Samarqandī: p. 215.

(ii) Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī:

(iii) Husayn Qulī Khān ʿIshq: Nishtar-i-ʿIshq: Fol. 332 a.

(iv) Zakhmī: Anīs-ul-ʿĀshiqīn: Rotographs: Plate No. 31.

(v) Wāleh Dāghistānī: Riyāẓ-ush-Shu'arā: under ردیف ع

(vi) Hājī Luṭf ʿAlī Bēg Āzar: Ātish Kadeh: p. 271

(vii) Catalogue of the Bankipore Library: p. 126

(viii) A. Sprenger: Catalogue of the Libraries of Kings of Oudh, p. 440.

According to the version by Daulat Shāh[1] 'Irāqī had Platonic love for the fair-faced. On a certain day it was reported to Shaykh Shihābud-Dīn Suhrawardī that 'Irāqī, sitting face to face with a ferrier-boy had been enjoying his looks in the market-place. The Shaykh admonished 'Irāqī with the words, " The glances that you are casting is the fire that you are setting to the very structure of the honour of dervishes. Do'nt you see that the critics are lying in wait and the enemies are lurking in ambush? " To this 'Irāqī is said to have replied," Where is anything other than Him, O Shaykh, that you see duality!"

It was, the story says, probably due to this impudence of 'Irāqī that the Shaykh got annoyed. 'Irāqī's long repentance however propitiat-ed the Shaykh, but as a measure of chastisement for his audacity, he commanded 'Irāqī to proceed to India and to sojourn for some time in that 'training centre of ascetics' and to become purifi-ed like silver in the crucible. In this way Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī entrusted the fate of this young ascetic to Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, his deputy at Multān.

Sirāj-ud-Dīn Khān Ārzū, the author of the Majma-un-Nafāis,[2] has pointed out the false-hood of yet another attempt at fabrication of such tales.

---

1. (i) Daulat Shāh: Memoirs of the Poets: edited by Prof. E.G.Browne: page 215.

   (ii) Sandelvī: Makhzan-ul-Gharaib:

2. Majma-un-Nafais by Khān Ārzū: Ms. Fol. 569.

He has related[1] a story advanced by Taqī Auḥadī saying that 'Irāqī was a disciple of Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī, and that on a certain occasion, Shams-i-Tabrīz, the famous wandering mystic of Īrān, found 'Irāqī lost in the sight of a young boy in the market-place. Shams-i-Tabrīz, thereupon, enquired of 'Irāqī, " What are you busy with?" 'Irāqī replied," I am observing the moon in a water-basin". Shams-i-Tabrīz then remarked, "If you are not suffering from a boil (on your neck), why don't you look up to heaven and see in the right manner?"

As a matter of fact, as pointed out by Khān-i-Ārzū,[2] and as given in the Laṭāif-i-Ashrafī[3] and the Safīnat-ul-Auliyā,[4] this conversation of Shams-i-Tabrīz took place with Auḥad-ud-Dīn Kirmānī and not with 'Irāqī.

All such stories may be set aside as incorrect.

Another account of the circumstances which led to 'Irāqī's visit to India is given in the version unanimously adopted by such authorities as have given fuller details of his life. None of them styles 'Irāqī to have remained a disciple of Shaykh Shihāb-ud-Dīn prior to his visit to India. This version is given by the anonymous author of the

---

1. Khān Ārzū: Majma'-un-Nafāis: Fol. 569.
2. Khān Ārzū: Ibid: Fol. 569.
3. Nizām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī: Fol. 122b/245.
4. Dārā Shikoh: Safīnat-ul-Auliyā: Fol. 117 b.

He was related [illegible]

mystic that [illegible]

[illegible] Shirwani?), [illegible]

[illegible]-Tabrezi, [illegible]

Grace, [illegible]

day in the [illegible]. Shams-i-Tabrezi, [illegible]

[illegible] "What are you [illegible]"

[illegible] replied, "I am [illegible]

[illegible]. Shams-i-Tabrezi then remarked, "If

you are not suffering from [illegible]

why don't you [illegible] and [illegible]

manner?"

As a matter of fact, [illegible]

[illegible], and he [illegible]

[illegible]

Shams-i-Tabrezi [illegible]

[illegible]

[illegible]

A further account of the [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] given fuller details of his life. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

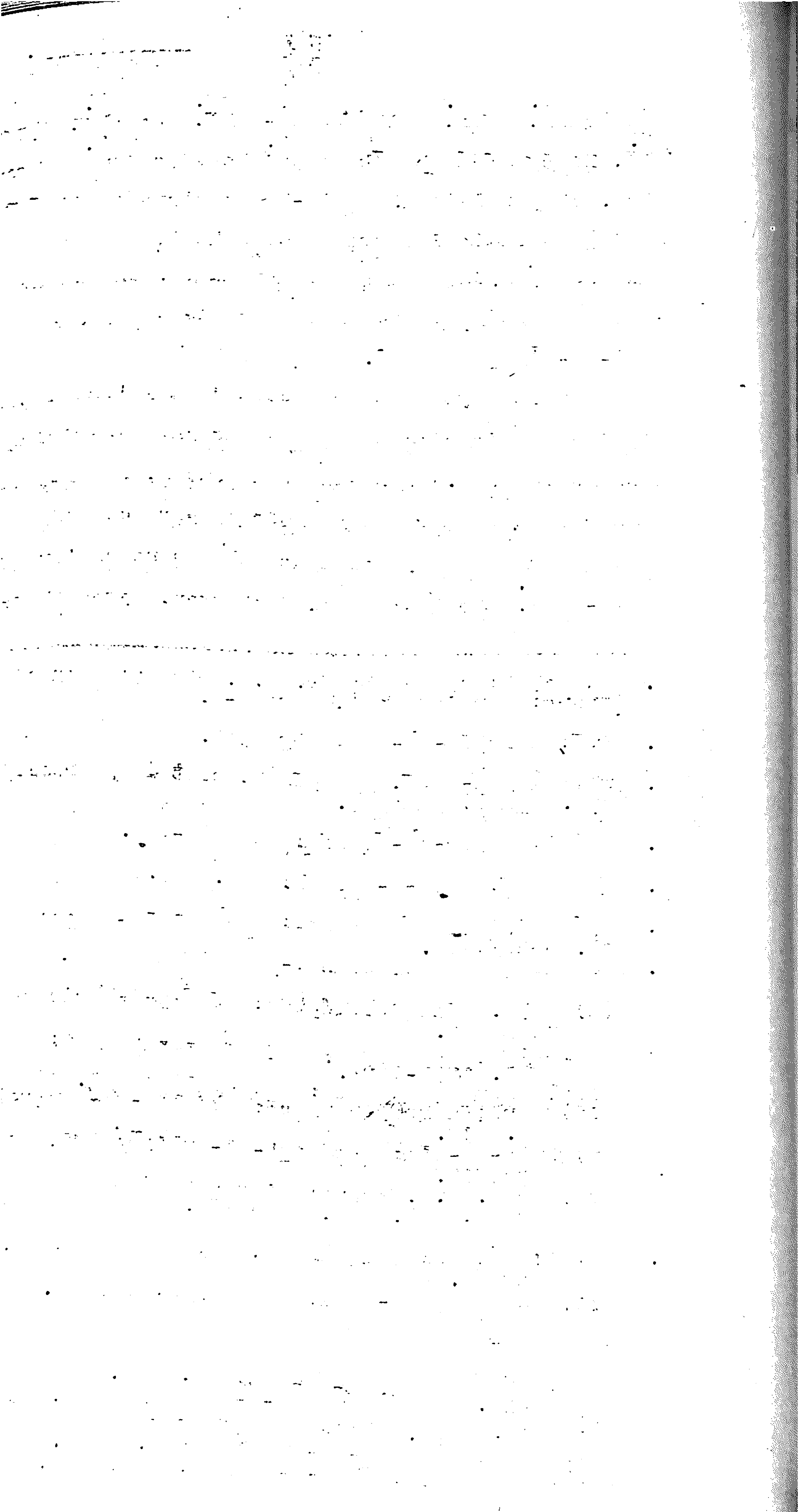
Deebācheh,[1] Jāmī,[2] Mullā 'Abdun-Nabī,[3] Jamālī,[4] Ahmed 'Alī,[5] Nizām Hājī Gharīb Yamanī[6] besides some others[7] also. They relate the well-known story of 'Irāqī's coming to India in pursuit of a handsome boy who was accompanying a band of Qalandars. On his arri--val at Multān he became a disciple of Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā.

It says that on a certain day 'Irāqī was sitting in his circle of students and was giving lessons to them, when all of a sudden, a party of wandering Qalandars made their appearance and making a noise they went past the doors of 'Irāqī's class-room.[8] The Qalandars, just then, began their

---

1. Deebācheh: edited by Dr. A.J.Arberry: Song of Lovers: Persian Text, page 7-8.
2. Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: page 392.
3. Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: edited by Principal Mohd. Shafī: page 27.
4. Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Fol 14b-15a.
5. Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Ārifan: Fol. 125.
6. Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Lataif-i-Ashrafī: Fol. 592a/1188.
7. Including the following:-
   - (i) Mohd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firishteh: page 405.
   - (ii) Mīr Husayn Dost: Tazkirah-i-Husaynī: Fol. 179b-180a.
   - (iii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a.
   - (iv) Sultān Husayn Mirzā: Majālis-ul-Ushshāq: p. 119.
   - (v) Imām-ud-Dīn: Tawārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.
   - (vi) Prof. E.G.Browne: Litrarary History of Persia, Vol. III, page 125.
8. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 7.
   - (ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: page 29.

   and also :-
   - (iii) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: p. 393.
   - (iv) Mohd. Qāsim: Tārīkh-i-Firishteh: p. 405.
   - (v) ~~Mir Husayn Fol. 170a.~~ Mir Husayn Dost: Tazkirah-i-Husaynī: Fol 170 B.
   - (vi) Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Fol. 14 b.
   - (vii) Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Ārifān: Fol. ~~127.~~ 125.

typical circular dance singing in melodious notes:-

رخت ز مسجد بخرابات کشیدیم — خط بر ورقِ زهد و کرامات کشیدیم
در کوی مغان در صفِ عشاق نشستیم — جام از کفِ رندانِ خرابات کشیدیم
گر دل بزند کوسِ شرف شاید ازین پس — چون رایتِ دولت بسموات کشیدیم [1]
از زهد و مقامات گذشتیم که بسیار — کاسِ تعب از زهد و مقامات کشیدیم

The Qalandars recited this ode in their own tune and the Shaykh grew restive. As Jamālī[2] says, when in all respectfulness the Qalandars made an approach to 'Irāqī, he entertained them in a befitting way.

We are told further that there was, in the company of Qalandars, a boy who was matchless in beauty.[3] Iraqi's eyes fell upon the boy and 'like a bird, his heart was caught in the trap of love'. The fire of desire burnt the harvest of his reason. He took the garments off his body and the turban off his head and placing them before the Qalandars,

---

1. This verse is not included in the text of the Maykhāneh: Page, 29.

2. Siyar-ul-'Ārifīn by Jamālī: Folio 14 b.

3. The Maykhāneh (p. 30) and the Deebācheh, (p. 7), give a flowery description of the boy's beauty in a typical hyperbole. The words of the Deebācheh are as follows:-

در میانِ قلندران پسری دید که در حسن بی نظیر بود و در دلِ عاشقان دلپذیر - جمالی که اگر نقاشِ چین طرّهٔ پرچینِ او بدیدی متحیر گشتی بار دیگر شهبازِ نظر کرد و مرغِ دلش در دامِ عشق افتاد و آتشِ هوا خرمنِ عقلش بسوخت +

began to recite this ode:-

چه خوش باشد که دلدارم تو باشی ندیم و مونس و یارم تو باشی
ز شادی در همه عالم نگنجم اگر یک لحظه غمخوارم تو باشی[1]

In the course of their few days' stay, 'Irāqī, out of love for that boy, entertained with sumptuous feasts, those ' clean-faced and shaven-headed ' Qalandars, even at the cost of his studies.[2]

Their brief stay came to a close. Leaving 'Irāqī behind they bade farewell to Hamadān and took their way to Iṣfahān.[3] Their separation was unbearable for 'Irāqī. He grew restless and lost all interest in his studies. Casting his books

---

1. The Maykhāneh of Mullā 'Abdun-Nabī gives only the first verse.

   The full poem is given in the following :-

   (i) Kulliyāt-i-'Irāqī: Ms. Prof. Shairānī Collection: Punjab University Library, Lahore: Fol. 41b.

   (ii) Ghazaliyyāt-i-'Irāqī: Ms. Kapurthala State Library: Mixed Contents:(No. 189) Fol.158b.

   (iii) Kulliyyāt-i-'Irāqī: Nawalkishore Press: Cawnpore: page 164.

   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī: Lahore Edition,p. 352.

   (v) Dēwān-i-'Irāqī: Ms. R.A.S.B., Calcutta(522) Fol. 29a.

   (vi) Kulliyāt-i-'Irāqī: Ms. R.A.S.B.,Calcutta, (No. 523), Fol. 41a-41b.

2. As stated by Jamālī in Siyar-u'l-'Ārifīn, Fol. 14b.

3. As given in the Deebācheh: Song of Lovers: Persian text, page 7 and the Maykhāneh of Mullā 'Abdun-nabī, page 29.

   The Siyar-u'l-'Ārifīn by Jamālī, Fol. 14b and the Tazkirah-i-Ḥusaynī by Mīr Ḥusayn Dost give Khorāsān in place of Iṣfahān.

   According to Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, the party of Qalandars left for Hindūstān. (Fol. 592a/1188).

aside, all alone, he made after the party of Qalandars.[1] He met them at a distance of about two miles. There he composed the ode beginning with the verse:-[2]

پسرا رہ قلندر بزن ار حریف مائی   کہ دراز و دور دیدم سر کوئی پارسائی

---

1. The Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 8, has the following words:-

حال بر شیخ دگرگون گشت۔ کتابہا را دور انداخت: از تفسیر کبیر نسیان گزیر حاصل شد، نحو را محو کرد، اشارات را بشارات خواند، معالم التنزیل اسرار التاویل نمود حاوی حل ساخت جامع الدقائق لامع الحقائق گشت۔ روضة المنجمین نزہة العاشقین باز داد۔ زبان تمام بلسان حال مبدل گشت۔ ذوفنون مجنون شد۔ حاصل الحال بعد المقال مجرد وار در عقب احباب روان شد۔

2. A. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 8.
(ii) Mullā Abdun-Nabi: Maykhāneh: p. 30.

B. (iii) Majlis-ul-Ushshāq by Sultān Husayn Mirza gives the following verses in addition to the opening line:- ۱۲۰

بطواف کعبہ رفتم بحرم رہم ندادند   کہ برون در چہ کردی کہ درون خانہ آئی
بہ قمارخانہ رفتم ہمہ پاکباز دیدم   چو بصومعہ رسیدم ہمہ یافتم دغائی
در دیر می زدم من ز درون صدا برآمد   کہ درآ درا عراقی کہ تو خاصی از ما جائی

C. The full poem is given in the following:-

(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 66a, reads:

پسرا رہ قلندر سزد ار بمن نمائی   کہ دراز و دور دیدم سر کوئی پارسائی

(ii) Kapurthala State Library, Ms. Mixed Contents (No. 189) Fol. 158 b: reads the same as (i) except بما for بمن.

(iii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 34b.

(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Cawnpore: Nawalkishore edition: p. 154.

(v) Kulliyāt-i-'Irāqī: Lahore Lithograph: p. 143, reads بتا for پسرا.

D. Maghribī alludes to this verse in his lines:-

مشنو حدیث آنکس کہ بعشوہ گفت با تو   پسرا رہ قلندر سزد ار بمن نمائی
پسرا اگر بہوائی سر کوئی دوست داری   بگذار مغربی را بگذر ز او جدائی

Bombay ed. (1311) Page 98.

'Irāqī joined the party and the Qalandars,[1] seeing his restlessness, spoke to him with one voice " You are, Our Master, a great man, and we are Qalandars, with our eyebrows clean-shaved. There is nothing to link us together. Friendship and intimacy can be possible only if you be one of us, put on our garments, get your beard and brows shaved and thereafter get admitted to our company.[2] " The Shaykh had burnt his boats. With an impatient and eager mind he readily gave consent to their proposal. Consequently his beard and eye-brows were shaved and he put on the peculiar dress of the Qalandars. All the time his attachment was

---

1. (i) Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Ms., Foll. 14b-15a.

(ii) Mīr Ḥusayn Dost: Tazkirah-i-Ḥusaynī: Fol. 179 b, says that 'Irāqī made after the party when they had covered a stage or two of their journey.

(iii) Mohd. Qāsim Firishteh; Tārīkh-i-Firishteh p. 405, says that he followed them after two days.

(iv) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: p. 393, says that 'Irāqī made after the Qalandars, after a few days of their departure.

(v) Niẓām Hājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī Fol. 592a/1188 same as (iv).

2. As stated by Jamālī in his Siyar-ul-'Ārifīn, Fol. 15a, and

(ii) the Tazkirah-i-Ḥusaynī by Mīr Ḥusayn Dost Fol. 180 a.

(iii) The Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim Firishteh, p. 405, also gives the conversation in brief.

(iv) The Deebācheh, Persian Text, p. 8 and

(v) The Maykhānah by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 30, say that the Qalandars were overjoyed to see him in their midst and they got his hair removed and made him one of them.

(vi) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Hājī Gharīb Yamanī, Fol. 592 a/ 1188 says that he became one of them.

growing and ties of love becoming stronger and stronger.[1]

The party kept on travelling and, crossing the outskirts of Khurāsān and other lands, they reached the suburbs of Multān.[2]

---

1. (i) Jamālī: Siyar-ul-Ārifīn: Fol. 15 a.

   (ii) Mīr Husayn Dost: Tazkirah-i-Husaynī: Fol. 180 a.

2. As given by
   (i) Jamālī's Siyar-ul-Ārifīn, Fol. 15 a. and
   (ii) Mīr Husayn Dost's Tazkirah-i-Husaynī: Fol. 180 a.

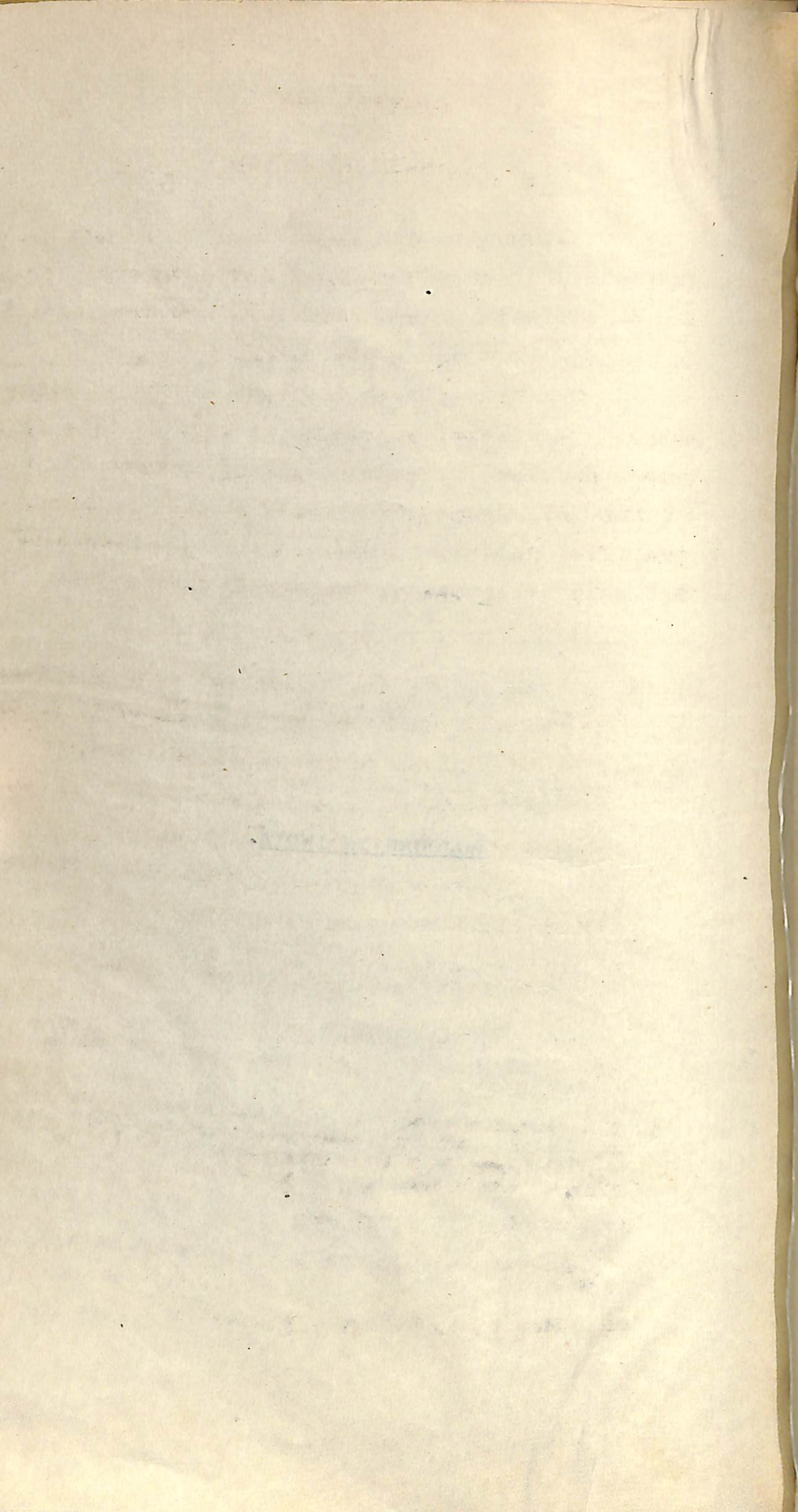
   (iii) The Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim p. 405, says that the Qalandars had left for Khurāsān.

   (iv) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 8 gives 'Irāq-i-Ajam for Khorāsān.

   (v) Mullā Ābdun-Nabī's Maykhāneh: p. 30, gives 'Irāq-i-'Arab and 'Ajam for Khorāsān.

   (vi) Khazīnat-ul-Asfiyā, by Ghulām Sarwar, page 691 says that 'Irāqī was at first in 'Irāq (?) where at Damascus he had built a Madrisah and in the company of Qalandars he came from 'Irāq to Hamadān, thence to Khorāsān from where the party proceeded to Multān.

SOJOURN IN INDIA.

CHAPTER TWO.

SOJOURN IN INDIA.

At Multān the party came to a halt in the monastery of the 'Prince of Philosophers', Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, and were honoured with the privilege of kissing his hands.[1]

The Shaykh cast a glance at the assembly and saw a kindred spirit in 'Irāqī.[2] He is said to have remarked,[3] at that occasion, to ʿImād-ud-Dīn, one of his companions, "I discern perfect spiritual qualities in this youngman. He should keep here."[4] Not only that; Shaykh Zakariyyā, through his

---

1. As stated by (i) the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 8 and (ii) the Maykhāneh: by Mullā ʿAbdun-Nabī, p. 30.

2. A. عراقی را آشنا دید as given in the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 8 and (ii) the Maykhāneh by Mullā ʿAbdun-Nabī, p. 30.,

   B. عراقی را بشناخت as given in the following:-

   (iii) Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd. Qāsim Firishteh page 405.
   (iv) Tazkirah-i-Ḥusanī by Mīr Ḥusayn Dost, Fol. 180 a.,
   (v) Siyar-ul-ʿĀrifīn by Jamālī, Fol. 15 A.
   (vi) Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar, page 691.

   C. The Tārīkh-i-Firishteh adds that Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā 'understood the whole affair'.

3. The version given in (i) the Siyar-ul-ʿĀrifīn by Jamālī and (ii) the Tazkirah-i-Husaynī by Mīr Husayn Dost does not mention that the Shaykh expressed any impressions.

4. As stated by the following:-

   (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, Page 8.

   (ii) Maykhāneh by Mullā ʿAbdun-Nabī, page 30.

spiritual magnetism, endeavoured to break 'Irāqī's bonds and thus liberate him from the shackles of that boy's love.[1]

Shaykh 'Irāqī also felt that he was completely under the spell of the great saint. He, in his turn, remarked to his comrades," Just as steel is attracted by magnet, so am I being driven towards the Shaykh. Let us hasten to leave this place before I find myself completely fettered."[2]

Finally the party of Qalandars bade farewell to the place and proceeded to Delhi.[3] Out of love for the boy, Shaykh 'Irāqī was keeping their company and braving all privations at the hands of the Qalandars.[4] After a brief stay at Delhi they got weary of the place and resolved to proceed to Somnāth.[5]

---

1. As given by Mohd. Qāsim Firishteh in his Tārīkh-i-Firishteh, page 405, and

 (ii) Jamālī in his Siyar-ul-Ārifīn, Fol. 15a.

 (iii) Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, p.691, says that the Shaykh, with his will power, drew 'Irāqī to himself, liberated him from his chains and kept him for the whole night with him.

2. According to (i) the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 8 and (ii) the Maykhāneh by Mullā Abdun-Nabī, p. 31.

 (iii) The Majālis-ul-Ushshāq, by Sultān Husayn Mirzā, says the same thing(p. 120):- " Let us leave the place, for, if I go once again to Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, I shall not be able to accompany you. He had well nigh enslaved me in the very first meeting."

3. (i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page.8.
 (ii) Maykhāneh by Mullā Abdun-Nabī,P. 31.
 (iii) Majālis-ul-Ushshāq,by Sultān Husayn Mirzā, p. 120.

4. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text,p.8.
 (ii) Maykhāneh by Mullā Abdun-Nabī: p. 31.

5. (i) Deebācheh: Song of Lovers;Persian Text,p.8-9
 (ii) Maykhāneh:Mullā Abdun-Nabī:p. 31.

They passed five days on their way but on the sixth day of their journey a violent storm arose[1] with such intensity that the dust turned the sky dark in that bright day-light. In the confusion that followed the party of Qalandars was scattered in different directions, every one of them falling upon an altogether separate path. Shaykh 'Irāqī's lot was cast with one of his companions. Separated from others, the two companions, in a state of uncertainty, were treading upon an unknown path. With their hearts burning and with their eyes wet, they were shedding tears of grief in separation of their friends. In that state Shaykh Fakhrud-Dīn

---

1. A. According to :-

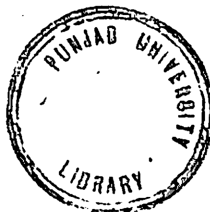
(i) the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 9 and

(ii) the Maykhāneh by Mullā Ābdun-Nabī, p. 31.

B. (iii) The Majālis-ul-Ushshāq by Sultān Husayn page 120 and

(iv) Khazinat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, page 631, mention about the storm but also state that it arose immediately after the party left Multān. Consequently they do not describe their visit to Delhi.

C. The Siyar-ul-Ārifīn by Jamālī, Fol. 15 a, and the Tazkirah-i-Husaynī by Mīr Husayn Dost, Fol. 180 b, describe that the storm arose immediately after the party's departure from Multān but they add that the storm appeared as a result of the concentration of Shaykh Bahā-ud-Dīn's mind in his attempt to dissuade 'Irāqī from leaving Multān and joining the party of Qalandars.

is said to have composed the following verses:-[1]

آن مونس و غمگسار جان کو ، وآن آرزوی همه جهان کو ،

آن جان و جهان کجاست آخر ، وآن شاهد روح انس و جان کو ،

حیران همه مانده‌ایم و واله ، آن یار لطیف مهربان کو ،

'Irāqī and his companion, however, kept travelling all the day long. Night drew on without a sign of habitation or trace of their friends. They continued their journey[2] and the next morning found themselves at the gates of Delhi. They forced their unwilling steps again into the city. They waited for a few days[3] but there was no news of the whereabouts of their party.

At this juncture an idea crossed 'Irāqī's

---

1. A. According to

(i) the Deebāchah: Song of Lovers: Persian Text, page 9. and

(ii) the Maykhānah by Abdun-Nabi, page 31.

B. The verses as given in the Deebāchah:

C. The full poem is given in the following:-

(i) Kulliyat-i-'Iraqi, Ms. Shairani Collection, Punjab University Library, Lahore, fol. 44

(ii) Kulliyat-i-'Irāqi, Ms. Punjab University Library, Lahore , Fol. 41 a.

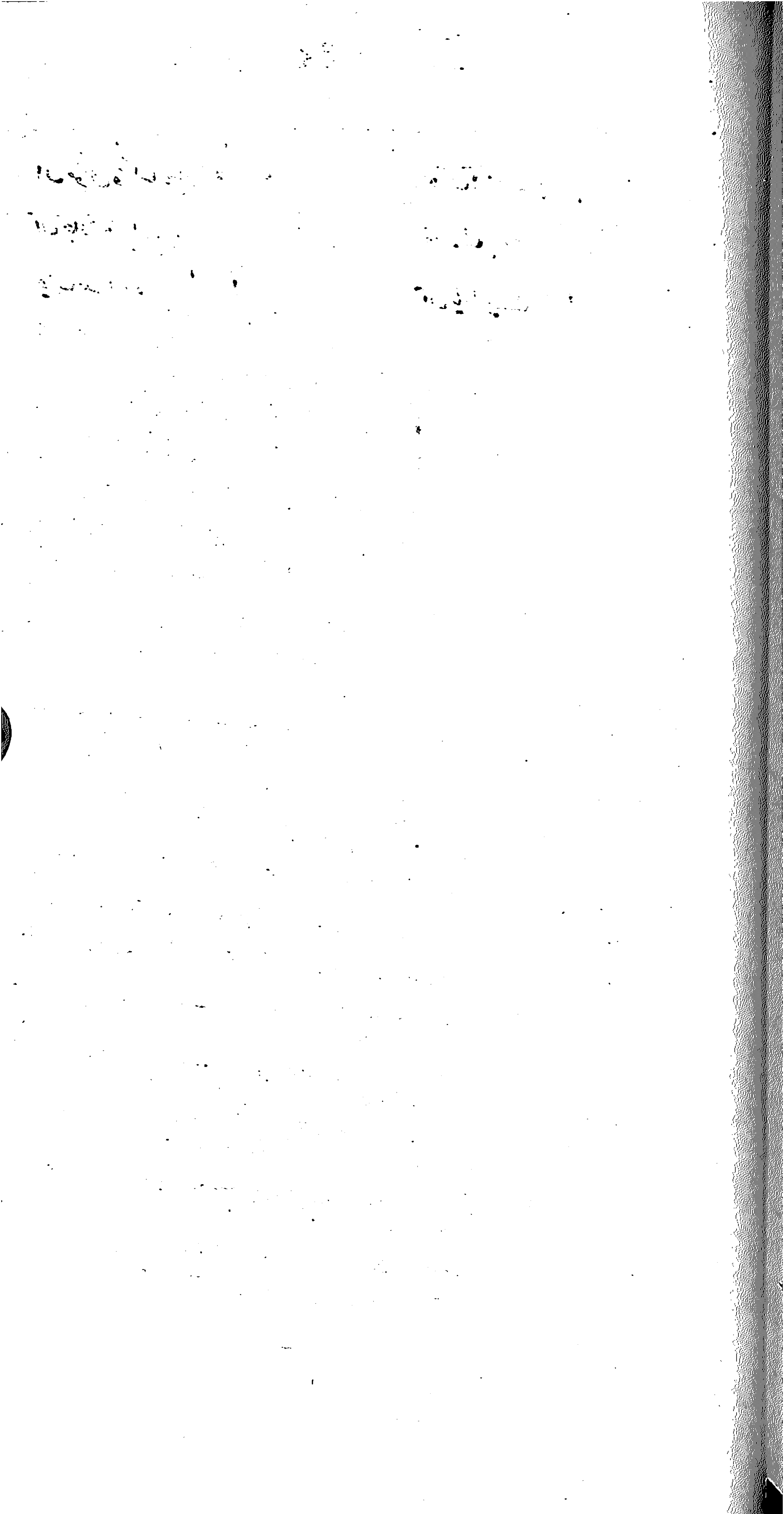
(iii) Dewān-i-'Irāqi, Ms. No. 522, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 112 b.

(iv) Kulliyat-i-'Irāqi, Ms. No. 523 , R.A.S.B., Calcutta, Fol. 84 a.

2. (i) Deebāchah: Song of Lovers: Persian Text, p. 9.

(ii) Maykhānah by Abdun-Nabi, page 31.

3. According to the Maykhānah , page 31, 'two or three days ' in place of a few days.

mind--as if he was being driven under the influence of some divine Fate.[1] He, at length, firmly resolved to go back to Maulānā Bahā-ud-Dīn at Multān. He consulted his Qalandar friend and asked him to accompany him. The latter however opposed the idea and, consequently, they parted from each other. The 'non-believer' remained at Delhi, whereas the 'believer' proceeded to Multān.

'The godly saint, the truthful Hamadānī,' was once again in the service of that learned spiritualist, and great divine doctor, Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. He was now ready to devote his heart and soul in discipleship of the Shaykh.

" You ran away from us, O 'Irāqī ? " said the Shaykh.

'Irāqī gave his reply in the following verses:-[2]

از تو نگزیرد دلِ من یک زمان کالبد را کی بود از جان گزیر

دایهٔ لطفت مرا در بر گرفت داد بیش از مادرم صدگونه شیر

---

*. According to the Maykhāneh by Mullā ʿAbdu'n-Nabī page 31.

2\. A(i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 9.

(ii) The Maykhāneh by Mullā ʿAbdu'n-Nabī: p. 32.

B. The verses, as given in the above.

C. The following contain the full poem:-

(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 72 a.

(ii) Ms. No. 189 Mixed Contents: Kapurthala State Library, Fol. 138 b.

(iii) Dīwān-i-'Irāqī, Ms. No. 522, R. A. S. B., Calcutta, Fol. ~~72a~~ 115 b.

(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. No. 523, R. A. S. B., Calcutta, Fol. 79 a.

(v) Kulliyāt-i-'Irāqī: Cawnpore Edition: p. 109.

(vi) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 101.

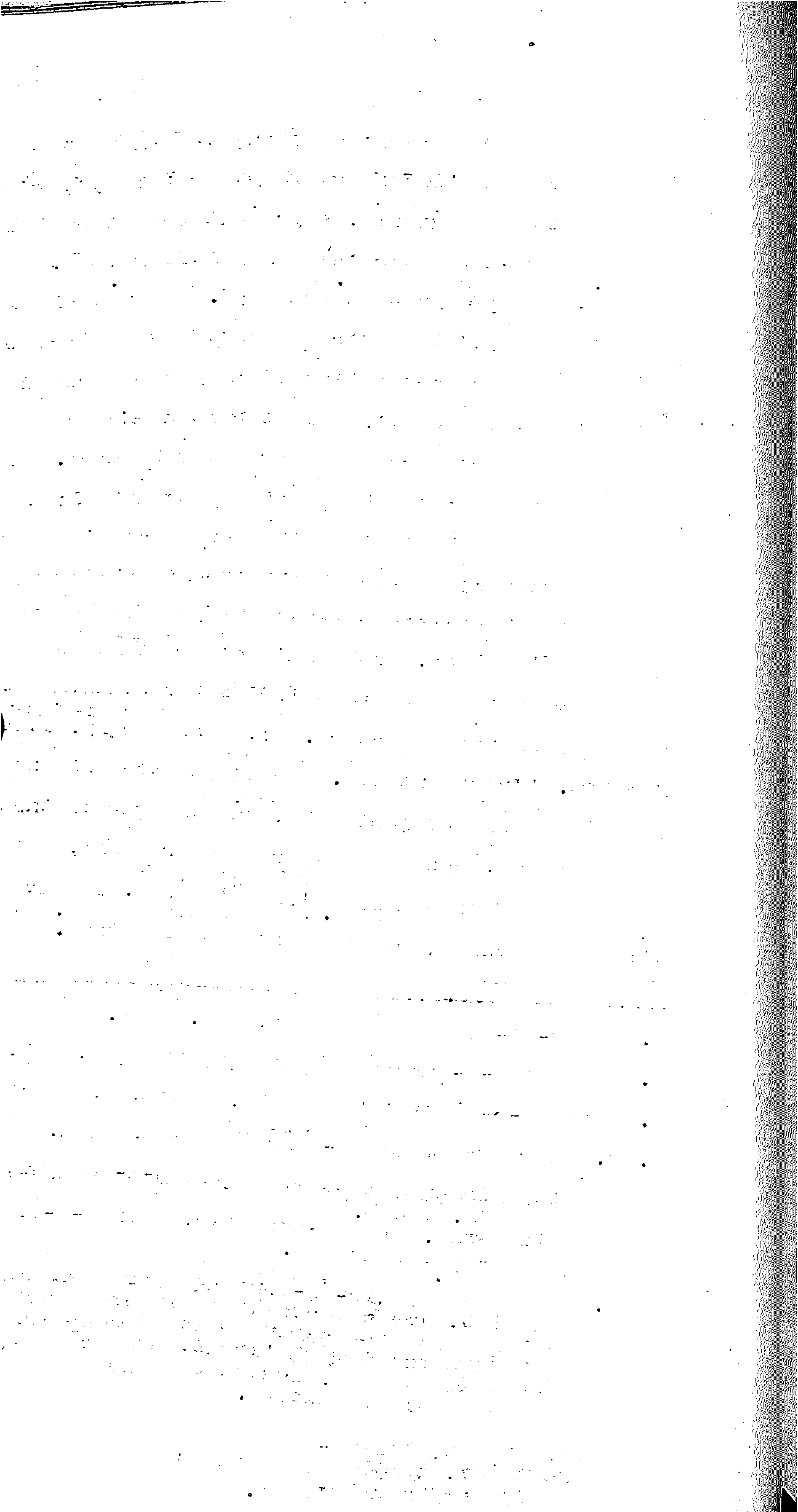
Another version of the second meeting between Shaykh 'Irāqī and Shaykh Zakariyyā, given by certain authorities, says that the storm broke out immediately after the party left Multān. Jamālī,[1] Mīr Husayn Dost[2] and Mohd. Qāsim[3] would have us believe that the storm appeared as the result of spiritual concentration of Shaykh Zakariyyā in his attempt to keep 'Irāqī at Multān and to prevent him from accompanying the Qalandars. We are told here as in the previous account also, that in the violent storm the party was dispersed in different sides and Shaykh 'Irāqī falling upon a path involuntarily reached the door of Shaykh Zakariyyā's place. Out of his clear vision of mind Shaykh Zakariyyā saw that 'Irāqī was standing at the gate of his monastery. He, accordingly, sent for him. 'Irāqī entered. The Shaykh took him in a close embrace and instantly, the thought of that Qalandar boy, which had been his very ruin, altogether vanished from 'Irāqī's mind. It gave place to divine love and spiritual devotion.[4]

---

1. Siyar-ul-Ārifīn by Jamālī, Fol. 15 a.
2. Tazkirah-i-Husaynī by Mīr Husayn Dost, Fol.180b
3. Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim, p. 405
4. A. (i) Jamālī: Siyar-ulĀrifīn: Fol. 15 a.
   (ii) Mīr Husayn Dost: Tazkirah-i-Husaynī, Fol. 180 b.
   (iii) Mohd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firish-teh: page 405.

   B. (iv) The Majālis-ul-Ushshāq by Sultān Husayn page 120, gives a slightly different reading. It says that the party again reached the same town and Shaykh 'Irāqī, attracted by th spiritual force of Shaykh Zakariyyā was driven to his monastery.

   (v) The Khazīnatul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, page 691, simply says that 'Irāqī was called in by Shaykh Zakariyyā.

Another reliable and authoritative biography, the Laṭāif-i-Ashrafi,[1] gives no such details of 'Irāqī's going beyond Multān, or of things like the dust storm. According to its author 'Irāqī came with the Qalandars to Multān and felt attracted by Shaykh Zakariyyā and had no mind to go farther with the Qalandars.

We are told[2] that Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā commanded 'Irāqī to go to Bābā Kamāl Jundī for spiritual training. Shams-i-Tabrīz, the well-known mystic wanderer, was also there as a disciple of Bābā Kamāl.

It is said that during the course of their stay there, Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī would put to pen, in prose or in verse, all his spiritual experiences and thereafter he would present them to Bābā Kamāl. Shaykh Shamsud-Dīn, on the contrary, did not describe any such experience. Bābā Kamāl observed it and, on a certain day, he said to Shams-i-Tabrīz," Tell me, my son, Shams-ud-Dīn, do you never come across any of the divine mysteries and realities to which Shaykh 'Irāqī gives expression ? " To this Shams-i-Tabrīz is said to

---

1. Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. , Fol. 592 a / 1188.

2. (i) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā, page 107, Majlis 29, biography of Shams-i-Tabrīz.

   (ii) Qasr-i-'Ārifān by Ahmed 'Alī, Ms. Fol. 125-126, says that after some stay that Shaykh commanded 'Irāqī to proceed to Bābā Kamāl and places his return from there before his performance of the CHILLA and his composition of the famous poems

   نخستین باده کاندر جام کردند ز چشم مست خوبان وام کردند.

   (iii) Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Fol. 122b/245 does not specify the time.

have replied, " I do, so often. But as 'Irāqī has acquired some ~~of the terms, as~~ command of mystical terminology he can paint them in elegant word-pictures, whereas I am deprived of that faculty. "

Bābā Kamāl, thereupon, prayed to God to grant him (Shams-i-Tabrīz) a companion who would write down all the spiritual truths of the past and the present in his name . The allusion is, of course, to the fact that later on Maulānā Jalāl-ud-Dīn Rūmī composed verses in the name of Shams-i-Tabrīz.

After staying for some time with Bābā Kamāl, Shaykh 'Irāqī, it is said, returned to Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā at Multān.[1]

So Shaykh 'Irāqī was back in Multān, once again, in the service of Shaykhu'l Islām Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā.[2] The Shaykh conferred upon him his special Khirqa and specified a cell for his Chilla, or the quadragismal secluded devotion.[3]

---

1. The version of the Dasbāchah, Song of Lovers, Persian Text, page 9 and

   the Maykhānah by 'Abdun-Nabī, page 32, contains no reference to 'Irāqī's visit to Bābā Kamāl.

2. (i) Tazkirah-i-Husaynī: Mīr Husayn Dost: Fol. 180 b.
   (ii) Tārīkh-i-Firishtah: Mohd Qāsim Firishtah: page 405.
   (iii) Khazīnatul-Asfiyā by Ghulām Sarwar: page 691.

3. (i) Dasbāchah: Song of Lovers: Persian Text, p. 10.
   (ii) Maykhānah: Mullā 'Abdun-Nabī: p. 32.
   (iii) Nafahāt-ul-Uns : Jāmī: page 592.
   (iv) Mirāt-ul-Khayāl: Shir Alī Khān Lodhī: page 46.
   (v) Tazkirah-i-Husaynī : Mīr Husayn Dost: ~~page~~ Fol. 180 b.
   (vi) Haft Iqlīm : Amīn Ahmad Rāzī: Fol. 187 a.
   (vii) Latāif-i-Ashrafī: Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Fol. 592 a/ 1188.

Closing his door upon the visitors, 'Irāqī spent ten days[1] of solitary retirement in the cell. On the eleventh day he fell into a trance, and in that state he composed[2] the following ghazal[3] which, with eyes full of tears, he was heard singing in loud tones:-

نخستیں بادہ کاندر جام کردند ز چشمِ مستِ خوباں وام کردند

---

1. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: page 392, gives یکدو ماه ' a month or two' for یکدہ apparently a misprint.

(ii) Tazkirah-i-Husaynī by Mīr Husayn Dost, Fol. 180 b, says 'in the first Chilla' in place of 'ten days'.

The following give 'ten days' :-

(iii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 10.

(iv) 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: page 32.

(v) Shīr ~~Ali~~ Khān Lodhī: Mirāt-ul-Khayāl, p. 46.

(vi) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187 a.

(vii) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif-i-Ashrafī Fol. 592 a / 1188.

2. (i) Daulat Shāh: Memoirs of the Poets: p. 216, says that on a certain night when Shaykh Bahāud-Dīn Zakariyyā happened to pass by the door of 'Irāqī's closet, he heard that 'Irāqī was hummimng the tune of this poem;

The same account is more or less, followed by

(ii) Majālis-ul-'Ushshāq: Sultān Husayn Mirzā: page 121.

(iii) Tārikhi-Firishteh: Mohd Qāsim : page 405.

(iv) Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī: under 'Iraqi'

(v) Qasr-i-'Ārifān: Ahmed Alī: Fol. 126.

3. The full ghazal is given in the following:-

(i) Kulliyāt-i-'Iraqī: Ms. Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 33 b

(ii) Ms. No. 189, Mixed Contents: Kapurthala State Library: Fol. 129 b- 130 a.

(iii) Dewān-i-'Iraqī: Ms. No. 522, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 45 a-b.

(iv) Kulliyāt-i-'Iraqī: Ms. No. 523, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 44b-45a.

(v) Browne's Literary History of Persia: Vol. III page 125-126.

Now Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā was a follower of Shaykh-ugh-Shuyūkh Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī and, according to the institutes laid down by him , it was incumbent upon the disciples to keep strictly occupied in sacred recitations and divine meditation, and not to indulge in diversions. When some of 'Iraqī's fellow-disciples heard this poem they disapproved of it and protested[1] to the Shaykh. The Shaykh , however, is said to have silenced them with the remark, " For you these things are forbidden but not for him."

A few days elapsed when , on a certain day, Shaykh 'Imād-ud-Dīn,[2] while passing through the market place heard that some merry-makers were singing these verses of 'Iraqī to the accompaniment of musical bells and instruments.[3]

---

1. The Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī: p. 32.
   (ii) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian text. page 10.
   (iii) Laṭāif-i-Ashrafī: Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī. Fol. 592 b / 1189.

2. As given in the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text. p. 10 and
   (ii) The Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 32.

   The following works simply say'one of the companions':-
   (iii) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī: p. 393.
   (iv) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 592 a/1188.
   (v) Mirāt-ul-Khayāl by Shīr ~~Alī~~ Khān Lodhī, page 46.
   (vi) Haft Iqlīm by Amīn Aḥmed Rāzī, Fol. 187a.

3. According to the (i) Deebācheh, Song of Lovers Persian Text, page 10 and
   (ii) the Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī,p.32-33

   The following works tell of the performance in the tavern but do not mention the 'market--place':-

   (iii) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: p. 393.
   (iv) Shīr ~~Alī~~ Khān Lodhī:Mirāt-ul-Khayāl,p46.
   (v) Amīn Ahmed Rāzī:Haft Iqlīm: Fol. 187 a

Going ahead, when he passed by the side of the tavern, he heard the same song being sung there too. On his return to Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, he explained the whole situation to him, leaving it to the discretion of the Shaykh to look into the matter.

" Would you repeat what you have heard?" said the Shaykh.[1]

" I heard up to this verse," replied 'Imādud-Dīn[2] and he read out the last line of 'Irāqī's poem:-

چو خود کردند راز خویشتن فاش
عراقی را چرا بدنام کردند

" He has attained his goal ! " exclaim-ed the Shaykh on hearing the closing verse.

He stood up and personally went forth to the door of 'Irāqī's closet.

" Why, these prayers in the tavern, 'Irāqī ! Now come out. " said the Shaykh to him.[3]

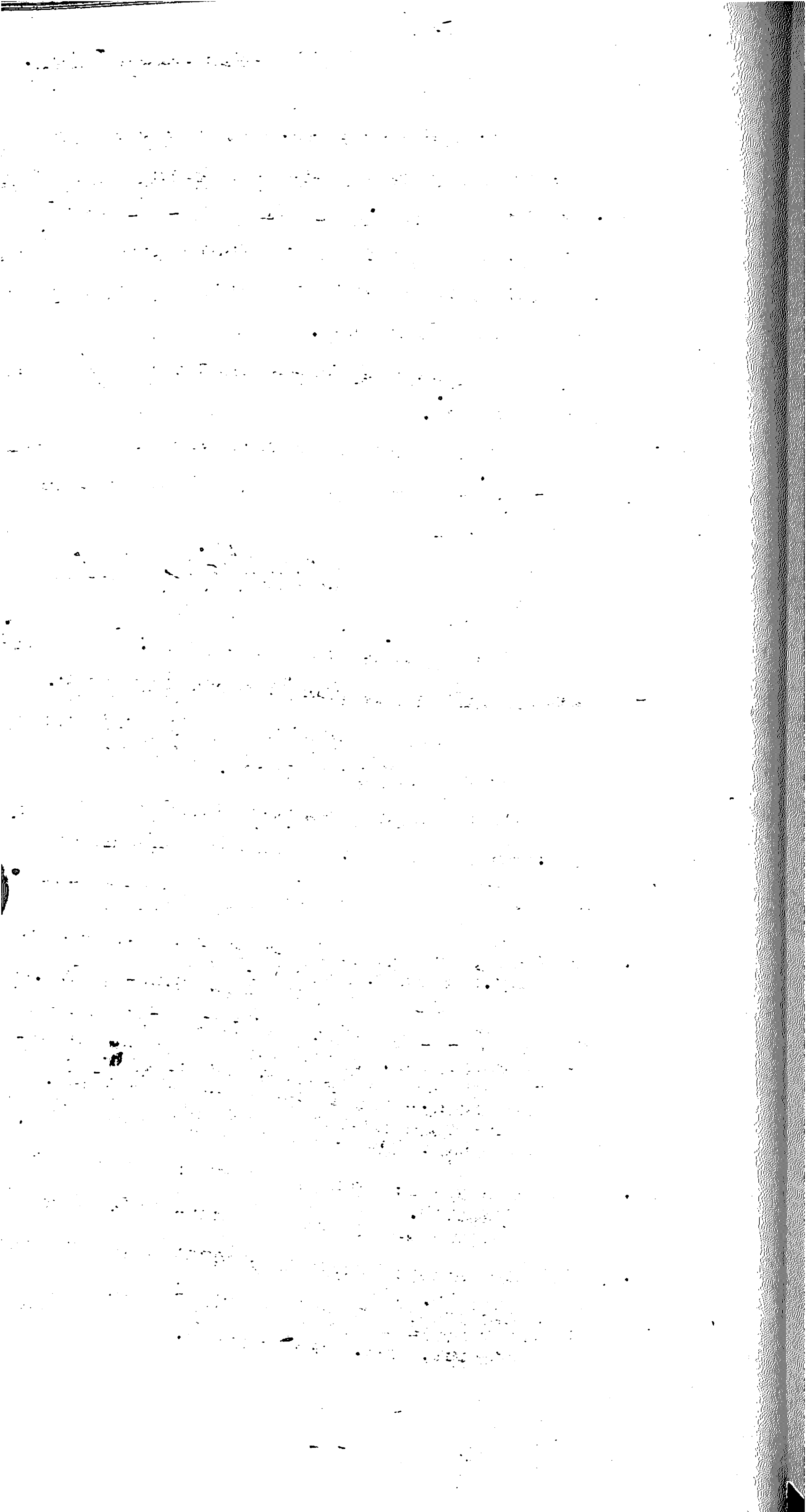
---

1. According to the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 10, and (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 33.

   The Lataif-i-Ashrafī, by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Fol. 592b/1189 says that on re-ceipt of the report, the Shaykh got up and proceeded to the cell of 'Irāqī . There he heard from him the last verse and remarked, "You have attained your goal".

2. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 10.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 33.

3. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page ~~10.~~ 11.
   (ii) Maykhāneh by Mullā Abdun-Nabī, page 33.
   (iii) Lataif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Fol. 592-b/ 1189.

'Irāqī came out and placing his head on the feet of Shaykh Zakariyyā,[1] he began sobbing till the Shaykh,[2] with his own pious hands, lifted him up from the dust. It is said that thenceforth he did not allow 'Irāqī to remain in retirement[3]. Shaykh 'Irāqī is stated to have composed the following ghazal at that occasion:-[4]

درکوی خرابات کسے راکہ نیاز است

ہشیاری و مستیش ہمہ عین نماز است

---

1. (i) The Deebācheh, Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) The Maykhāneh by Mullā Abdun-Nabi, p. 33.
   (iii) The Nafahāt-ul-Uns by Jāmi, p. 393.
   (iv) The Mirāt-ul-Khayāl, by Shir Ali Khān, page 46.
   (v) Haft Iqlim by Amin Ahmed Rāzi, Fol. 187a.
   (vi) Latāif-i-Ashrafi, by Nizām Hāji Gharib Yemani, Fol. 592b/1189.

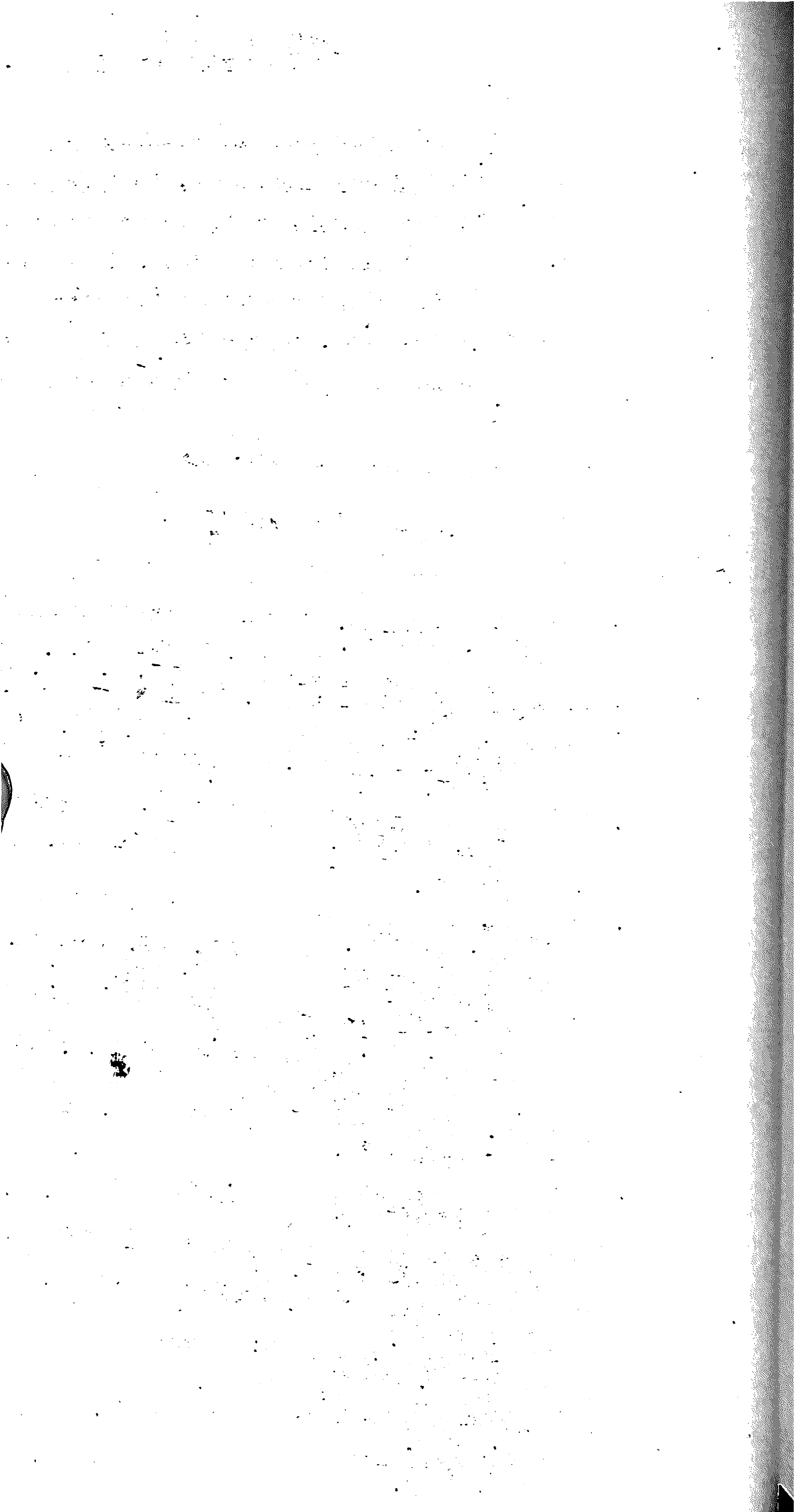
2. (i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) The Maykhāneh, by Mullā Abdun-Nabi, page 33.

3. (i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) The Maykhāneh by Abdun-Nabi, page 33.
   (iii) Nafahāt-ul-Uns by Jāmi, page 393.
   (iv) Haft Iqlim by Amin Ahmed Rāzi, Fol. 187a.
   (v) Latāif-i-Ashrafi by Nizām Hāji Gharib Yamani, Fol. 592b/1189.

   Daulat Shāh (Memoirs, edited by Browne, p. 216) states that 'Irāqi, in a period of four years, completed the course of fourteen CHILLAS. He is followed by Sandelvi, in his Makhzan-ul-Gharāib.

4. (i) The Deebācheh: Page 11.
   (ii) The Maykhāneh, by Mullā Abdun-Nabi, p. 33.

   The full poem is given in the following:-
   (i) Kulliyāt-i-'Irāqi, Ms. Shairani Collection, Punjab University Library, Fol. 85a.
   (ii) Kapurthala State Library Mss. No. 189, Fol. 124 b.
   (iii) Nawalkishore Press, Cawnpore Edition, page 80. کلیات عراقی
   (iv) Lahore edition, page 74. کلیات عراقی
   (v) Dewan-i-'Iraqi, R.A.S.B. Ms. No. 522, Fol. 82 a.
   (vi) Kulliyat-i-'Iraqi, R.A.S.B., Ms. No. 523, Fol. 72 a.

The Shaykh forthwith took the cloak off his august person and clothed 'Irāqī in it.[1] It was on the same night, or immediately after,[2] that the Shaykh performed the marriage of his daughter, the 'very Rābi'a' in point of virtue and modesty,[3] with 'Irāqī and from this daughter of Shaykh Zakariyyā, 'Irāqī got a son who was named Kabīr-ud-Dīn.[4]

The versions of those biographers,[5] amongst them the accounts of Daulat Shāh[6] and Sandelvī, who assert that 'Irāqī was at first a disciple of Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhrawardī, who had sent him to India, closes

---

1. (i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) The Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 33.
   (iii) The Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 393.
   (iv) The Mirāt-ul-Khayāl, by Shīr Alī Khān Lodhī, page 46.
   (v) Laṭāif-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharib Yamanī, Fol. 592 b/ 1189.

2. According to :-

   (i) The Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11 and
   (ii) The Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 33.

'Later on' is the wording in the following:-
   (iii) The Nafahat-ul-Uns by Jāmī, page 393.
   (iv) Haft Iqlim by Amīn Ahmed Rāzī, Fol. 187a.
   (v) Qaṣr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Ālī, Fol. 126.
   (vi) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 592 b/1189.
   (vii) Riyaz-ush-Shu'ara by 'Alī Quli Khān Wāleh Under the letter ع.

3. The Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd Qāsim, p. 405.

4. The Qaṣr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Alī, Fol. 126 gives the name as Kabīr-ud-Dīn Ismā'īl.

5. The Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd. Qāsim gives both the versions (at page 405).

6. Memoirs: edited by Prof. E. G. Browne, p. 215.

the chapter of 'Irāqī's stay in India with the above-quoted last line of the poem, viz:-

چو خود کردند راز خویشتن فاش   عراقی را چرا بدنام کردند

They state further that when the Shaykh heard the closing verse he was very much moved in pity for 'Irāqī's humility and submissiveness and thereupon he bade him go back to Īrān, saying , " It is now time for you to carry our homage and salutations to the 'Refuge of Truths, the Leader of the Faithful', Shaykh Shihāb-ud-Dīn ". But, before the poet could reach Īrān, Shaykh Shihāb-ud-Dīn Suhra--wardī had passed away.

This story has been put forward by Daulat Shāh[1] and also by the Tārīkh-i-Firishteh[2] and the Makhzan-ul-Gharāib[3], but, however, it deserves little attention as the evidence in the following pages will show.

In India, the name of Shaykh Fakhrud--Dīn 'Irāqī seems to have been confused by some writers with that of Sālār-i-'Irāqī. As

---

1. Daulat Shāh: Memoirs: edited by Prof. E.G. Browne, page ~~405~~. 216.
2. The Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim Firishteh, page 405.
3. Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī, Ms. Punjab University Library, Lahore, unpaginated, under the account of 'Irāqī.

discussed at length by the author of the Qaṣr-i-'Ārifān,[1] some of the historians and biographers of mystics, while writing about Shāh Sharaf of Pānipat, have expressed the erroneous belief that he was the son of Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī, the Ṣūfī, whereas his father's name, actually, was Sālār Fakhrud-Dīn 'Irāqī, the Qalandar.

Briefly speaking, Sālār Fakhrud-Dīn 'Irāqī came from the suburbs of Kirmān and was one of the followers of Shah Moḥammad Kirmānī, an ancestor of Shāh Ni'amat-ullah Walī of Kirmān. Bibī Ḥāfiẓ Jamāl, the sister of Shah-i-Kirmānī, was the wife of Sālār Fakhrud-Dīn 'Irāqī. She gave birth to two sons, Shāh Niẓāmud-Dīn 'Irāqī and Shāh Sharaf Pānīpatī. Sālār 'Irāqī came to India and ultimately settled down at Pānīpat. It was here that Shāh Sharaf was born and here too, later on, Sālār 'Irāqī and his wife were buried after their death. The birth of Shāh Sharaf, according to Qaṣr-i-'Ārifān, took place in 602 A.H., that is, four years before the birth of Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī, the Ṣūfī (A.H. 606).[2]

Our Ṣūfī poet, Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī spent a considerably long period of his life in India. Prof. E.G. Browne truly remarks[3] that there is little or no reference to 'Irāqī's personal adventures in his verses. But it is otherwise about the part of his life in India. Comparatively

---

1. Qaṣr-i-'Ārifān, by Ahmed 'Alī, Ms., Fol. 125.

2. Ahmed 'Alī, Ibid, p. 129. and (ii) Hermann Ethe, India Office Catalogue, Vol. II, column 1069.

3. Literary History of Persia, Vol. III, page 124.

speaking, 'Irāqī's biographers have given some details about the rest of his life but as regards his stay at Multān, they do not go beyond a few brief allusions. Some of 'Irāqī's verses, on the other hand, throw light on some of the events connected with his stay here.

Evidently, throughout his stay at Multān Shaykh 'Irāqī was occupied with his endeavours at spiritual perfection under the care of Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. Daulat Shāh[1] would have us believe that 'Irāqī underwent fourteen quadragismal fasts (CHILLAS) in a period of four years' stay at Multān. This view is, however, refuted by the statement of those authorities who say that it was only once that Shaykh Zakariyyā commanded 'Irāqī to retire to a cell for CHILLA and it was on the eleventh day of this Chilla that, as already described, 'Irāqī composed the ghazal:-

نخستیں بادہ کاندر جام کردند   ز چشم مستِ خوباں وام کردند

Shaykh Zakariyyā seems to have admired and encouraged the young Ṣūfī in every way. In the mystic path 'Irāqī made great progress.[2] The spiritual training he received under the affectionate patronage of Shaykh Zakariyyā was the guiding

---

1. Memoirs of Poets: edited by Prof. E.G. Browne, page 216.
   This has been followed by the author of the Makhzan Ul Gharāib.

2. 'Alī Qulī Khān Wāleh Dāghistānī, Riyāẓ-ush-Shu'arā, under the letter ع.

star of 'Irāqī's life. Jamālī, in his Siyar-ul-'Ārifīn[1] goes to the extent of remarking that although it was while 'Irāqī was a disciple of Shaykh Ṣadrud-Dīn at Iconium, that he wrote the Lama'āt, but, as a matter of fact, it was just a ' drop from the cloud of Shaykh Zakariyyā's bounties.'

We are told that his attainments in the domain of spiritualism were beyond description,[2] and that he had attracted a fairly large number of devoted followers in India.[3]

Needless to say that all this he acquired at the feet of the great saint, Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. It was here that the foundations of his later spiritual career were laid. 'Irāqī, like a true and sincere disciple, is never tired of singing the praises of his teacher. In his verses he has given expression to the supreme sense of his great love for and faith in the learned saint. They are the true and spontaneous homage of a devoted disciple.

In a Qasīda, describing his own state of mind and the praises of his teacher, he speaks:-

روشنان آئینهٔ دل چو مصفا بینند   روی دلدار دران آئینه پیدا بینند---

هر صفاتی که عقول بشری دریابد   ذات اوزان همه اوصاف مبرا بینند

---

1. Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Ms. Fol. 15 b.

2. (i) Daulat Shāh: Memoirs of Poets: edited by Prof. E.G.Browne: page 215.
   (ii) Makhzan-ul-Gharaib, by Sandelvī, Ms. Punjab University Library, Lahore, unpaginated.
   (iii) Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim Firishteh, page 405.

3. Daulat Shāh: Memoirs of Poets: edited by Prof. E.G.Browne: page 215-16.

خوش دلاں از رخش امروز بہشتے دارند ‏ ‏ ‏ نہ بہشتے کہ دگر طایفہ فردا بینند---

ساغرِ دل ز مئے عشق لبالب دارند ‏ ‏ ‏ دمبدم حسنِ رخِ یار در آنجا بینند---

خانقاہِ کہنش گنبدِ اعلا یابند ‏ ‏ ‏ پایگاہِ نو او جنتِ ماوا بینند---

درچنین مجمعِ اکبر بہ عراقی نگرند ‏ ‏ ‏ دلِ محنت زدہ اش در کفِ غوغا بینند

بہرِ او زار بگریند کہ اورا بیوست ‏ ‏ ‏ از پئے فعلِ بدش بے دل و رسوا بینند

دوستانش چو ببینند بمویند بر او ‏ ‏ ‏ دلِ او را چوں بکام دلِ اعدا بینند

کرما بر درِ لطفِ تو پناہ آوردست ‏ ‏ ‏ بندگاں ملجاء خود درگہِ مولا بینند

ز آفتابِ نظرت بر سرِ او سایہ فگن ‏ ‏ ‏ تا مگر بر مگسی سایۂ عنقا بینند--- [1]

Here are some lines from one of his famous panegyrics. They are so full of genuine emotion.

مے بیاور ساقیا تا خویشتن را کم زنیم ‏ ‏ ‏ کارِ خود چوں زلفِ خوباں درہم و برہم زنیم

بگسلیم از ہم طنابِ خیمۂ ہفت آسماں ‏ ‏ ‏ خیمۂ ہمت ورائے نیلگوں طارم زنیم

جامِ کیخسرو بکف داریم بس زیبد کہ ما ‏ ‏ ‏ دم بدم در بزمِ وصلِ یار جامِ جم زنیم

---

1. Kulliyāt-i-'Irāqī, Prof. Shairānī Collection, Ms. Punjab University Library, Fol. 20 a. contain a part of this Qasida.

The Qasida is given in the following:-

(ii) Ms. Dewān-i-'Irāqī, No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Fol. 23b - 25 a.

(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press, Cawnpore Edition page 17-19.

(iv) Lahore Lithograph, page 16-18. کلیات عراقی

خاک روبیم از سرِ کویش بجاروبِ مژه — ور بماند گرد کے از دیده آنرا نم زنیم

پائے چو روح القدس بر ذروهٔ سدره نهیم — دست در فتراکِ صاحب تختِ اعظم زنیم

شیخِ ربانی بهاؤ الحق والدین آنکه ما — بوسه بر خاکِ درش چون قدسیان هردم زنیم [1]

At another place he continues his earnest eulogy in the same strain as follows:-

[2]

راه برِ اصفیا پیشروِ اولیاء — همکنفِ انبیاء صاحبِ حق کامیاب

شیخِ شیوخِ جهان قطبِ زمین و زمان — غوثِ همه انس و جان مهبطِ حی خطاب

مفضلِ فاضل پناه عالم عالم نواز — مکملِ کامل صفات عالی عالی جناب

پرسی اگر از جهان کیست امامِ زمان — نشنوی از آسمان جز ذکریا جواب

در نظرِ همتش هر دو جهان نیم جو — در کفِ دریا وشش هفت فلک یک حباب

... چاکرِ درگاهِ تو اهلِ سما چون ملک — خاکِ کفِ پای تو اهلِ زمین چون تراب

---

1. (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Prof. Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 20a-20b.
   (ii) Dēwān-i-'Irāqī Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Fol. 25a-25b-
   (iii) Ghazliyāt-i-'Irāqī, Ms. Mixed Contents, Kapurthala State Library, Fol. 144a.
   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 2 19-20.
   (v) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, page 18-19

2. (i) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Fol. 22b-23b.
   (ii) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 19a-b. the last lines are dropped in this Ms.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 16-17 but the title is wrongly given as مدح شیخ شہاب الدین ذکریا ملتانی in place of مدح شیخ بہاء الدین ذکریا ملتانی.
   (iv) Lahore Lithograph edition also repeats the mistake in the title of the Nawalkishore edition on its pages 15-16.

When Shaykh Zakariyyā's time drew near he called 'Irāqī to his presence and assigning all the affairs to his charge[1] appointed him as his successor.[2] This done, the Shaykh breathed his last (in the year 666 AH ~~or 666 A.H.~~).

The death of his god-father was a heavy blow to 'Irāqī. How deeply shocked he felt can well be imagined from the pathetic verses in which he laments the sad loss. He pours out the sorrows of his grief-stricken heart in a long elegy of about eighty verses. The first stanza runs as follows:-

کارم از دست رفت و دست از کار — دیده بی نور ماند و دل بی یار

دل فگارم چرا نه گریم خون — درد مندم چرا ننالم زار

خاک بر فرق سر چرا نکنم — چون نشویم بخون دل رخسار

یار غارم ز دست رفت دریغ — ماندم افسوس پای بر دم مار

آفتابم ز خانه بیرون شد — منم امروز و وحشت شب تار

چون ننالم چرا نگریم زار — چو نه جویم چون می نه بینم یار

خود همه خون گریستی بر من — بودی ار چشم بخت من بیدار

---

1. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 33.

2. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore Edition page 393.
   (ii) Haft Iqlīm, by Amīn Ahmed Rāzī, Fol. 187 a.
   (iii) Deebācheh: Song of Lovers: page 11., Persian Text.
   (iv) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā: Page 121.
   (v) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 33.
   (vi) Qasr-i-'Ārifān by Ahmed 'Alī, Fol. 126.
   (vii) Laṭāif-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharib Yamanī, Fol. 592 b/ 1189.
   (viii) Prof. E.G.Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127.
   (ix) Catalogue Bankipore Library, page 126.
   (x) A. Sprenger: Oudh Catalogue: page 440.
   (xi) Shaykh 'Abdul-Qādir: Bombay University Library Catalogue, page 32.

روشنائی دیده رفت افسوس   منم امروز و دیدهٔ خوں بار

آنچنانم که دشمنم چوں بدید   زار بگریست بر دلِ منِ زار

حالِ بیچارهٔ چگونه بود   رفته از سر مسیح و او بیمار

خاطرِ عاشقی چساں باشد   هم دل از دست رفته هم دلدار

سوختم ز آتشِ جدائی او   مرهمم نیست جز غم و تیمار

کارم از گریه راست می نشود   چکنم چیست چارهٔ ایں کار

دلم از من بسے خراب تر است

خاطرم از جگر کباب تر است [1]

During the course of his stay at Multān 'Irāqī's circle of intimacy appears to have remained confined to his spiritual guide, Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. The particulars of his rela--tions with a few other persons also are preserved in his verses. His friendship with Shaykh 'Imād-ud-Dīn, one of the companions of Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā is manifest in one of his poems which seems to have been written by 'Irāqī to congratu--late the latter on his recovery from sickness. The poem runs as follows:-

راحتِ جانِ من عماد الدین   چونی امروز بهتر که هستی

ور کنی محنتے چو دی امروز   یا نه از دستِ رنج وارستی

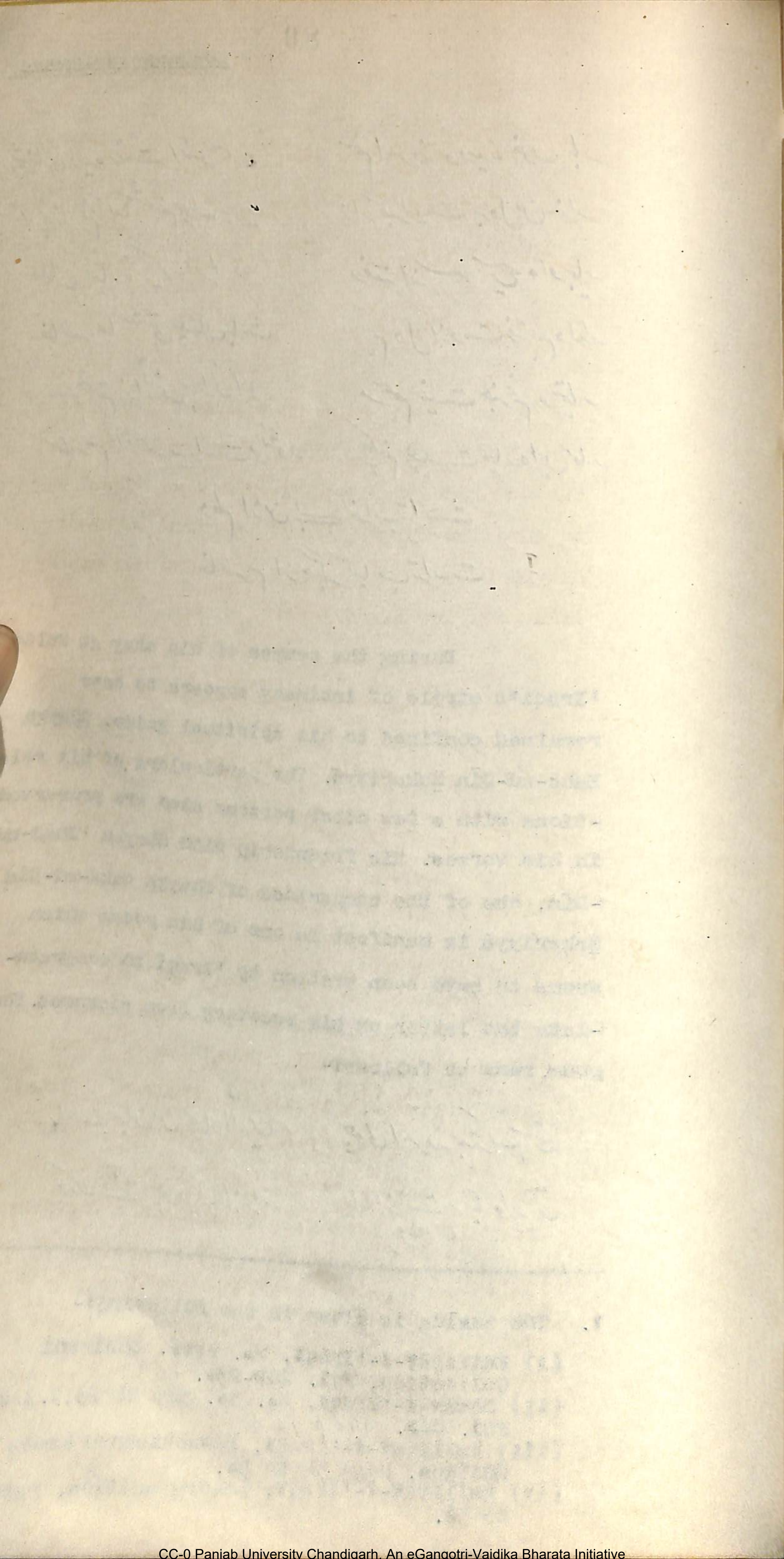
1. The Qasīda is given in the following:-

(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Prof. Shairānī Collection, Fol. 20b-23a.

(ii) Dewān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S. Fol. 96b. 94b to 96b

(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press Edition, page 54 to 58.

(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, page to 54.

همچو ماهی بر آسمانِ نشاط　　یا چو ماهی فتاده در شستی

یا بهانه است آن همه خود تو　　از قدح های عشق سرمستی

خاطرِ دوستانت غمگین است　　تا تو در خانه شاد بنشستی

مرهمی ساز بهرِ خسته دلان　　خیز و بنگر که جمله را خستی [1]

There is a long qaṣīda in praise of Shaykh Ṣadr-ud-Dīn, the eldest son of Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. In the poem, 'Irāqī refers to three verses which had been sent to him by Shaykh Ṣadr-ud-Dīn. Some of the verses of the said poem are as follows:-

دل ترا دوست تر ز جان دارد　　جان ز بهرِ تو در میان دارد ...

منتها ذکرِ شکرِ تو پیوست　　خاطرم بر سرِ دهان دارد

زنده کردی شکسته را به سه بیت　　کز دمِ عیسوی نشان دارد

در مدیحِ تو چون زنم که ز عجز　　خاطرم قفل بر دهان دارد

باد زانوارِ تو جهان روشن　　تا جهان نور چون جنان دارد [2]

---

1. (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press Edition, page 31.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Shairānī Collect[i]
   Fol. 28 a.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p.2[...]

2. The Qaṣīda is given in the following:-

   (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, Page 21-23.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p. 2
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Shairānī Collect
   Fol. 23b-24b.
   (iv) Ms. Mixed Contents, Kapurthala State Library No. 189, Fol. 131 a.-131b
   (v) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S. Fol. 26b-27 b.

For long long years 'Irāqī had been away from his homeland. He was about 17 ~~or 18~~ (about the years 623~~-24~~ A.H.) that he had left Hamadān. He stayed on in India until after the death of his spiritual guide Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā in the year 666 A.H. He spent practical--ly ~~42-~~43 years in foreign lands. 'Irāqī talks of thirty six years of separation in one of his poems which he wrote in response to a letter written to him by his brother[1] Shamsud-Dīn from Kumjān. 'Irāqī says:-

شکر گفتم که پس از مدّت سی و شش سال   یادش از یاوگی بی سروپامان آمد [2]

Except for the company of his spiritual guide, Shaykh Zakariyyā, the stay of 'Irāqī in India does not seem to have been a very happy part of his life. His verses reminiscient of this period of his life express the ardent yearning of a home-sick heart. A poem describing his state of mind begins with the verse:-

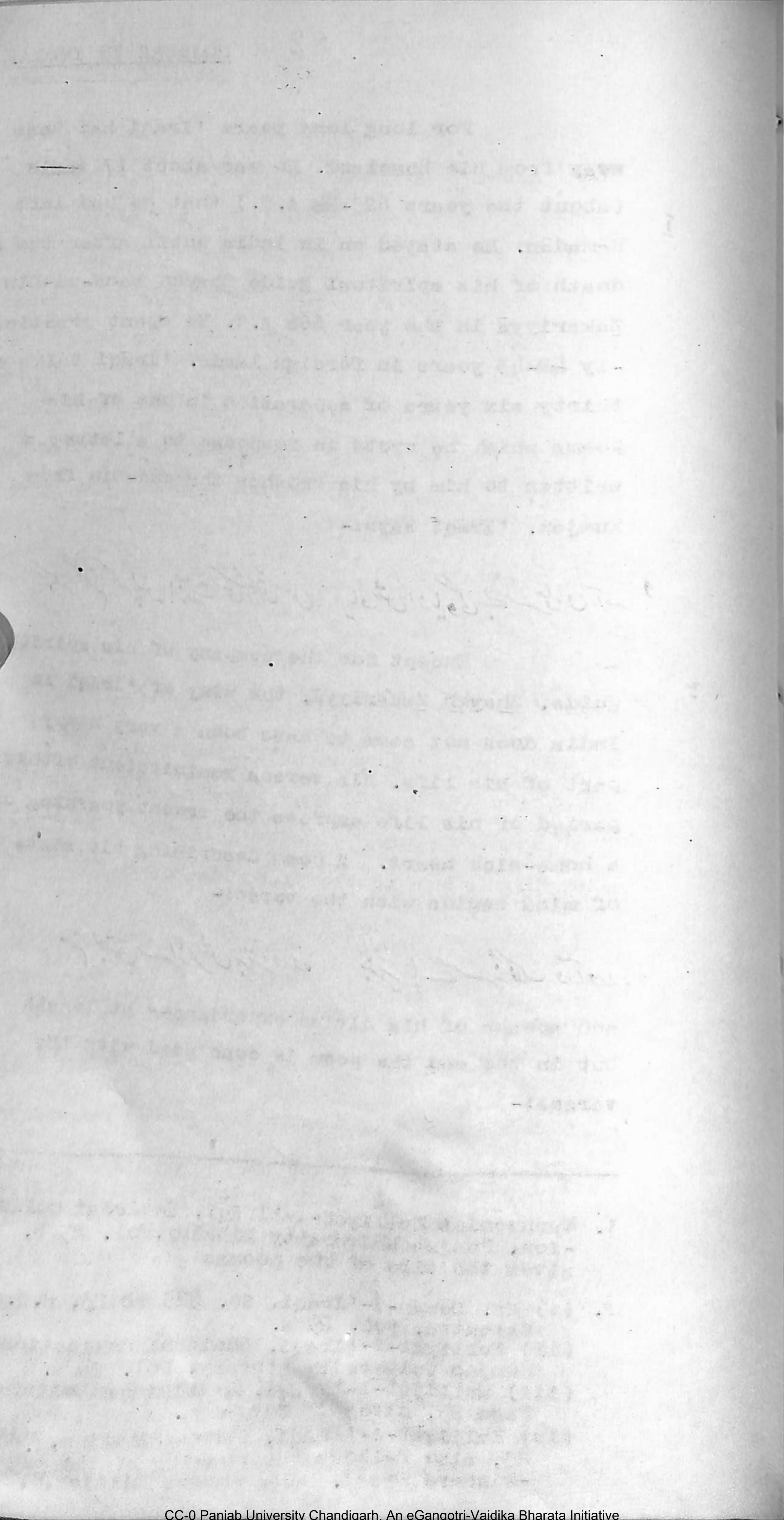
منم بعشق سر از عرش برتر آورده   بزیر پای سر نُه فلک درآورده

and speaks of his divine experiences at length but in the end the poem is concluded with the verses:-

---

1. Manuscript Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collect--ion, Punjab University Library, Fol. 25 b, gives the tile of the poem as فی جواب کتاب اخیه

2. (i) Ms. Dēwān-i-'Irāqī, No. 523 Nb 23, R.A.S.B. Calcutta, Fol. 29 a.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 26 a.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkisore Edition, Page 25, gives آید for آمد .
   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, Page 23, also follows the reading of the Nawalki--kishore Press.

ز مرغزارِ عراق آمده بوادئ هند — ازاں ریاض نسیمے برابر آورده
بهند طوطئ نطقم طبرزد افشاند — بمولتان سخنے همچو شکر آورده [1]

Fencied or real, the poet sets down his conversation with a friend as under:-

لطیفه گفت مرا دوستی که اے زراق — چرا همیشه شکایت کنی ز دردِ فراق
وصالِ یار ندیده فراق چه شناسی — نشانِ عشق ندانی چه لافی از عشاق
بسے بگفت ازیں گونه گفتمش بشنو — جوابِ من ز سرِ صدق نز ریا و نفاق
تو گیر خود که نبوداست هیچ دوست مرا — هیچ دوست نیم من در جهاں بدل مشتاق
جمالِ چهرهٔ خوباں ندیده چشمم هیچ — بگوشِ دل نشنیدم خطاب در مشتاق
گرفتم ایں همه طامات و زرق و تلبیس است — مرا نه بس که بهند اوفتاده ام ز عراق [2]

In a Qaṣīda written in praise of Al-wāʿiẓ Ḥamīd-ud-Dīn Aḥmed whom he addresses as his 'sincere friend', he thus expresses his long--ing to see his native place Kumjān:-

اے صبا جلوه ده گلستاں را — بانوا کن هزار دستاں را
دوستِ مخلص حمید احمد خلق — که جلالش نموده برهاں را
قصهٔ دردِ من بیا بشنو — مے نیابم دریغ درماں را

---

1. The Qasīda is given in
   (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Shirānī Collection, Punjab University, Lahore, Fol. 26b-27a.
   (ii) Ms. Mixed Contents, Kapūrthala State Library, Fol. 153 b- 154.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 30 a-30 b.
   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, Page ~~26-27~~ 26-27.
   (v) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p. 24-25

2. (i) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 28a.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, Page 31.
   (iii) Kulliyāt-i'Irāqī, Lahore Edition, P.29.

باز گشته‌ام همی خواهد   تا چه قصد است چرخ گردان را
خواهدم دور کرد از یاران   خود همین عادتست دوران را
ما چو گوی قضا چو چوگانی   چه غم از حال گوست چوگان را
می کند خاطرم بپای عزم   که کند یک نظاره کمجان را
دیده امیدوار می باشد   تا ببیند جمال اخوان را [1]

There is another poem beginning with the verse:-

که برد از من بی‌دل بر جانان خبری   یا که آرد ز نسیم سر کویش اثری [2]

In this peem the poet expresses his earnest desire to see one ~~Kabīr~~ Karīm-ud-Dīn and asks him to undertake a journey to Multān.

'Irāqī's reply to his brother Shamsud-Dīn referred to above, expresses his homesickness in words full of feeling. The verses display his joy at the sight of his brother's letter after such a long ~~time~~ separation, and also reveal how painful memories it brought to 'Irāqī's mind and how impatient he grew to see his homeland.:-

---

1. A.(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms., Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 24b-25b.
(ii) Ms. Dēwān-i-'Irāqī, No. 523 Nb 23, R.A.S.B. Calcutta, Fol. 27b-28b.
(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Ed, p. 23-24.
(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore ed. p. 21-23.
B. (v) Ms. No. 189 Mixed contents, Kapurthala State Library, contains the Qaṣīda at Foll. 122b-123a, but without the verses quoted above in reference to Ḥamīd-ud-Dīn or Kumjān.
2. (i) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 26 b.
(ii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, gives it without a title at Fol. 29b-30a.
and (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore ed. page 25, gives its title as و له فی مدح شیخ حمید الدین and inserts his name ~~in name~~ in place of کریم الدین in the fourth verse.
(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, page 24, follows the Nawalkishore edition.

[illegible Urdu verses]

There is another poem beginning with the verses:-

[illegible Urdu verse]

In this poem the poet expresses his earnest desire to see [illegible] -[illegible] and [illegible] to undertake a journey to [illegible].

[illegible]'s reply to his brother [illegible] referred to above, expresses his [illegible] words full of feeling. The verses depict [illegible] the sight of his brother's letter after such [illegible] [illegible] to [illegible]'s mind and his [illegible] his feelings:-

---

1. (i) [illegible]

2. (i) [illegible]

[1]

یارب این بوئ چنین خوش زگلستان آمد   یا ز باغِ ارم و روضهٔ رضوان آمد

یا صبا بوی سرِ زلفِ نگاری آورد   یا خود این بوی زخاکِ خوشِ کمجان آمد ---

شمسِ دین آنکه بدو دیدهٔ من روشن شد   نورِ او در همه آفاق درخشان آمد ---

تا مرا در نظر آمد خطِ جان پرورِ او   ای بسا آب که در دیدهٔ گریان آمد ---

شکر گفتم که پس از مدتِ سی و شش سال   یادش از یاوگی بی سر و سامان آمد

ای برادر چه دهم شرح که دور از تو مرا   بر دلِ تنگ چه غمهای فراوان آمد

چند سرگشته دویدم چو فلک سرگردان   حاصلم سوزِ دل و دیدهٔ گریان آمد ---

این همه هست و نیم از کرمِ حق نومید   گرچه جانم بلب از محنتِ هجران آمد

کاخر این تیره شبِ هجر بپایان آید

آخر این دردِ مرا نوبت درمان آید

آخر این بختِ من از خواب درآید سحری   روزی آخر نظرم بر رخِ جانان آید ---

یافتم صحبت اوتاد مگر روزی چند   این همه سنگِ محن بر سرِ من زان آید ---

بلبل آسا همه شب تا بسحر نعره زنم   بو که بوئی بمشامم ز گلستان آید

که نخواهد که همی با وطن آید لیکن   تا خود از درگهِ تقدیر چه فرمان آید

بعراق ار نرسد باز عراقی چه عجب   که نه هر خار و خسی لایقِ بستان آید

---

1. This poem is given in

   (i) Ms. Kulliyat-i-'Iraqi, Shairani Collection, Punjab University Library, Lahore, Foll.25b--26a.

   (ii) Dewan-i-'Iraqi, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Foll 28 b- 29a. (This Manuscript gives the poem without its title).

   (iii) Kulliyat-i-'Iraqi, Nawalkishore Edition, pages 24-25. Here too the title of the poem is not given.

   (iv) Kulliyat-i-'Iraqi, Lahore edition, pages 23-24, follows the Nawalkishore Edition.

'Irāqī[1] occupied a very warm corner in the heart of Shaykh Zakariyyā who looked to all his comforts.[2] Shaykh Zakariyyā appears to have encouraged his disciple in all respects. He used to enjoy the spiritual relish of 'Irāqī's verses.[3]

'Irāqī's nomination as his successor by Shaykh Zakariyyā was an eye-sore[4] to the other disciples of the Shaykh. Now that 'Irāqī's benefactor had passed away, it was high time for them to give vent to their avarice[5] against 'Irāqī. They carried their complaints[6] to the ruler of the town saying that 'Irāqī did not act up to the doctrines of Shaykh Zakariyyā, that his time was

---

1. There is a story given in (i) the Siyar-ul-Ārifīn by Jamālī, at Fol. 16A, and also in (ii) the Tārīkh-i-Firishteh by Mohd Qāsim at page 406. The latter says :-

   دگویند ابراهیم عراقی در آن ایام که در خدمت شیخ بهاء الدین ذکریا بسر میبرد
   و زوجه اش که دختر شیخ بود فوت شد و شیخ خواست که دختر دیگر که کهتر ازو بود بحبالهٔ ابراهیم عراقی
   در آورد بنا بر آن به پسر بزرگ خود شیخ صدر الدین عارف مشورت نمود او گفت که روزی ابراهیم عراقی را
   بر ساباط خانقاه دیدم که ایستاده و پیرهن برداشته کسب هوا میکرد چنین کس پیوند را نشاید -

   (iii) Qasr-i-Ārifān by Ahmed Ālī at Fol. 126, simply remarks that Ṣadr-ud-Dīn intervened and the relation did not take place.
2. Daulat Shāh: Memoirs: edited by Prof. E.G. Browne: page 216.
3. (i) Tārīkh-i-Firishteh by Mohd Qāsim, p. 405.
   (ii) Daulat Shāh: Memoirs: page 216.
4. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī: page 393.
   (ii) Laṭāif-i-Ashrafī, by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 592b/1189.
5. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī: page 393.
   (ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Ms. Kapur-thala State Library, Fol. 187 A.
   (iii) Majālis-ul-Ushshāq by Sulṭān Husayn Mirzā page 121.
   (iv) Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, p. 70.
   (v) Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 592b/1189.
   (vi) Deebācheh: Song of Lovers: page 11.
6. (i) Qasr-i-Ārifān by Ahmed Ālī: Fol. 126.
   (ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī: Fol. 187A.
   (iii) Maykhāneh by Abdun-Nabī, page 33, adds 'secretly'.,

mostly occupied with poetry[1] and that he always kept company with the fair-faced.[2] They remarked that he was, therefore, not a fit person to continue as a successor in the seat of the Shaykh.[3]

In this way people attempted to poison the ears of the authorities against Shaykh 'Irāqī and thus made the rest of his stay miserable at Multān. Times were growing hard with him. Some biographers will have us believe that the Sulṭān had already had some malice towards 'Irāqī and his group.[4] And now he tried to express his malice in action. He is said to have sent for 'Irāqī and his party.

'Irāqī came to know of the trouble that was brewing up. His patron had expired. His fellow disciples had turned against him. There was nothing now to keep him in India, except , of course, his son Kabīr-ud-Dīn, whom probably, he

---

1. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 393.
   (ii) Deebācheh: Song of Lovers by Dr. Arberry, page 11.
   (iii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā page 121.
   (iv) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 34.
   (v) Laṭā'if-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Fol. 592b/ 1189.
   (vi) Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar, p. 702.
   (vii) Twārāīkh-ul-Auliyā by Imāmud-Dīn p. 317.
2. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 393.
   (ii) Qaṣr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Alī, Fol. 126.
   (iii) Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar p. 702.
   (iv) Laṭā'if-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 592 b/ 1189.
   (v) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 34. says [illegible]
   (vi) Deebācheh : Song of Lovers: page 11 says [illegible]
   (vii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā says [illegible] (p. 121.)
3. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī p. 393.
   (ii) Majālis-ul-'Ushshāq, by Sulṭān Ḥusayn, p. 121
   (iii) Laṭā'if-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 592 b/ 1189.
4. (i) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 34.
   (ii) Deebācheh: edited by Dr. A. J. Arberry: Song of Lovers: Persian Text, page 11.

bade farewell with a heavy heart in the following verses:-

فرزندِ عزیز قُرّة العینِ کبیر ، بادات خدا درہمہ احوال نصیر

بپذیر بیادگار این نسخهٔ من می‌کن نظرے درو ولے بازنگیر

میخواست پدر کہ باتو باشد ہمہ عمر اما چہ تواں کرد چنیں بُد تقدیر [1]

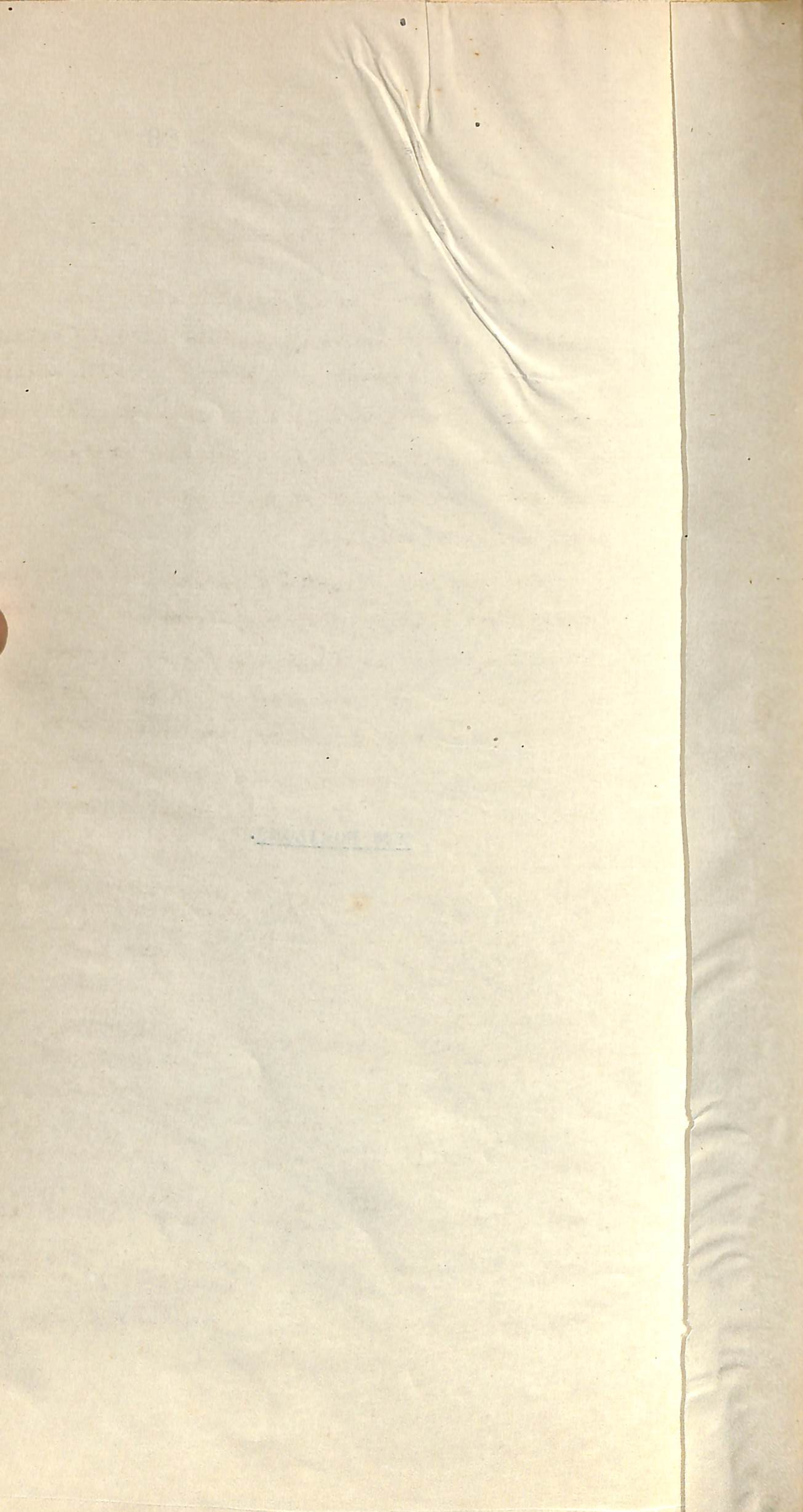
However, 'Irāqī said good by to the place where he had spent a long period of his youth. Even before the Sulṭān's orders could be carried out and his men could reach 'Irāqī, he had, along with some of his friends, left Multān.

---

1. (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 31.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p. 29.

NEW HORIZONS.

CHAPTER THREE.

N E W   H O R I Z O N S.

Some of the companions of 'Irāqī also decided to keep company with him.[1] Without making it known[2] to the people who were designing against him, 'Irāqī, with his faithful friends, quitted the assembly of dervishes at Multān. With a resolve to perform the Ḥajj[3] by sea route[4] the party set sail for Aden.

The news of 'Irāqī's departure had travelled faster than 'Irāqī.[5] The poet's name and fame had spread in those lands and the Sulṭān of Aden had already grown an admirer of 'Irāqī. He now took the opportunity of 'Irāqī's reception as a sign of good fortune. In the company of the grandees the Sulṭān rode on to welcome Shaykh

---

1. A. (i) Deebācheh: Song of Lovers: page 11.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 34.
   B. (iii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā, page 121, says only 'with some Qalandars'.
2. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 34.
3. (i) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā, page 121.
   (ii) Deebācheh: Song of Lovers: page 11.
   (iii) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol.593A/119
   (iv) Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar, page 702.
   (v) Catalogue, Bankipore Library, p. 126.
4. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 11.
   (ii) Maykhāneh: Mullā 'Abdun-Nabī, page 34.
5. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 12.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 34.

Fakhr-ud-Dīn 'Irāqī. When the meeting took place the Sulṭān, with his own hands served sweet drink to him and his companions. A specially decorated steed from the royal stables was brought for 'Irāqī. The party were taken to the town with all pomp and dignity. They were stationed in the monastery of the Sulṭān and were shown great hospitality.

After some days 'Irāqī was requested to take over the charge as Shaykh-ush-Shuyūkh of that place. The scholars,[1] saints and sufis of the town used to gather round 'Irāqī to confirm their own knowledge. Time passed on. The party had recovered from the fatigues of the journey. The season for the performance of the Ḥajj also drew near. 'Irāqī sought permission from the Sulṭān to allow him to proceed for the Ḥajj but to no purpose. In spite of the Sulṭān's disapproval, trusting in God, 'Irāqī set out with his party for the Ka'aba. When the Sulṭān came to know of it, he thought of following the party personally. But, it is said that while he was attempting to ride, his horse slipped. The Sulṭān had a fall which slightly hurt his leg. Taking this incident as a sign of bad omen he retraced his steps and, in stead, deputed a party of some notable persons with 'abundance of wealth and plenty of riches',[2] to pursue 'Irāqī and to

---

1. (i) Deebācheh: Song of Lovers: page 12.
   (ii) Maykhāneh: Mullā 'Abdun-Nabī: page 34.

2. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Page 12.
   (ii) Maykhāneh: Mullā 'Abdun-Nabī: Page 35.

[illegible]

[illegible]-ul-[illegible] [illegible]. [illegible]
the Sultan, [illegible] his own hands [illegible]
to him and his companions [illegible]
[illegible] the royal stables [illegible]
The party [illegible] taken to the [illegible]
[illegible] they were stationed in the monastery of
the Sultan and were shown great hospitality.

After some days [illegible] was requested
to take over the charge of [illegible]
that place. The scholars, saints and sufis of the
[illegible] to confirm their
[illegible]. Time passed. The party had
recovered from the fatigues of the journey. The
season for the performance of the Hajj also drew
near. [illegible] sought permission from the Sultan
to allow him to proceed for the Hajj but to no
purpose. In spite of the Sultan's [illegible]
[illegible] he set out with his party
[illegible]. When [illegible] the news of it
[illegible] the party personally.
It is said that while he was attempting to [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

dissuade him from undertaking the journey. The Sulṭān directed them that in case 'Irāqī did not yield, they should present those 'trifles' to 'Irāqī's attendants by way of provisions for the journey.[1]

Now it so happened that the Sulṭān's people took to a path altogether different from the one followed by 'Irāqī and his companions.

At every stage people came out to pay a befitting welcome to 'Irāqī and his companions, till at last, they joined the caravan of the pilgrims bound for the Ka'aba. They donned the sacred garb and had the honour of performing the Ḥajj.[2] It is said that 'Irāqī composed the following two Qaṣīdas at that occasion:-[3]

ای جلالت فرشِ عزت جاودان انداخته   گوی در میدانِ وحدت کامران انداخته

and

ای جلالت فرشِ عزت جاودان انداخته   عکسِ نورت تابشی در کن فکان انداخته

The poems are the expression of 'Irāqī's belief in the Unity of God and some of the verses give a very fine explanation of the principle of 'Unity in Diversity' :-

---

1. (i) Maykhāneh : Ábdún-Nabī: page 35.
   (ii) Deebācheh: Song of Lovers: page 12.
2. (i) Nafaḥāt-úl-Uns by Jāmí; page 393.
   (ii) Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd Qāsim:p. 406.
   (iii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī: Fol.187A.
   (iv) Maykhāneh by Mullā Ábdún-Nabī: p. 35.
   (v) Deebācheh: Song of Lovers: p. 12.
   (vi) Majālis-úl-Úshshāq by Sultān Ḥusayn Mirzā page 121.
   (vii) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127.
   (viii) Siyar-úl-Ārifīn by Jamālī, Fol. 15B.
   (ix) Qaṣr-i-Ārifān by Aḥmed Álī: Fol. 126.
   (x) Khazīnat-úl-Asfiyā by Ghulām Sarwar,p.702.
   (xi) Latāíf-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 593/1190. etc., etc.
3. As given in the Deebācheh, Song of Lovers, page 12-13.
   The Maykhāneh by Mullā Ábdún-Nabī, page 35, mentions only the first Qaṣīda.

خود همه هستی شده وانگه برائے روی پوش   نام هستی بر این و آن بهر آن انداخته

ظاهر و باطن توئی و طالب و مطلوب تو   وان دگر نامیست اندر هر زبان انداخته

جمله یک چیزست موج و گوهر و دریا و سنگ   صورت هر یک خلافی در میان انداخته

روئی خود بنموده هر دم در هزاران آئینه   در هر آئینه رخت دیگر نشان انداخته

جمله یک نورست لیکن رنگهائی مختلف   اختلافی در میان این و آن انداخته 1

The same strain continues in the next Qasīda:-

در حقیقت هستی عالم خیالی بیش نیست   وین خیالی چند ما را در گمان انداخته

ای نظر کرده بمشتاقان ز روئی دوستی   در سر هر یک ز عشقت صد فغان انداخته

زان نظر مسکین عراقی را حیاتی بخش نیز   چند باشد مرده در خاکدان انداخته 2.

'Irāqī is said to have composed the following two[3] Qasidas at the time when his eyes fell upon the Ka'aba:-

تعالی من توحّد بالکمال   تقدّس من تفرّد بالجمال 4.

In glowing terms he continues to sing its glories in the next poem:-

---

1. (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press edition, page 2-3.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p.2-3.
   (iii) Ms. Dēwān-i-'Irāqī, No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 2B-3B.

2. The Qasīda is given in the following :-
   (i) Ms. Mixed Contents, No. 189, Kapurthala State Library, Fol. 154 A-154B.
   (ii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 3B-4B.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore ed- p.3--4.
   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition,p.3-4.

3. (i) Doobacheh, Song of Lovers, p. 13.
   (ii) Maykhāneh by Abdun-Nabī, p. 35.

4. The Qasīda is given in :-
   (i) the Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore ed.p.33; and (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī,Lahore ed., p.31-32

حبّذا صفّهٔ بهشت مثال ، برترین آسمانش صفّ نعال
مجلسِ نور و جلوه گاهِ سرور روضهٔ انس و بارگاهِ وصال
تا نسیم هوائش یافت ملک می زند در هوائی او پر و بال
تا صریرِ درش شنید ملک بر درش چرخ می زند همه سال
در نیابد نقش این خانه نقش بندان کارگاهِ خیال
خود تو از پیشِ چشمِ خود برخیز تا به بینی عیان به دیدهٔ حال
خویشتن را درونِ این خانه بر سریرِ سعادت و اقبال [1]

Having performed the pilgrimage, they turned their footsteps towards al-Madīna, the holy shrine of the Prophet, and acquired the blessings of the visit. It is said that Shaykh 'Irāqī stayed there for three[2] nights when he composed some fine Qasīdas.[3] In an animated style 'Irāqī displays in these verses his ardent faith in and deep reverence for the Prophet:-

عاشقان چون بر درِ دل حلقهٔ سودا زنند آتشِ سودای جانان بر دلِ شیدا زنند

---

1. (i) Dewān-i-'Irāqī, Ms. Prof. Shairānī's Collection, Punjab University Library, Fol. 29b-30b.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 28,29.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, Page 26-27.

2. As given in the Deebācheh, Song of Lovers, page 13. Maykhāneh, by 'Abdun-Nabī, gives only شب 'for the night', at page 35.

3. (i) The Maykhāneh, by Mullā 'Abdun-Nabi, page 35-36.
   (ii) The Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 13-14.

بگذرند از تیرگی در چشمهٔ حیواں رسند   دم بدم بر جان و دل آں آبِ جاں افزا زنند

چوں بآبِ زندگی لب را بشویند خوشگوار   بوسه بر خاکِ سرائ خواجهٔ بطحا زنند

رحمتِ عالم رسول اللہ آنکو قدسیاں   بر درش لبیک اوحی اللہ ما اوحیٰ زنند - - -

تا نسوزد آفتاب از پرتوِ نورِ رخش   سایه بان از ابر بر فرقِ سرش درواز زنند - - -

خود بود دریا و دستش منبعِ آبِ حیات   سنگ ریزه هم در و گویا شوند آواز زنند - - -

چوں عراقی پیرو او شد سزد گر روزِ حشر   طارمِ قدرش ورائ ذروهٔ اعلیٰ زنند 1

Still more forceful is the language which 'Irāqī employs in the next Qasīda to express his fervent faith and devotion:-

شهبازم و شکارِ جہاں نیست درخورم   ناگه بود که از کفِ ایام بر پرم - -

بر فرقِ کائنات چرا پا نمی نهم   آخر نه خاکِ پائے عزیز پیمبرم

آں کاملی که رتبتش از نہایتِ کمال   گوید منم که عینِ کمال است مظہرم - -

ہر نور کاشکار شد از مشرقِ شہود   ہمینِ منت بلکه ازاں نیز برترم

خورشیدِ آسمانِ ظهورم عجب مدار   ذراتِ کائنات اگر گشت مظہرم

در بحرِ بے نہایتِ اوصافِ مصطفیٰ   گفتم که آشنا شوم و غوطه خورم

یک قطره نیز نیست ز دریائے نعتِ او   وصفی که گشت ظاہر ازیں گفته ترم

سرِ صفاتِ باطنِ بے انتہائے او   ظاہر نمیکنم که ندا رند باورم

---

1. The poem is given in the following:-

(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 6-8.
(ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p. 6-7.
(iii) Ms. Mixed Contents, No. 189, Kapurthala State Library, Fol. 12 A-128B.
(iv) Dewān-i-'Irāqī, Manuscript No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 4B-5B.

هم لطفِ او مگر نظری سوی من کند — گیرد عنایتش ز کرم باز در برم

گوید قبولِ او که عراقی از آنِ ماست — احسانِ او کند ز شفاعت توانگرم

بخشند نواله ز سرِ خوانِ خاصِ خود — وآبی دهد بکاسِ خود از حوضِ کوثرم [1]

The next Qaṣīda which is supposed to have been written by 'Irāqī at the time of his visit to the Prophet's shrine contains some of 'Irāqī's very fine verses. In praise of the Prophet he says:-

ای رخت مجمعِ جمال شده — مطلعِ نورِ ذوالجلال شده

بهرِ تو نیستی شده همه هست — همه نقص از تو با کمال شده

سایه از تابِ آفتابِ رخت — در نهان خانهٔ زوال شده

از مدیحِ تو عاجز آمده عقل — ناطقه در ثنات لال شده

نظری کن به فضلی عوری — دل و دین رفته جاه و مال شده

عمر در ناخوشی بسر برده — عیش بی خوشدلی وبال شده

بر درِ قربِ تو چگونه پرد — مرغکی پرشکسته بال شده

راه ده بر درت عراقی را — ای درت قبله را آمال شده [2]

The fourth Qaṣīda which is said to have been composed by 'Irāqī at that occasion

---

1. The Qaṣīda is given in the following places:-
   (i) Dewān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 5b-7a.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, Page 8-10.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p.7-9.

2. (i) Ms. Mixed Contents, Kapurthala State Lib., No. 189, Fol. 152a-152b.
   (ii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B Calcutta, Fol. 7a-7b.
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Ed. p. 10-11
   (iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p.9-10

describes divine unity and contains the praises of the Prophet. It opens with the following lines:-

[1] راه باریکست و شب تاریک و مرکب لنگ و پیر   ای سعادت رخ نما و ای عنایت دستگیر

It is said that 'Irāqī composed five Qaṣīdas while he visited the holy shrine and that the last of them was the Qaṣīda[2] beginning with the verse:-

دل ترا دوست تر ز جان دارد   جان ز بهر تو در میان دارد

This Qaṣīda is written in praise of Shaykh Ṣadr-ud-Dīn[3], the oldest son of Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā. It is possible that Shaykh 'Irāqī might have received, while at al-Madīna, a gift of three verses from him and he might have, in return, written this Qaṣīda from there.

There is, however, another piece of 'Irāqī's composition, containing six lines in eulogy of the Prophet. The theme suggests the probability of its having been written along with the ~~other~~ above quoted Qaṣīdas. The poem runs as under:-

قبلهٔ روی صوفیان بارگه صفای او   سرمهٔ چشم قدسیان خاک در سرای او

گوهر بحر اجتباء مهر سپهر اصطفاء   یافته نور انبیاء روشنی از ضیای او

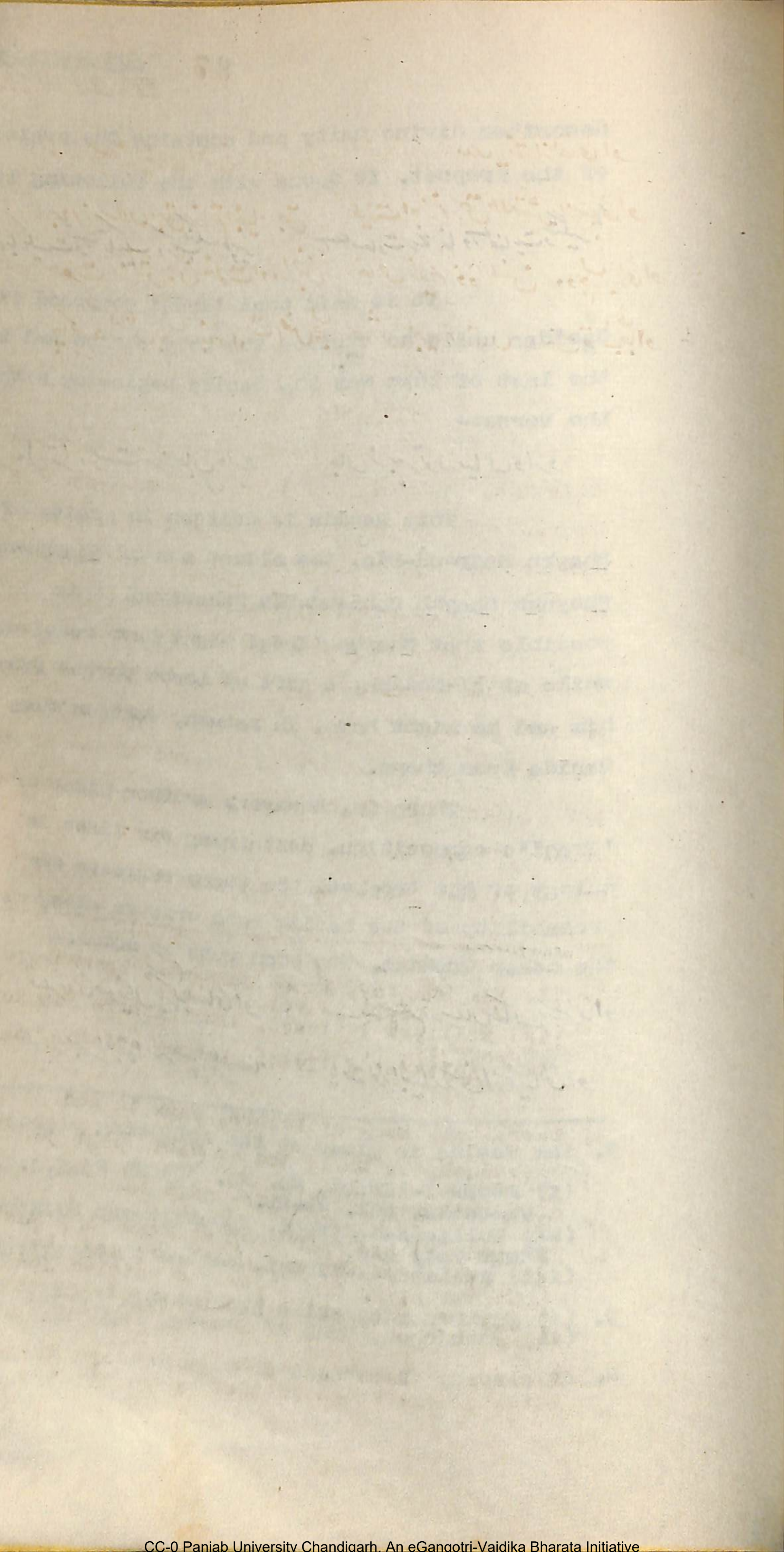
---

1. The Qaṣida is given at the following places:-

(i) Dēwān-i-'Iraqi, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 1b-2b.
(ii) Kulliyāt-i-'Iraqi, Nawalkishore Edition, Page 4-6.
(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 4-6.

2. (i) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 36.
(ii) Deebācheh, Song of Lovers, Page 14.

3. As already discussed at page 81 .

تافته حسن ایزدی از رخ خوب احمدی   خضر بقای سرمدی یافته از لقای او

برده ز مرسلان سبق خاتم انبیاء بحق   طینت او ز نور حق طلعتش از بهای او

حضرت عزتش وطن خلوت او در انجمن   خاص ندیم ذوالمنن پرده حجاب برای او

چاکر درگهش جهان بندهٔ او است انس و جان   عرش مجید آستان ساخت قرب جای او [1]

'Irāqī bade farewell to the holy shrine. Three of the party settled down there as Mujāwirs.[2] The rest are said to have proceeded to Damascus in the company of some Syrians.[3] And, with two[4] of his followers, 'Irāqī resolved to undertake a journey to Rūm.

At this point the author of the Majālis ul 'Ushshāq has made an addition to 'Irāqī's episode of love with the Qalandar boy, saying[5] that after visiting the two sacred cities of Mecca and Madīna, 'Irāqī proceeded to Aleppo where he could off and on see that youth about whom he composed the ghazal opening with the line:-

---

1. (i) Ms. No. 189, Mixed Contents, Kapurthala State Library, Fol. 151 b.
   (ii) Kulliyāt i 'Irāqī, Nawalkishore Edition, page 11.
   (iii) Kulliyāt i 'Irāqī, Lahore edition, page 10-11.

2. Deebācheh, Song of Lovers, page 14 and Maykhāneh, by Mullā 'Abd un Nabī, page 36.

3. Deebācheh, Song of Lovers, page 14.

4. As given by the Deebācheh at page 14, but the author of the Maykhāneh, at page 36, says that excepting the three who settled down as Mujāwirs, the rest accompanied 'Irāqī to Rūm.

5. Majālis ul 'Ushshāq, by Sulṭān Husayn Mirzā, Nawalkishore Press Edition, page 121-122.

دو اسپہ پیکِ نظر می دوانم از چپ و راست   بجست و جوئی نگاری کہ نور دیدۂ ماست [1]

This story, however, has no authori-
-tative foundation.

In the company of his two followers 'Irāqī traversed the length and breadth of Rūm[2] (Asia Minor) till at last[3] he met the Choicest of Saints, Shaykh Ṣadr-ud-Dīn Qonyawi[4]. Under his care a class of students used to study the

---

1. The full poem is given in the following places:-
   (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Prof. Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 83b-84a.
   (ii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 23, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 70b-71a.
   (iii) Ms. Mixed Contents No. 189, Kapurthala State Library, Fol. 127b-128a.
   (iv) Kulliyāti-'Irāqī, Nawalkishore Edition, Page 78-79.
   (v) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, P. 73.

2. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, Page 14.
   (ii) Maykhāneh, by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 36.

3. As stated by Jamālī 'Irāqī met Shaykh Sadr-ud-Dīn through Shaykh Nūr-ud-Dīn Jundī, in whose company he remained for some time before he met the former. (Siyar-ul-'Ārifīn, Manuscript, Punjab University Library, Fol. 15b .)

4. (i) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore edition, page 393.
   (ii) Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd. Qāsim , page 406.
   (iii) Haft Iqlīm by Amīn Aḥmed, Ms., Fol. 187a.
   (iv) Deebācheh, Song of Lovers, page 14.
   (v) Maykhāneh, by 'Abdun-Nabī, Page 36.
   (vi) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127.
   (vii) Siyar-ul-'Ārifīn by Jamālī, Fol. 15b.
   (viii) Qaṣr-i-'Ārifān, by Aḥmed 'Alī, Fol. 126.
   (ix) Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar, page 702.
   (x) Laṭā'if-i-Ashrafī by Nizām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 593a/1190.
   (xi) Tawārīkh-ul-Auliyā, by Imām-ud-Dīn, Vol. II, page 317.
   (xii) Cat. Bankipore Library, Page 125.
   (xiii) Rieu's Catalogue, British Museum, p. 593.
   (xiv) Shaykh 'Abdul-Qādir, Cat. Bombay University Library, page 32.
   (xv) A. Sprenger, Cat. of the Libraries of the Kings of Oudh, P. 440.

Fuṣūs[1] and hold discussions about it.[2] Shaykh Fakhrud-Dīn attended these lectures[3] and derived great benefit from them. He attended all[4] the lectures on the Fuṣūs and studied the Futūḥāt-i-Makkiyya also.[5]

As a disciple of Shaykh Sadrud-Dīn, Shaykh 'Irāqī won the confidence and favour of his worthy teacher, whose considerations and courtesy were day by day on the increase.[6] Jamālī, the author of Siyar-ul-'Ārifīn,[7] says that Shaykh

---

1. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore edition, Page 393.
   (ii) Deebācheh, Song of Lovers, Page 14.
   (iii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, Page 36.
   (iv) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms., R.A.S.B., Calcutta, Fol. 593a/1190.

2. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, Page 14.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, Page 36.

3. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore edition, 393.
   (ii) Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd. Qāsim Firishteh, Page 406.
   (iii) Haft Iqlīm by Amīn Aḥmed Rāzī, Ms., Kapurthala State Library, Fol. 187 a.
   (iv) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, Page 14.
   (v) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, Page 36.
   (vi) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms., R.A.S.B., Calcutta, Fol. 593a/1190.
   (vii) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, Page127.
   (viii) Rieu's Catalogue of the British Museum, Page 593.
   (ix) Shaykh 'Abdul Qādir, Cat. of the Bombay University Library, Page 32.
   (x) A. Sprenger, Oudh Catalogue, Page 440.

4. Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36.

5. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian text, Page 14.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36.

6. (i) Deebācheh, Song of Lovers, page 14.
   (ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36.

7. Siyar-ul-'Ārifīn, Manuscript, Prof. Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 15 b.

([illegible])

Pandita and [illegible] about it. [illegible]
[illegible] attended these lectures and [illegible]
great benefit from them. He attended all the
lectures on the [illegible] and [illegible] the [illegible]
[illegible] also.

As a disciple of [illegible]
[illegible] with the [illegible] and favour of
the worthy teachers, whose consideration was
[illegible] day by day on his [illegible].
the author of [illegible], says that [illegible]

---

1. (i) [illegible]
   (ii) [illegible]
   (iii) [illegible]
   (iv) [illegible]
2. (i) [illegible]
   (ii) [illegible]
3. (i) [illegible]
   (ii) [illegible]
   (iii) [illegible]
   (iv) [illegible]
   (v) [illegible]
   (vi) [illegible]
   (vii) [illegible]
   (viii) [illegible]
   (ix) [illegible]
   (x) [illegible]
4. [illegible]
   (i) [illegible]
   (ii) [illegible]
5. (i) [illegible]
   (ii) [illegible]
6. [illegible]

'Irāqī, in a letter addressed to Shaykh Ṣadr-úd-Dīn 'Ārif, the eldest son of Shaykh-úl-Islām, Shaykh Bahā-úd-Dīn Zakariyyā, wrote to him, describing some of Qoniyawī's discourses, that it was then and there that he had come across a real saint. It is however not known what reply Shaykh Ṣadr-úd-Dīn gave to him.[1]

During his stay at Iconium Shaykh 'Irāqī profited from the company of his spiritual guide Shaykh Ṣadr-úd-Dīn. His lectures, full of learning, were a source of great inspiration to 'Irāqī. While attending his scholarly lessons on the Fuṣūṣ, 'Irāqī kept compiling the Lama'āt.[2] Khāwarī, a commentator of the Lama'āt, has truly depicted the influence of Shaykh Ṣadrud-Dīn's learning on 'Irāqī in the following verse:-[3]

چو در سبزه چرد آهوی تاتار   نسیمش نافهٔ مشک آورد بار

Just as there are twenty-eight

---

1. The Siyar-úl-'Ārifīn by Jamālī, Manuscript Punjab University Library, Lahore, Fol. 15b.

2. (i) Nafaḥāt-úl-Uns by Jāmī, Nawalkishore Press Edition, page 593.
   (ii) Haft Iqlīm by Amīn Aḥmed Rāzī, Ms., Kapur--thala State Library, Fol. 187 a.
   (iii) 'Song of Lovers' Deebācheh, Persian Text, page 14.
   (iv) Rieu: Catalogue of British Museum, p. 593.
   (v) Catalogue, Bombay University, by Sh. Abdul--Qadir, page 32.
   (vi) Sprenger, Oudh Catalogue, page 440
   (vii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 36.
   (viii) Laṭāíf-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, fol 593A/1190.

3. Vide
   (i) Siyar-úl-'Ārifīn by Jamālī, Ms. Punjab University Library, Fol. 15b.
   (ii) Qasr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Alī, Ms. Punjab University Library, Fol. 127-128.

chapters in the Fuṣūs, he too compiled the Lama'āt in twenty eight chapters. When the work was brought to completion 'Irāqī is said to have carried it for presentation to Shaykh Sadr-ud-Dīn[1] who went through the whole text[2] and, giving it a kiss, is said to have placed it on his eyes remarking , " 'Irāqī, you have laid bare the secrets of the sayings of great men ![3] " The Lama'āt is[4] considered to be the very essence of the Fuṣūs.

While in Rūm 'Irāqī was able to attract a considerably large following.[5] Among his numerous disciples and admirers was one ,

---

1. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore Press Edition, page 393.
(ii) Song of Lovers, Deebācheh, Persian Text, page 14.
(iii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36.

(iv) Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharib Yamanī, Ms. , R.A.S.B., Calcutta, Fol. 593A/1190-
(v) Khazīnat-ul-Asfiyā, by Ghulām Sarwar, p.702.

(vi) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, Page 127.

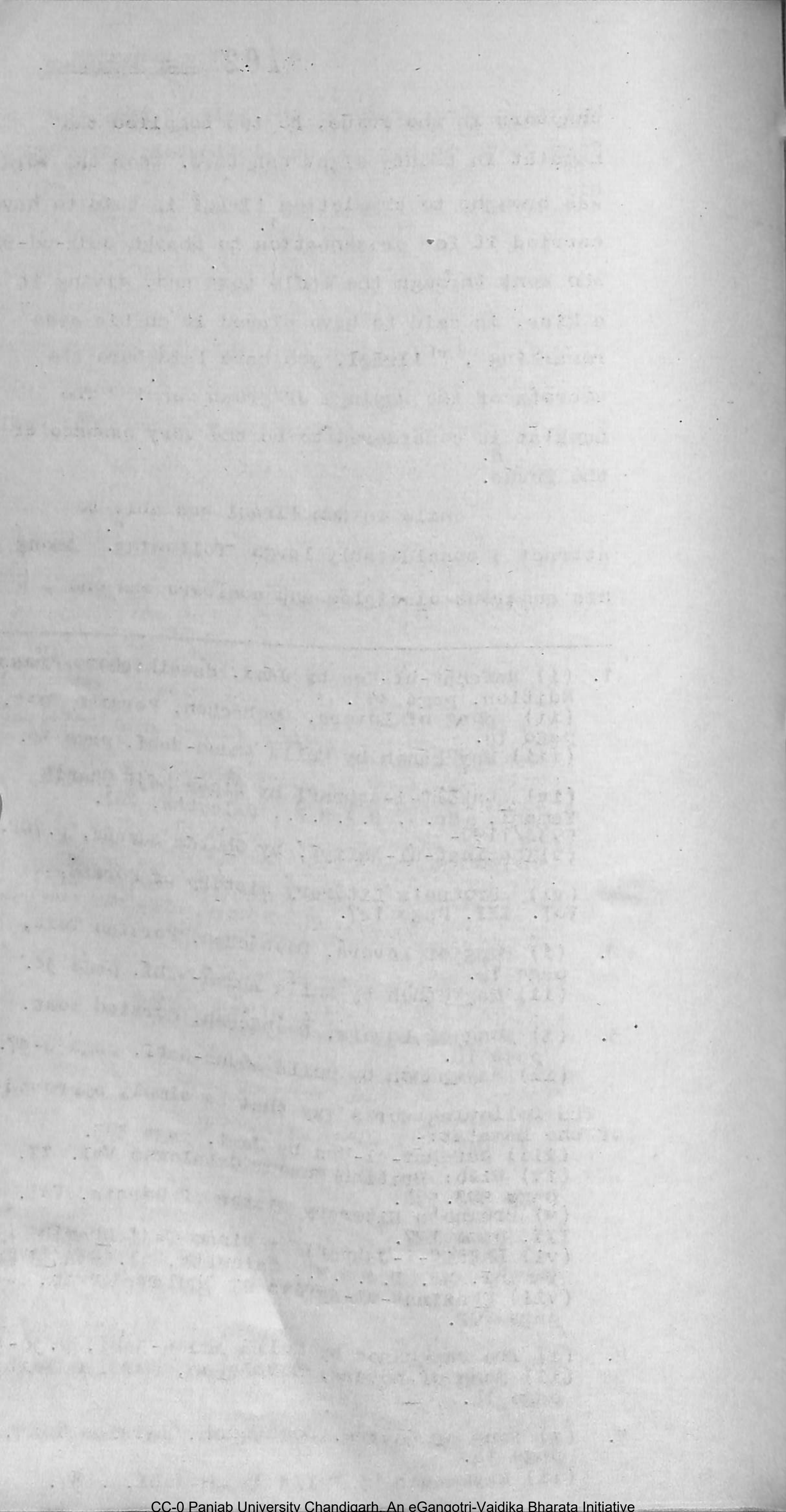
2. (i) Song of Lovers, Deebācheh, Persian Text, page 14.
(ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36.

3. (i) Song of Lovers, Deebācheh, Persian Text, page 14.
(ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, page 36-37.

The following works say that he simply approved of the Lama'āt:-
(iii) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 393.
(iv) Rieu: British Museum Catalogue Vol. II, page ~~593~~. 594.
(v) Browne's Literary Histor of Persia, Vol. III, page 127.
(vi) Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharib Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 593A/1190
(vii) Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, page 702.

4. (i) The Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p.36-37
(ii) Song of Lovers, Deebācheh, Persian Text, page 14.

5. (i) Song of Lovers, Deebācheh, Persian Text, page 14.
(ii) Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī, p. 37.

Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh,[1] the Amīr of Rūm, who had a firm faith[2] in him and was intimately attached to him.

Time and again the Amīr used to request 'Irāqī to select a site where he might build a place of residence for the latter. Shaykh 'Irāqī, however, would not agree to the proposal. He was all the while enjoying his time with full liberty.[3] In the long run, however, the Amīr built a monastery[4] for Shaykh 'Irāqī in Tūqāt.[5]

---

1. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore ed. page 393.
(ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Ms., Kapurthala State Library, Fol 187 A.
(iii) Deebācheh, 'Ushshāq Nāmeh edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 14.
(iv) Majālis-ul-'Ushshāq, by Sultān Husayn, Mirza page 122, only 'Parwāneh' for the full name.
(v) Reiu's Catalogue of the British Museum, Vol. II, page 593.
(vi) Makhzan-ul-Gharāib, Ms., Punjab University Library, Chapter ع.
(vii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 37.
(viii) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, Page 127.
(ix) Twārīkh-ul-Auliyā, page 317 (Vol. II).
(x) Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, p. 702.
(xi) Latāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 593A/1190.
(xii) Qasr-i-'Ārifān by Ahmed Ālī, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 127 says: یکی از امرای روم :

2. (i) Deebācheh, Song of Lovers, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 14.
(ii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 37.
(iii) Bankipore Catalogue page 125.

3. This statement is given only by
(i) The Deebācheh, Song of Lovers, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 14., and
(ii) the Maykhāneh, by 'Abdun-Nabī, page 37.

4. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore ed. page 393.
(ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Fol. 187A.
(iii) Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī, Chapter ع.
(iv) Twārīkh-ul-Auliyā by Imām-ud-Dīn Vol. II p 307
(v) Khazīnatul-Asfiyā by Ghulām Sarwar p. 702.
(vi) Qasr-i-'Ārifān by Ahmed Ālī, Fol. 128 says لنب رودے -

5. (i) 'Ushshāq Nāmeh, Deebācheh, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 14.
(ii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sultān Husayn Mirza Nawalkishore edition, page 122.
(iii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī page 37.
(iv) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127.

It is stated that if ever he missed his daily visit to 'Irāqī, the Amīr would not count that day a part of his life.[1] The Amīr is said to have approached 'Irāqī, on a certain day, with some cash to present to him.[2] The Shaykh showed indifference. The Amīr, thereupon, said by way of protest, "You neither accept our service, O Shaykh nor show us any courtesy."[3] With a smile the Shaykh is said to have replied, " It is not gold, O Amīr, that can win us over. Send Hasan Qawwāl to our presence."[4]

---

1. Vide (i) the Deebācheh, Song of Lovers edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 14-15 whereas (ii) the Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, page 702 says that he visited 'Iraqi every day.
(iii) the Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 393 has the same version as in (ii).

2. This dialogue is given in
(i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī page 393-4.
(ii) 'Ushshāq Nāmeh edited by Dr. Arberry Persian Text, page 15.
(iii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 32.
(iv) Majālis-ul-'Ushshāq by Sultān Husayn Mirzā gives in brief the same conversa-tion in these words :-
ایشان فرمودند که بازر فریفته نمی شویم اگر کاری میکنی حسن قوال را برای درویشان بیار. او گفت
که حضرت شما را باو میلی هست. فرمودند که هست و بسیار هست. (ص ۱۳۲)

3. Besides the authorities quoted in No. 2, the Latāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707 has the following words:
فرمودند که مرا بزر نمیتوانی فریفتن اگر میخواهی که کاری کنی حسن قوال را بما رسان .

4. In addition to the works quoted above in No. 2 and 3 the following authorities contain reference to his episode of love with Hasan-i-Qawwal:-
(i) Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim, Nawalkishore edition, page 406.
(ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Ms., Kapurthala State Library, Fol. 187 A.
(iii) Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī, Ms., Punjab University Library, Chapter ع .
(iv) Khazīnat-ul-Asfiyā by Ghulām Sarwar, page 702.
(v) Tawārīkh-ul-Auliyā, by Imāmud-Dīn, Vol II, page 317.
(vi) Qasr-i-Ārifān by Ahmed 'Alī, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 127.

This Ḥasan Qawwāl possessed charming beauty and an extremely melodious voice.[1] He had attracted a great number of lovers.[2] When the Amīr came to know of 'Irāqī's interest in him he lost no time in sending for ~~him~~ Ḥasan.[3] His lovers gathered round him to prevent his departure and offered some resistence but they were dispersed[4]

---

1. (i) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore edition page 394.
(ii) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 15.
(iii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā, page 122.
(iv) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī page 37.
(v) Khazīnat-ul-Asfiyā' by Ghulām Sarwar p. 702.
(vi) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.

2. (i) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, Nawalkishore edi- -tion, page 394.
(ii) Deebācheh , Song of Lovers, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 15.
(iii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 37.
(iv) Laṭāif-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.

3. (i) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, page 394.
(ii) Deebācheh, Song of Lovers, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 15.
(iii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 37.
(iv) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.

4. A. As given by
(i) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, page 394.
(ii) Laṭāif-i-Ashrafī, by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.

B. (i) The Deebācheh, Song of Lovers, Page 15, and (ii) the Maykhānah by 'Abdun-Nabī, page 37 give an exaggerated account in these words:-

امیر معین الدین ... فی الحال کس بطلب او فرستاد چون آن شخص پیش حسن قوّال شد
و احوال بگفت قریب هزار مرد از عاشقان حسن قوّال گرد شدند و دست بسلاح کرده
منع نمودند آن شخص که بطلب او رفته بود بترسید مراجعت کرد و صورت حال بر امیر معین الدین
عرض داشت امیر معین الدین در غضب شد و کس فرستاد که هزار درخت ببرید و
آن هزار مرد را بردار کنید و حسن قوّال را زود فرستید چون پنج شش درخت ببریدند
از عاشقان اثر ندیدند و جمله عاشقان بگریختند پس حسن قوّال را روانه کردند (میخانه ص ۳۷)

by the Amīr's people who, along with Ḥasan Qawwāl proceeded to 'Irāqī's place . The Shaykh set out to receive them along with the Amīr who had a train of grandees accompanying him.[1] The parties met;[2] and Ḥasan Qawwāl and his companions were astonished to see all that splendour and dignity. Shaykh Fakhrud-Dīn greeted him and took him in his embrace. He sent for the Sherbet and offered the drink to Ḥasan and his friends with his own hands.[3] Therefater Ḥasan went forth to Amīr Mu'īn-ud-Dīn and kissed the ground before his feet. The Amīr greeted him with warmth and said, " All this gathering came forth to receive you. Now, say, where would you like to stay? " " Wherever the Shaykh commands![4] " replied Ḥasan. Consequently when they came back to the town Ḥasan and party got down at the place which had been selected for them

---

1. (i) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 38.
   (ii) Deenbācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 15.
2. (iii) Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn Mirzā, page 122, says that Ḥasan Qawwāl was received by 'Irāqī and the Amīr in the monastery. It reads as under:-

   و چون (حسن قوال) بدر دار امیر رسید در بلندی این بیت را خواند بیت

   که برق جانسوز غم لیلی را — آتشی در جگر سوخته مجنون زد

   بنوعی خواند که خلوت شیخ عراقی و امیر پروانه با آشنا و بیگانه و تمامی قلندران بیخود از بیرون دویدند و از هم آنجا بنیاد قوالی و سماع شد ...

3. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 15.
   (ii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 38.
   (iii) Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, page 394.
   (iv) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.

4. This conversation is given only in
   (i) the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text page 15, and
   (ii) the Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 38.

by the Shaykh in his monastery. After they had refreshed their spirits for some days they held their mystic dance and music continuously for three days.[1] The Shaykh is said to have composed many grace-ful poems in those three days. The opening verses of some of them are given below:-[2]

غزل. مطلع:-

[3] عشق سیمرغیست کورا دام نیست   در دو عالم زو نشان و نام نیست

ترجیع. مطلع:-

[4] در میکده با حریف قلاش   بنشین و شراب نوش و خوش باش

---

1. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 15.
   (ii) Maykhāneh by Ābdun-Nabī, page 38.

2. A. As given in the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 15-16.
   The Maykhāneh page 38, however, does not include the Tarjī' in the list.
   B. The following works give the opening line of only first of the poems:-
   (i) Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Hājī Gharīb Yamanī, Ms. R.A.S.B., Calcutta, Fol. 351B/707.
   (ii) Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī, Ms. Punjab University Library, Chapter ع.
   (iii) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 394.
   (iv) Tārīkh-i-Firishteh by Mohd. Qāsim Firishteh' Nawalkishore Edition, page 406.
   (v) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Ms. Kapur-thala State Library, Fol. 187A.
   The Majālis-ul-Ushshāq by Sultān Husayn Mirza, page 122, however gives wrongly the opening line as under:-
   در کوی خرابات کسی را که نیاز است   هشیاری و مستیش همه عین نماز است

3. The poem is given in the following places:-
   (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Edition, (Cawnpore) page 79.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 73.
   (iii) Ms. Mixed Contents, No. 189, Kapurthala State Library, Fol. 124 B.
   (iv) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. R.A.S.B., Calcutta (No. 523 Nb 92), Fol. 71A-71B.
   (v) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Fol. 84A.

4. The Tarjī' is given in the following places:-
   (i) Kulliayāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Cawnpore edition, page 58.
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 54.
   (iii) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection Punjab University Library, Fol. 18A-19A, contains a part of it.
   (iv) Ms. Dēwān-i-'Irāqī, No. 523 Nb 92, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 19B-22B.
   (v) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī, Punjab University Lib-rary, Fol. 32B-33B contains a part and then at Fol. 73A-76B.

غزل مطلع :-

ساز طرب عشق که داند که چه ساز است   کز زخمهٔ او نه فلک اندر تگ و تاز است [1]

An incident is related describing that on a certain day when it was an occasion for congregation, Ḥasan Qawwāl also came and sat down on the threshold. Shaykh Fakhru'd-Dīn noticed it and leaving his place he went close to Ḥasan Qawwāl and took a seat by his side. The Amīr and his grandees also followed suit. Thereupon Shaykh 'Irāqī holding Ḥasan by his hand came back to his original seat.[2]

It is said that Ḥasan Qawwāl gathered great amount[3] of wealth during his stay there. After some time he took leave of the Shaykh and returned to his place.[4]

---

1. (i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press, Cawnpore Edition, page 75-76.
(ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, page 70.
(iii) Dēwān-i-'Irāqī Ms. No. 522 Nb 93, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 29B.

2. Given only in the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 16.

3. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 16.
(ii) Maykhāneh by 'Abdu'n-Nabī, page 38-39.

4. (i) Maykhāneh by 'Abdu'n-Nabī, page 39.
(ii) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 16.
(iii) Nafahāt-u'l-Uns by Jāmī, Nawalkishore edition, page 394.

A story says that on a certain day Amīr Mu'īn-ud-Dīn entered the monastery in order to see 'Irāqī in connection with some urgent business. On being told that 'Irāqī had just gone out, the Amīr followed the path on which he had gone. At some distance he found that the Shaykh stood amidst some children . They had passed a string through his mouth and the Shaykh, in all submissiveness, was holding the string tight under his teeth. The children would sometimes jump upon his shoulders and sometimes would make him run this way and that. When they saw the pageant of the Amīr, they were struck with awe and all of them fled away in fright. The Amīr witnessed the whole thing and although he offended a certain number of 'Irāqī's evil-wishers, he kept up the same firm faith that he had in 'Irāqī.[1]

It is said that once the Amīr, while he was crossing a plain, caught sight of the Shaykh, bat in hand, standing in the midst of some children with his heart 'like a ball in the polo-stick of their tresses'.[2] The Amīr also advanced and desiring to take part in the game, he asked, "Which side should I take ? "

---

1. The story is given only in
   (i) the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 16, and
   (ii) the Maykhāneh by Abdun-Nabi, page 39.

2. This description is given by the authors of the Deebācheh and the Maykhāneh.

" Yon ! " replied the Shaykh pointing to the road.

The Amīr took his way and went off.[1]

Another story[2] says that one early morning the Shaykh left his monastery and did not come back that night. He did not return even the next day. His disappearance caused great anxiety to the Amīr and his companions. Men were despatched to all sides and a thorough search was made in all corners of the town but no trace of the Shaykh was found. On the third day news reached that the Shaykh was seen walking near the foot of a certain hill. On hearing this the Amīr, with his companions, left for the spot. They reached the place. The Shaykh had a shirt on and drenched in perspiration, he was dancing in ecstacy and was reciting verses. It is said that he composed the following Tarjī' band in that state:-

در جام جهان نمای اوّل شد نقش همه جهان ممثّل [3]

---

1. The story is given in brief in(i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 394 and (ii) Laṭāif-i-Ashrafī by Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī, Fol. 593A/1190. It is given in full in (iii) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 16-17, and (iv) Maykhāneh by 'Abduń-Nabī, page 39.

2. Given only in
(i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 17.
(ii) Maykhāneh by 'Abduń-Nabī, page 39-40.

3. The poem is given in the following places:-
(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press edition (Cawnpore) page 44-50.
(ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore Edition, p. 41-46.
(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 15A-16B (in part only).
(iv) Ms. Mixed Contents,
(iv) Ms. Kulliyāt-i-'Irāqī (with Salmān-o-Absāl)? Punjab University Library, Fol. 29A-32B.
(v) Ms. Dēwān-i-'Irāqī No. 523 Nb 92, R.A.S.B., Calcutta, Fol. 13B-17 B.

After some time they brought him to the town but he was still in the same intense state of frenzy. However much they insisted he did not consent to ride. The Amīr also accompanied him on fôot but the Shaykh prevented him and sent him to the town on horseback, and himself came walking after him. After their arrival they held mystical music and dance in the monastery for three consecutive days.[1]

On another occasion,[2] the Shaykh having said his noon-time prayers, was performing the Sunnat. In the course of the second genuflexion when he went down in prostration he was moved to tears and kept weeping till it was the time for him to raise his head for the performance of his after-noon prayers. They say that while in the state of prostration he gave utterance to the following Ghazal:-

در کوئی تو لولوئی گدائے — آمد بامیدِ مرحبائے

بر خاکِ درت فتاده مسکیں — با آنکه نرفته بود جائے

پیشِ که رود کجا گریزد — از دستِ غمت شکسته پائے [3]

---

1. (i) The last sentence is given only in the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, p. 17.

2. This story is given only in the Deebācheh, page 17.

3. The poem is given in the following places:-
(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Press, Cawnpore Edition, Page 159.
(ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 147.
(iii) Dēwān-i-'Irāqī, Ms. No. 523 Nb 92, R.A. S.B., Calcutta, Fol. 43 B.
(iv) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. (with Salmān -o- Absāl), Punjab University Library, Lahore, Fol. 54a-54b.
(v) Manuscript Mixed Contents, No. 189, Kapurthala State Library, Fol. 157A- 157B.

[1]
A story aays that once a drunkard vagrant made his way into the Shaykh's hermitage and occupied a seat on his prayer mat. He began to make an uproar and got engaged in a brawl. The more he abused the more grew the tenderness of the Shaykh to pacify him. The companions of 'Irāqī stepped in, determined to drive the vagrant away. But he prevented them from doing so. The Shaykh placed his sacred cloak under his head and the fellow went to sleep. Soon after that he vomited and thereby he spoiled the articles of the Shaykh. When he regained his consciousness the Shaykh himself washed the vagrant's hands and face. The Shaykh then asked his servants to give him a hundred dirhams and bid him farewell. Thereafter the Shaykh, likewise, cleansed his articles, with his own hands. In that state he is said to have composed the following Ghazal:-[2]

مست خراب یابد هر لحظه در خرابات   گنجی که آن نیابد صد پیر در مناجات

[3]
Another story connected with Shaykh 'Irāqī's stay in Rūm, says that there was a certain merchant called Khwāja Zain-ud-Dīn. A Kāshānī by

---

1. Given only by the author of the Deebācheh, page 17--18.

2. The full poem is given in the following places:-
(i) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore, Cawnpore edition, page 68.
(ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, p. 63.
(iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Ms. Shairānī Collection Punjab University Library, Lahore Fol. 54A-54B.

3. Given only by the author of the Deebācheh, Song of Lovers, edited by Dr. Arberry, Persian Text, page 18-19.

origin he had taken up his abode in Rūm and had become an earnest admirer of the Shaykh.

On a certain day this merchant came to the Shaykh with a bag full of a thousand dinars. When he approached the Shaykh, he placed the bag before him. The Shaykh, occupied with his recitations, paid no heed to it.

Now there was another person, a Christian priest, who used to visit the Shaykh twice a month. On every occasion of his visit he and 'Irāqī would both retire into seclusion. The priest had made it a point to eat one 'tarra'[1] whenever he would be there.

On that particular occasion when Khwāja Zainud-Dīn had placed his bag before 'Irāqī, this man also all of a sudden made his appearance. He came forth and placed two bags of cash before the Shaykh. The Shaykh, with a smile, picked up one of those two bags, and placed it on the one brought by Khwāja Zain-ud-Dīn, saying, "Carry them home and think as if it is the return of your investment in leather sent to Tabrīz. " The merchant became upset and felt ashamed. Placing his head on the Shaykh's feet he insisted that the latter should accept the trifling present. But the Shaykh said, " What is proper for the occasion is that you should carry it with you. " The

1. تره Tara-Tarra. Garden herbs in general, es-pecially beets, spinach, cresses, leek, or parsley;- Tarra-i-Khurāsānī, A very acid kind of herb. (Persian- English Dictionary, by Stein-gass, Page 298).

Shaykh placed both the bags on the merchant's back and bade him good bye.

The narrator of this tale gives out that after the merchant had gone , he asked the Shaykh why he had not accepted the lawful present of the merchant and had preferred to accept the same sort of present from one belonging to another religion. The Shaykh replied, " Gold is the sole aim and ambition of a merchant who moves from town to town, bears the dangers of voyages, and faces so many difficulties. He undergoes all this toil and moil simply with a view to increase his wealth. Now that this man brought his most cherished object as a present I did not think it proper to separate it from him. At the same time it did not seem advisable to send him back without the semblance of an excuse.[1]

" But it is incumbent upon him to spare some part of income in the name of God for he must give the obligatory alms," said the narrator to the Shaykh. The Shaykh then replied," Had this amount been a part of his legal alms he would not have brought it to be presented to me but would have rather distributed it in the name of God."

'On some follwoing day,' continues the narrator, ' I came across the same merchant. On my enquiry as to why the Shaykh did not accept his

---

1. The word in the original is مکس meaning as under:- مکس makīs, duties, fees, taxes, toll, impost; mukes, (by Immālah for mukās), Diminution, lowering of the price; Mukis, Earnest endeav our, intense exertion; mukaiyas, Ingenious, sagcious, prudent, cunning, sharp, shrewd... vide Persian-English Dictionary, by Steingass, p. 1302.

present, the merchant replied, "At the time when I was proceeding to the Shaykh with the purse of gold in my hand I chanced to pass through the market place. I found that leather was being sold at an exceedingly low rate. It struck my mind that I should invest those one thousand dinars in leath--er which, when sent to Tabrīz would fetch me two thousand dinars. I was wavering between these schemes therefore my present did not find favour with the Shaykh.

In this way the matters at Rūm continued[1] their course till the time when Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh was sent for by the Sulṭān. The wheel of fortune turned. The Amīr realized that the matters were taking a serious turn. At nightfall, carrying a bag full of precious gems and jewels,[2] he went to the Shaykh and placing it before him, explained the situation saying, " This is all what I have accummulated from the lands of Rūm, during my period of authority. I have been sent for. I find that dark days are now in store for me. " The Shaykh's eyes became wet with tears. The Amīr too kept sobbing for some time. Thereafter he said to the Shaykh, " You know it well that my dear son is a captive in Egypt. If after my death you happen to go to that side, I hope you will try to secure his realease

---

1. The following account is given by the authors of the Maykhāneh, page 40 and the Deebācheh, page 19.

2. The author of the Maykhāneh page 40 says:-

انبانچه از جواهر و از لعل و یاقوت و پیروزه و دانهای مروارید با خود برد -

present, the merchant replied, "At the time when I was proceeding to the Shaykh with the purse of gold in my hand I chanced to pass through the market place. I found that leather was being sold at an exceedingly low rate. It struck my mind that I should invest those one thousand dinars in leather which, when sent to Tabrīz would fetch me two thousand dinars. I was wavering between these schemes therefore my present did not find favour with the Shaykh.

In this way the matters at Rūm continued[1] their course till the time when Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh was sent for by the Sultān. The wheel of fortune turned. The Amīr realized that the matters were taking a serious turn. At nightfall, carrying a bag full of precious gems and jewels,[2] he went to the Shaykh and placing it before him, explained the situation saying, "This is all what I have accummulated from the lands of Rūm, during my period of authority. I have been sent for. I find that dark days are now in store for me." The Shaykh's eyes became wet with tears. The Amīr too kept sobbing for some time. Thereafter he said to the Shaykh, "You know it well that my dear son is a captive in Egypt. If after my death you happen to go to that side, I hope you will try to secure his realease

---

1. The following account is given by the authors of the Maykhāneh, page 40 and the Deebācheh, page 19.

2. The author of the Maykhāneh page 40 says:-

انبانچه از جواهر و از لعل و یاقوت و بیرون و دوانهای مروارید با خود برد -

You may, for that purpose spend a part of this amount. I implore that in case he is set free you should not let him part from you, even for a moment and I beseach you to dress him in the dervish's cloak and never let him cherish any desire for authority. And, in case it is not possi--ble to effect his release, I leave it to you to spend this amount in whatever way you think proper."

The Shaykh threw the bag aside. The Amīr bade him farewell never to return after that.[1]

After some time royal commandments were issued to the effect that Shams-ud-Dīn Juwainī, Ṣāḥib-i-Dēwān,[2] should proceed to Rūm and examine the affairs of its government and that he should take over the charge of the wealth and property of Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh. Maulānā Shams-ud-Dīn 'Ubeidī, Maulānā Hamīd-ud-Dīn, and Amīn-ud-Dīn Ḥājī Būlah also were in his company.[3]

When they approached Tūqāt, they got down outside the town. Maulānā Amīn-ud-Dīn left for the town and by sunset he reached the monastery of the Shaykh. Leaving his horse and the servant out--side, he himself stepped into the hermitage. The Shaykh was busy saying his evening prayers. Maulānā Amīn-ud-Dīn also joined him. After prayers they

---

1. The author of the Maykhāneh adds that he went back to his place. (page 40).

2. The famous minister of the Īlkhāns who was put to death under the orders of Arghūn Khān on the 4th of Sha'bān 683, vide the Tārīkh-i-Waṣṣāf by 'Abdullah bin Fazlullah (page 291).

3. As given by the Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 20.,
The Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 40 gives the name only as سلطان المحققین امین الحق والدین حاجی
and does not add the word Būlah after that.

greeted and embraced each other and exchanged their wishes of mutual love. They felt drawn closer to each other and kept occupied in spirit--ual and mystical discourses. Their talks conti--nued till two-thirds of the night was over. Their conversation concluded and Shaykh Fakhr ud Dīn said, " Maulānā, I was so much lost in the pleasure of seeing you and the delight of your talk that I forgot the courtesy of offering you something."

Thereupon Maulānā Amīn ud Dīn replied, " Well I have some eatables with me." He sent for his saddle bag. Opening it he took out some sweet--meats and a loaf. They made a hearty meal of it, and, after performing their bed-time prayers they went to sleep for some time. The Maulānā thus spent three days in the Shaykh's monastery, and all the while free from the world and its worries, they kept enjoying each other's conversations and observations.

On the fourth day Maulāna Amīn ud Dīn went back. On his arrival the Khwāja said to him, " Where have you been these three days? Did you get weary of our company? "[1]

" Heavens forbid," replied Maulānā Amīn ud Dīn, " I had gone to pay a visit to Shaykh Fakhr ud Dīn 'Irāqī. I have been enjoying such 'drinks from his fountain' as I have never tasted, and have been listening to such discourses as I

---

1. (i) Maykhāneh by Abd un Nabī, page 41.
   (ii) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, Page 20.

have never heard before. But for the overpowering desire of seeing you and my other friends I would have wished to spend all my life in his company, never to suffer his separation."

"It is meet," said the Khwāja, "that we should pay our respects to him. What do you advise-- should we go there or request him to come here ?"

"Let us send a mule and a robe,"[1] replied the Maulānā," so that he may honour us with his visit."

They did accordingly.

At the time when the Shaykh arrived[2] they gave him a befitting welcome. While receiving the Shaykh, Maulānā Amīn-ud-Dīn was in front of the gathering. The Shaykh seeing him said,

"إن هي إلا فتنتك[3]

But please see that I should not be detained long and should be allowed to return soon."

They sat down and kept talking on different topics, till at last[4] they entered into

---

1. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 20.
   (ii) Maykhāneh by Abdún-Nabī, page 42.

2. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, p.21
   (ii) Maykhāneh by Abdún-Nabī, page 42.

3. "It is but Thy trial"(i.e. of us), Sura 7, Glorious Quran , Vol. I, page 216.

4. The Deebācheh, page 21, gives : آخر روز
   The Maykhāneh, page 42 has the word آخر only.

a discussion of the mystic path. While in conversation, Iraqi's tone rose to a pitch of intense emotion so much so that it moved the heart of Khwāja Shams-ud-Dīn who began sobbing and tears began to flow from his eyes.

Shaykh Fakhr-ud-Dīn was there till after-noon. He then, took leave of his hosts and returned to his place.

Before Khwāja Shams-ud-Dīn Juwainī could return to Prince Qunghurā-tāy,[1] a group of jealous persons had already approached the Prince and had reported to him that all the treasures belonging formerly to Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh were now in the hands of Shaykh Fakhr-ud-Dīn and that he knew all about the Amīr's property and wealth.

Now on the arrival of the Khwāja,[2] the very first words which the Prince spoke were those of enquiry about Shaykh 'Irāqī. Besides that a party had been appointed to effect the arrest of the Shaykh. However before this party could reach 'Irāqī, Khwāja Shams-ud-Dīn Juwainī managed to send a messenger to him informing him of the turn things had taken. Suggesting to him that flight was the only way out, the Khwāja sent a purse full of a thousand dinars telling him to spend that

---

1. The name is given as قیغورای in the Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 42.
(ii) The Deebācheh gives it as قنقورتای at page 21 and in the foot-note as قسوربای : صوربان
(iii) The name of قنغراتای as one of the ten sons of Hulākū is given by the Tārīkh-i-Waṣṣāf (by 'Abdullah bin Faẓlullah) at page 105 and then at page 150.

2. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 21.
(ii) Maykhāneh by 'Abdun-Nabī, page 42.

trifling amount on his journey and to make good his escape through some path of safety.

Shaykh Fakhr-ud-Dīn was already weary of the place, and when this message reached his ears, he instantly got up and, carrying the bag of Amīr Parwāneh,[1] he resolved to follow the tradition: "الفرار مما لا يطاق من سنن المرسلين"[2]

Shaykh 'Irāqī picked up two of his friends and riding on the mule provided to him by the Khwāja, he turned his footsteps towards Yaṣrab.[3] And from there the party proceeded to Egypt.

During the period of his stay in Rūm, 'Irāqī had, besides his patron Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh another great benefactor in the person of the Ṣāḥib-i-Dēwān, Khwāja Shams-ud-Dīn Juwainī, one of the most talented figures on the political stage of Īrān. Shaykh 'Irāqī dedicated his great master-piece, the Dah Faṣal, or the 'Ushshāq Nāmeh[4] to the Khwāja whose praises he sings in the

---

1. (i) Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 21.
   (ii) Maykhāneh, by 'Abdun-Nabī, page 42.
2. " Flight from what is beyond one's power is amongst the traditions of the prophets." Given only in the Deebācheh, page 21.
3. i.e. Madīna, as given in the Maykhāneh, page 42. The Deebācheh however gives the word يثرب ?
4. Edited under the title of Song of Lovers by Dr. A.J. Arberry, and published by the Islamic Research Association, Bombay. (1939).

following verses:-

در مدحِ صاحبِ دیوان

...سرورِ سروران روئے زمین — خواجۂ روزگار شمس الدین [1]

صدرِ اسلام صاحبِ اعظم — افتخارِ عرب جمالِ عجم

آصفِ روزگار و صدرِ جہان — شاہ را خواجہ صاحبِ دیوان

آنکہ اندر سرائے کون و فساد — مثلِ او مادرِ زمانہ نزاد ---

زانکہ در وصفِ او ہنرمندان — ہرچہ گویند ہست صد چندان

خوب رو را چہ حاجتِ زیور — وصفِ خود خویشتن کند گوہر

---

1. In 'Song of Lovers' edited by Dr. A.J.Arberry, the name is given as سعد الدین which is however, not the correct reading. (Deebācheh, Song of Lovers, Persian Text, page 38 and English version page 10).

The note given at page 69 of the Song of Lovers is as follows:-

" Presumably Sa'dud-Dīn of Sāwah, the vizier of Ghāzan Khān (ruled 694-703/ 1295-1304) and Uljāitū Khān (1304-1317), and colleague of Rashīdu'd-Dīn, is here intended: if so, the date of 'Irāqī's death, as generally accepted (688/1289) and as given in the anonymous biography published in this volume must be incorre-rect. Other authorities place his obiit as late as 709/1309 (Daulat Shāh, Taqī Kāshī), and the dedication of the 'Ushshāq Nāmah to Sa'd-dud-Dīn confirms this later date. Sa'd-ud-Dīn eventually quarrelled with Rashīd-ud-Dīn, and was put to death with several of his followers on a charge of conspiracy in 711/1312. "

On the contrary, according to the oldest available Manuscript of 'Irāqī's poems, Prof. Shairānī's collection, Punjab University Library, Lahore, Fol. 5a-5b, the reading is شمس الدین which reading is corroborated by the mention of his two inseparable titles خواجہ and صاحب دیوان in this poem.

چیست کاں نیست ذات پاکش را   تا بخواہم من از خدا بدعا...[1]

Shaykh 'Irāqī left Rūm after the[2] death of his patron, Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh. The circumstances which led to the fall of the Amīr are described at length by the author of the Tārīkh-i-Wassāf.[3] Bunduqdār, originally a

---

1. As given in the Kulliyāt-i-'Irāqī, Prof. Shairānī collection, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 5b-6a. The title is given on Fol. 5a as در مدح صاحب دیوان. This poem is preceded by the verse:-

   بے قدم در جہان ہمی پوید   بے زبان مدح خواجہ مے گوید

   The passage cited above is given in the following places:-
   (ii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Nawalkishore Cawnpore edition, page 206-208, under the title مدح خواجہ سعدالدین احسن اللہ حالہ On page 207 the verse reads : سرور سروران روئے زمین   خواجہ روزگار سعدالدین
   (iii) Kulliyāt-i-'Irāqī, Lahore edition, page 191-192, as in (ii).

2. (i) Nafahāt-ul-Uns by Jāmī, page 394.
   (ii) Haft Iqlīm by Amīn Ahmed Rāzī, Ms. Kapur-thala State Library, Fol. 187 a.
   (iii) Rieu: British Museum Catalogue, Vol. II, page 593.
   (iv) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127.
   (v) Kitāb-i-Twārīkh-ul-Auliyā, Urdū, by Imām-ud-Dīn, Vol. II, page 317.
   (vi) Khazīnat-ul-Asfiyā, by Ghulām Sarwār, page 702.

   But the (vii) Qasr-i-'Ārifān by Ahmed 'Alī, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 127, says that as long as Jalāl-ud-Dīn Rūmī was alive 'Irāqī stayed on with Shaykh Sadr-ud-Dīn and thereafter he left for Egypt.
   The same statement is given by Jamālī in his Siyar-ul-'Ārifīn, Ms. Punjab University Library, Lahore, Fol. 15b-16a.

3. Tārīkh-i-Wassāf, by 'Abdullah bin Fazlullah, edited by Dr. Shaykh Mohd. Iqbāl, page 185-186.

Shaykh 'Iraqi [illegible] after the
death of his patron. [illegible]
The circumstances which led to the fall of the
[illegible] are described at length by the author of
the Tadhkira-i-[illegible] [illegible] originally a

---

1. as given in the Kulliyat-i-'Iraqi, [illegible] Shairani collection, Panjab University Library, Lahore, [illegible] the title is given on fol. [illegible] This poem is preceded by the verse:-

The passage cited above is given in the following places:-
(ii) [illegible] [illegible] edition, page [illegible], under the title [illegible]

(iii) [illegible] [illegible], as in (ii).

2. (i) [illegible]
(ii) [illegible]
(iii) [illegible] page [illegible]
(iv) [illegible] Literary History [illegible]
(v) [illegible] page [illegible]
(vi) [illegible] page [illegible]

But the (vii) [illegible] [illegible]

The same statement [illegible] Library, Lahore.

[illegible]

Qabchāqī slave captured Egypt and Syria by dint of his sword, and took the title of Malik Zāhir as a king. He had now his eyes on Rūm, which was under the governorship of Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh. The Amīr was charged with treason on the grounds that he had remained in correspon--dence with Bunduqdār and had invited him to attack Rūm with the assurance of his coopera--tion in allowing him to occupy that land. Under the orders of the Mongol Īlkhān, Ābāqā, Amīr Mu'īn-ud-Dīn Parwāneh was put to death, according according to the Tarīkh-i-Waṣṣāf[1] in the year 671 A.H. or as given by Tārīkh-i-Guzīdeh in the year 676.[2] If we admit the date of 'Irāqī's departure from India in 666 A.H. and also keep in view the long accounts of 'Irāqī's stay in Rum, we are inclined to believe the correctness of the latter date, i.e., 676 as given by the Guzīdeh. Rieu adopts the date as 677 as also the editor of the Bankipore Library Catalogue.[3]

---

1. Tārīkh-i-Waṣṣāf, edited by Dr. Shaykh Mohd. Iqbāl, page 186. It says that Ābāqā put him to death. In the year 671 he appointed an army to invade the land of Syria.

2. Tārīkh-i-Guzīdeh by Ḥamdullah Mustawfī, edited by Prof. E.G. Browne, page 581.

3. Editor of the Catalogue, Bankipore Library, page 126, gives the date of Parwaneh's death as A.H. 677, i.e., A.D. 1278.

   The same is adopted by Rieu, British Museum Catalogue, Vol. II, page 593.

JOURNEY'S END.

ag

im
e

p.

iam
the

is
n

om

io

of
l,

CHAPTER FOUR.

JOURNEY'S END.

From Rūm 'Irāqī proceeded to Egypt where[1] along with his party, he halted at the Ṣāliḥiyya monastery.[2] After having rested there for three days Shaykh 'Irāqī began to search the whereabouts of Amīr Mu'īn-ud-Dīn's son and devise means to effect his release.[3] No sign of success was in sight. In the end, on a certain day he took out the bag given to him by the Amīr and set out for the Sulṭān's palace.

On reaching there he asked permission to see the Sulṭān. When the attendants announced his arrival, the Sulṭān ordered that in case he was carrying any weapons they should be removed from his person. The search revealed that he had no weapons at all. He was consequently ushered into the Sulṭān's presence.

---

1. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns, p. 394.
   (ii) Moḥd. Qāsim: Tārīkh-i-Firishteh: p. 406
   (iii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, Page 21.
   (iv) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: P. 42.
   (v) Browne's Literary History of Persia, Vol. III page 127.
   (vi) Imām-ud-Dīn: Tawārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.
   (vii) Amīn Aḥmed: Haft Iqlīm: fol. 187 A.
   (viii) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Aṣfiyā: page 702.
   (ix) Aḥmed 'Alī: Qaṣr-i-'Ārifān: Fol. 127.
   (x) Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī: Fol. 593a/1190.
2. (i) Song of Lovers: Deebācheh: Persian text, p. 21.
   (ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: P. 42.
3. The story that follows is given only in the Deebācheh and the Maykhāneh.

Saluting the Sulṭān he put down the bag and was on his toes again. The Sulṭān cast a glance at him and felt the presence of an extra-ordinary man before his eyes. He got him seated and enquired as to the significance of the bag.

" It is merely a 'trust'. I know no more," said Shaykh Fakhrúd-Dīn.

At the Sulṭān's orders the bag was opened and emptied on the floor. It was a heap of jewels, the value of which could not be counted in terms of figures. The Sulṭān wondered and his wandered from the Shaykh to the jewels and from the jewels to the Shaykh. He asked him to explain the matter. The Shaykh told him that the bag had been placed under his charge by Amīr Muʿīn-ud-Dīn Parwāneh . He then related the whole story from the beginning to the end and gave him an account of his flight from Rūm.

The Sulṭān was wondering why this man, carrying that wealth all the while , had brought it before him and had not kept it to himself.

Through his clear insight the Shaykh discerned the musings of the Sulṭān, opened his lips and began talking in illustration of the Quranic verse:

قُل مَتَاعُ الدُّنيَا قَلِيلٌ وَالآخِرَةُ خَيرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَ لَا تُظلَمُونَ فَتِيلاً [1]

1. Sūra IV, An-Nisā, v. 77,. The Glorious Qurān: M. Pickthal: Vol. I, p. 112-113: " Say (unto them, O Muhammad): The comfort of this world is scant; the Hereafter will be for him who wardeth off (evil); and ye will not be wronged the down upon a date-stone. "

The Shaykh grew so eloquent that the Sulṭān was amazed. Leaving his throne he came down, took a seat before 'Irāqī and began listen--ing to him. It is said that the Sulṭān had never, throughout his life, wept as bitterly as he did on that day.

He forthwith oreded the release of the Amīr Mu'īn-ud-Dīn's son and showing him all favours, he gave him the ruler-ship of a town and appointed two attendants to wait upon him. Besides that, he sanctioned for him a daily allowance of one hundred dirhams and told him that he was at liberty to make whatever request he liked.[1]

The Sulṭān had grown an earnest admirer of Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī whom he appointed as the Shaykh-ush-Shuyūkh of Egypt.[2]

1(i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 394.
(ii) Sulṭān Ḥusayn: Majālis-ul-'Ushshāq: p. 122.
(iii) Imām-ud-Dīn: Tawārīkh-ul-Auliyā: Vol II, page 317.
(iv) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 702.
(v) Amīn Aḥmed: Haft Iqlīm: Fol 187a.
(vi) Aḥmed 'Alī: Qaṣr-i-'Ārifān: fol 127.
(vii) Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭaif-i-Ashrafī Fol. 593a/ 1190.

2. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 394.
(ii) Deebācheh: 'Ushshāq Nāmeh: p- 22.
(iii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 43.
(iv) Catalogue Bankipore Lib: p. 126.
(v) Imām-ud-Dīn: Twārīkh-ul-Auliyā: Vol. II, page 317.
(vi) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 702.
(vii) Amīn Aḥmed: Haft Iqlīm: Fol. 187a-
(viii) Aḥmed 'Alī: Qaṣr-i-'Ārifān: Fol 127.
(ix) Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭaif-i-Ashrafī Fol. 593a/1190

Proclaiming his appointment it was declared in the town that the 'Julūs' was to be held the next day and that all the Sufis and the divine doctors should assemble in the court.[1]

Early next morning a thousand Sufis as well as theologians and grandees of Egypt gathere-ed at the ~~raux~~ royal court. At the command of the Sulṭān a specially decorated horse was brought forth. Shaykh Fakhrúd-Dīn was dressed in a royal robe and a hood. It was ordered that no body else besides the Shaykh should ride on horseback. The grandees, the divine doctors and the princes all proceeded on foot by his side.

Pride took possession of the Shaykh's heart to behold all that grand and unrivalled reception accorded tos him. All at once he curbed this feeling. Taking off his turban and hood he placed them before his saddle, waited for a while, and put them on again.

The onlookers beheld the incident and began reproaching him, remarking how such a person could be worthy of that office. Some said he was a crank. Others remarked that he was playing the clown. They were , however, unanimous in dubbing him a fool.

"Why did you behave like that ? " said the minister to 'Irāqī.

"Hold your peace," replied the Shaykh, " for you do not understand the truth".

---

1. The story that follows is given only in the Maykhāneh, page 44 and the Deebācheh, page 23.

Tale-bearers carried reports to the Sultān. Next day the Sultān called 'Irāqī to his presence and desiring to know about the event asked him why he had behaved in that manner. The Shaykh told him that a feeling of pride had overpowered him and if he had not acted in that way emancipation would not have been possible and that he would have rather remained in a state of torture.

This increased the Sultān's faith in him and he doubled the allowances of the Shaykh.

It is said that Shaykh Fakhrud-Dīn used to pass his days in going round the market-place and moving in the midst of crowds.[1] One day while he was passing through the bazar of cobblers, his eyes fell upon a boy. He took a fancy to him. Going forward he saluted the boy and enquired of the cobbler as to whose son the lad was.

"He is my son", replied the cobbler.

The Shaykh pointing to the boy's lips remarked," Is'nt it a pity to let these lips and teeth be associated with donkey leather ?"

"Poor as we are", replied the cobbler "this is our profession. If his teeth do not

---

1. This story is given at length in (i) Jāmī's Nafahāt-ul-Uns, p 394 (ii) Deebācheh: 'Ushshāq Nāmeh, p 523 (iii) 'Abdun-Nabī's Maykhāneh, p. 44-45- and (iv) Hājī Gharīb Yamanī's Latā'if-i-Ashrafī, Fol 593a/1190--593b/1191.

The following works contain more references: (i) Mohd Qāsim's Tārīkh-i-Firishteh, p. 406 (ii) Amīn Ahmed's Haft Iqlīm , Fol 187a. (iii) Ahmed 'Alī's Qasr-i-'Ārifān, Fol 127.

hold leather his belly will not have food."

The Shaykh thereupon asked as to how much the daily earning of the boy was. The cobbler told him that it was worth four ~~dirhm~~ dirhams a day. The Shaykh promised him eight dirhams a day and asked him not to put the boy to that task any longer.

Every day the Shaykh would go to the shop along with his companions. He would sit there and enjoy, at his leisure and pleasure, the sight of that boy, at times reciting verses and shedding tears.

The enemies of 'Irāqī carried the tales to the Sulṭān. On hearing the story he enquired, "Does he carry the boy with him at any time during the day or night?"

"No," said they.

"Does he retire to solitude with him?" he further enquired.

" No," they said again.

The Sulṭān thereupon sent for pen and ink and wrote down an order sanctioning, over and above the usual daily allowances, a daily payment of five dinars to be made to the Shaykh's attend-ants. He sent the order to the court to be duly recorded.

People thought that it was an order of dismissal but great was their ~~surprise~~ disappoint-ment when they came to know of the truth. There-after they never had the courage to raise a finger at 'Irāqī.

On the following day when the Shaykh went to the Sulṭān's presence , the latter greeted

him warmly and after offering his apologies he said to the Shaykh, "It has reached my ears that you have to pay something at the cobbler's shop every day. It is on that account that this meagre amount has been fixed for you. Moreover if you so desire, you may bring the boy from his shop to your monastery."

" But," said the Shaykh, " for us it is to obey and not to command."

It is said[1] that the Shaykh was allowed free access to the Sulṭān whenever he chose to see him. The Sulṭān had given standing instructions to his servants that if at the time of the Shaykh's visit he were in his harem he should be informed so that he should come out and if he were asleep he should be awakened without hesitation.

It is said that after the Shaykh had stayed in Egypt for some time he thought of proceeding to Damascus.[2] Having finally resolved

---

1. As given by the Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 24, and
   (ii) Mullā ʿAbdún-Nabī : Maykhāneh: page 45.

2. Jāmī : Nafaḥāt-úl-Uns: page 394. (Syria) in place of Damascus.
   (ii) Amīn Aḥmed Rāzī: Haft Iqlīm : Fol 187a. (Gives Syria in place of Damascus.)
   (iii) Imāmud-Dīn Twārīkh-ulAuliyā; Vol. II page 317. (Syria).
   (iv) Ghulām Sarwar: Khazīnat-úl-Aṣfiyā: page 70 (Syria).
   (v) Aḥmed ʿAlī: Qaṣr-i-ʿĀrifān: Fol. 127. (Syria).
   (vi) Niẓām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī: Fol. 593b/ 1191. (Syria).
   (vii) Mohd. Qāsim Firishteh: Tārīkh-i-Firishteh page 406. (Syria).
   (viii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 24. (Gives Damascus).
   (ix) Mullā ʿAbdún-Nabī: Maykhāneh: page 45. (Gives Damascus).
   (x) Catalogue Bankipore Library: p. 126, (Gives Damascus).

he got ready to ~~depart~~ depart. In the meanwhile the Sulṭān was informed. He sent for the Shaykh and tried to dissuade him. The Shaykh, however, after some conversation, secured the Sulṭān's consent. Taking the Sulṭān's leave the Shaykh took his way without even allowing time for the former to make necessary arrangements for his journey.

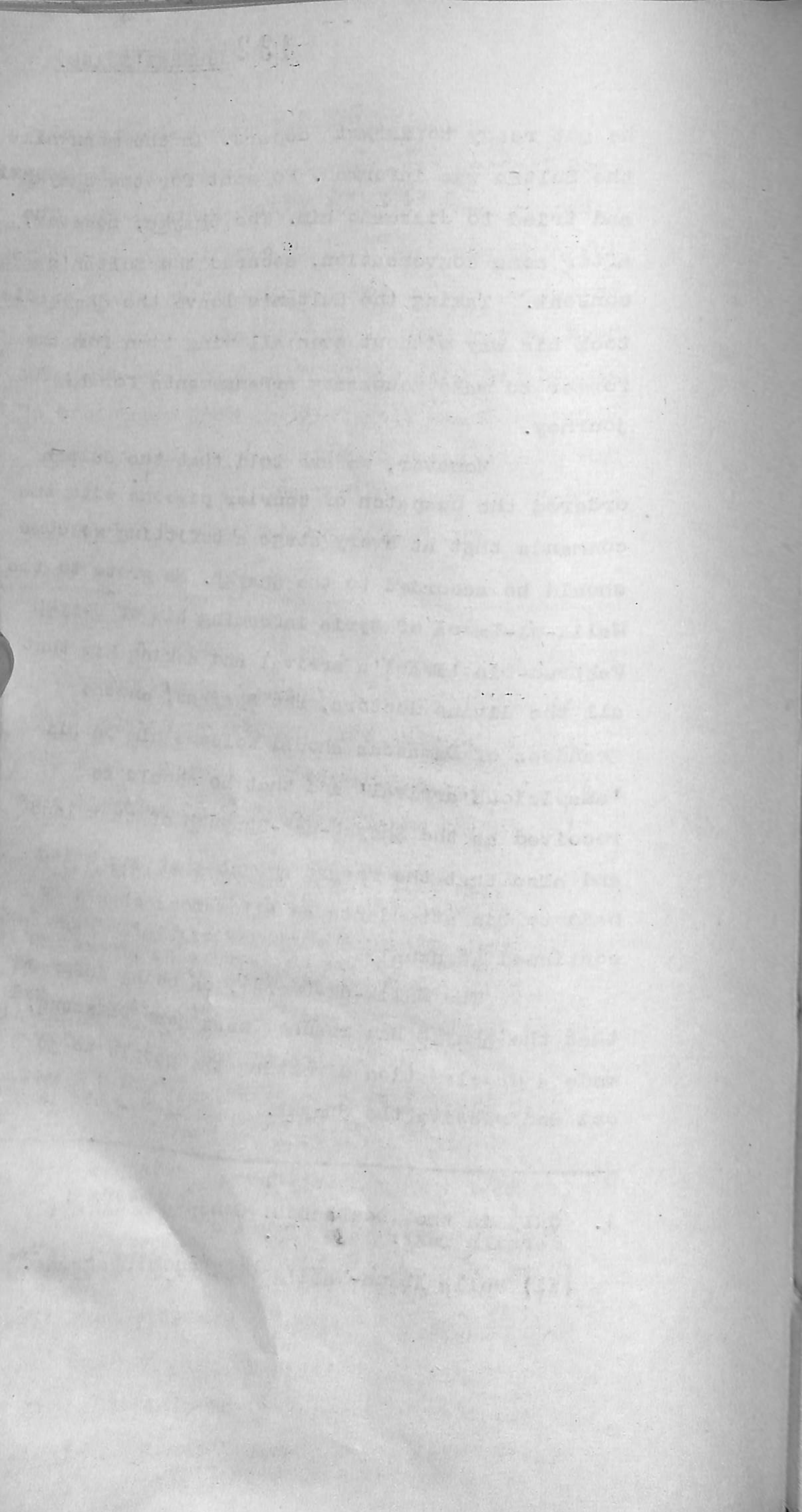
However, we are told, that the Sulṭān ordered the despatch of courier pigeons[1] with the commands that at every stage a befitting welcome should be accorded to the Shaykh. He wrote to the Malik-úl-Umerā́ of Syria informing him of Shaykh Fakhrud-Dīn 'Irāqī's arrival and asking him that all the divine doctors, the Shaykhs, and the grandees of Damascus should welcome him on his 'auspicious arrival' and that he should be received as the Shaykh-ush-Shuyūkh of that land and also that the meagre amount that was being paid to his attendants as allowances should be continued as usual.

The Malik-úl-Umerā́, on being informed that the Shaykh had reached ~~near~~ near Damascus, made a proclamation directing the people to go out and receive the Shaykh.

---

1. Only in the Deebācheh: Song of Lovers : Persian Text: page 25. and

(ii) Mullā Ábdun-Nabi's Maykhāneh: page 46.

Malik-úl-Umera's son, an extremely good-looking boy,[1] was also present on the occasion when they met Shaykh Fakhrúd-Din, The Shaykh's eyes fell upon him and he became enamoured of the boy. He straightaway placed his head on the feet of that boy who, likewise, placed his head on the feet of the Shaykh. The Malik-úl-Umerá also followed him. The people of Damscus resented it very much but had not the courage to open their lips.

The Shaykh settled down at Damascus[2]

---

1. The story is given in the following :
   - (i) Jāmī's Nafahāt-úl-Uns: p. 394-395.
   - (ii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 25.
   - (iii) Mullā 'Abdún-Nabi's Maykhāneh : Page 46.
   - (iv) Ghulām Sarwar : Khazīnat-úl-Asfiyā': page 702.
   - (v) Nizām Hājī Gharīb Yamanī ; Latāif-i-Ashrafī: Fol. 593b/ 1191.
   - (vi) Mohd. Qāsim: Tārīkh-i-Firishteh: page 406 does not define the boy to be the son of Malik-úl-Umerā but says عاشق پسری امیری شد .
   - (vii) Imāmud-Dīn Ahmed: Twārīkh-úl-Auliyā, Vol. II, page 317 also does not define the boy to be the son of the Malik-úl-Umerā.
   - (viii) Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Ārifān: Fol 127 does not say that the Shaykh placed his head on the boy's feet but says بروی التفات ساخت پسر و پدر در قدم شیخ افتادند و ارادت آوردند .
2. (i) Jāmī : Nafahāt-úl-Uns: p. 395.
   - (ii) Shīr Ali Khān Lodhī: Mirát-úl-Khayāl: page 46.
   - (iii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol 187a.
   - (iv) Deebācheh : Song of Lovers: Persian Text page 25.
   - (v) Catalogue Bankipore Library: page 126.
   - (vi) Mullā 'Abdún-Nabī: Maykhāneh: Page 46.
   - (vii) Dervish Jamālī: Siyar-úl-'Ārifīn: Fol 16a.
   - (viii) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif-i-Ashrafī: Fol. 593b/1191.

and had spent a period of six months[1] before his son, Kabīr-ud-Dīn,[2] came from Multān ~~and joined~~ to join him.

Shaykh Kabīr-ud-Dīn had taken his place as a successor ~~to~~ of Shaykh-ush-Shuyūkh Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā, but he was always feeling the attraction of his father's love.[3] Time and again he would propose to go to his father but his attendants would not let him depart. At last, on a certain night, all of them happened to see Shaykh Bahā-ud-Dīn Zakariyyā in dream. He told them that the period of Kabīr-ud-Dīn's stay there was over and that they should no longer try to prevent his departure. Early next morning when they gathered together, they related to one another what they had dreamt. They, consequently, allowed Shaykh Kabīr-ud-Dīn to go. Shaykh Kabīr-ud-Dīn took leave of them and proceeded on. Covering various stages of the journey, he, at last, joined his father.

---

1. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: p. 395.
   (ii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a.
   (iii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text page 25.
   (iv) Catalogue Bankipore Library, page 126.
   (v) Mullā Ábdun-Nabī: Maykhāneh : page 46.
   (vi) Browne's Literary History of Persia, Vol. III, page 127-28.
   (vii) Imāmud-Dīn : Twārīkh-ul-Auliyā, Vol. II, page 317.
   (viii) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā: p. 702.
   (ix) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī, Fol. 593b/ 1191.
2. Qasr-i-Ārifān by Ahmed Álī, at foll. 126 and 127 gives the name as Kabīr-ud-Dīn Ismāíl.
3. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text: page 25.
   (ii) Mullā Ábduh-Nabī: Maykhāneh: page 46.

and had spent a period of [illegible] (?) [illegible]
son, Mahmūd-ud-Dīn came from Multan [illegible]
to join him.

Shaykh Rukn-ud-Dīn had taken his place
as a successor as of Shaykh-ul-Islām [illegible]
Bahā-ud-Dīn Zakariyā. But he was always feeling
the attraction of his father's love. Time and
again he would propose to go to his father but
the circumstances would not let him depart [illegible]
on a certain night. All of them happened to [illegible]
Shaykh Rukn-ud-Dīn [illegible]
then that the period of [illegible] was
now over and that they should no longer try to
[illegible] (?) Early next morning when
they gathered together, they [illegible]
[illegible] what they had dreamt. [illegible]
allowed Shaykh [illegible] Shaykh [illegible]
[illegible] of them [illegible]
[illegible] of the [illegible]
[illegible]

(i) [illegible]
(ii) [illegible]
(iii) [illegible]
(iv) [illegible]
(v) [illegible]
(vi) [illegible]
(vii) [illegible]
(viii) [illegible]
(ix) [illegible]

4. [illegible]

5. (i) [illegible]

[illegible]

Sha-ykh Kabīr-ud-Dīn had spent some time in the company of his father before the latter fell sick.[1] He had developed facial erysipelas.[2] After having spent five sleepless nights, he called his son and his companions to him on the sixth day. With tearful eyes he said his last good bye to them all. He read the holy verse:-

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ

'On the day when the man fleeth from his brother and his mother and his father'[3], and uttered the Quatrain:[4]

در سابقه چون قرار عالم دادند ― مانا که نه بر مراد آدم دادند
زان قاعده و قرارکان روز افتاد ― نه بیش بکس دهند و نه کم دادند

---

1. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns: P. 395.
   (ii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a-b.
   (iii) Deebācheh : 'Ushshāq Nāmeh: Persian Text. page 25.,
   (iv) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: Page 46.
   (v) Ghulām Sarwar: Khazīnat-ul-Asfiyā, p. 702.
   (vi) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif-i-Ashrafī: Fol. 593b/1191.
   ~~(vii)~~
2. (i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 25.
   (ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 46.
3. Sura 80, v. 34 & 35. The Glorious Qurān, M. Pickthal, Vol. II, page 792.
4. (i) Jāmī: Nafahāt-ul-Uns, page 395.
   (ii) Shīr ~~Ali~~ Khān Lodhī: Mirātul-Khayāl, p. 46.
   (iii) Amīn Ahmed: Haft Iqlīm: Fol. 187b.
   (iv) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 25-26,
   (v) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 47.
   (vi) Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Arifān: Fol. 127.
   (vii) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif-i-Ashrafī: Fol. 593b/1191.

After reading the "Confession of Faith" he drank the cup of death and left this perishable world for the eternal abode.

The Malik-ul-Umerā, accompanied by all the people of the town, came to attend the funeral. Their cries and clamour rose high to the very heavens.[1] The dead body of the Shaykh was buried in the Jabal-uṣ-Ṣāliḥiyya,[2] close to the grave of Shaykh Muḥiyyud-Dīn ibnu'l-Arabī.[3]

---

1. Deebācheh : Song of Lovers: Persian Text, p. 26.

2. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 395.
   (ii) Daulat Shāh: Tazkirah: p. 216.
   (iii) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, page 26.
   (iv) Sulṭān Ḥusayn: Majālis-ul-Ushshāq: p. 123.
   (v) Mullā Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 47.
   (vi) Browne's Literary History Of Persia, Vol. II Vol. III, page 128.
   (vii) Dārā Shikoh: Safīnat-ul-Auliyā: Fol. 76b.
   (viii) Jamālī: Siyar-ul-Ārifīn: Fol. 16a.
   (ix) Ahmed Alī: Qaṣr-i-Ārifān: Fol. 127.
   (x) Nizām Ḥājī Gharīb Yamanī: Laṭāif-i-Ashrafī Fol. 593b/1191.
   (xi) Luṭf Alī Āzar: Ātishkadeh: p. 271.

3. (i) Jāmī: Nafaḥāt-ul-Uns: p. 395.
   (ii) Moḥd. Qāsim; Tārīkh-i-Firishteh: p. 406.
   (iii) Shīr Ali Khān Lodhī: Mirāt-ul-Khayāl, p. 46
   (iv) Daulat Shāh: Tazkirah: p. 216.
   (v) Rizā Qulī Hidāyat: Riyāẓ-ul-Ārifīn: p. 173.
   (vi) Amīn Aḥmed: Haft Iqlīm: Fol. 187b.
   (vii) Sulṭān Ḥusayn: Majālis-ul-Ushshāq: p. 123
   (viii) Sandelvī: Makhzan-ul-Gharāib: F
   (ix) Mullā Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. 47.
   (x) Browne's Litrary History of Persia: Vol, Vol. III, page 128.
   (xi) Dārā Shikoh: Safīnat-ul-Auliyā: Fol. 76b.
   (xii) Twārīkh-ul-Auliyā by Imāmud-Dīn, Vol. II page 318.
   (xiii) Ḥusayn Qulī Khān: Nishtar-i-Ishq; Vol. II, Fol. 332a.
   (xiv) Jamālī: Siyar-ul-Ārifīn: Fol. 16a.
   (xv) Zakhmī: Anīs-ul-Āshiqīn: Vol. II, Rotos: plate No. 31.
   (xvi) Ahmed Alī: Qaṣr-i-Ārifān: Fol. 127.
   (xvii) Ghulam Sarwar: Khazīnat-ul-Aṣfiyā: p. 702
   (xviii) Alī Qulī Khān Wālih: Riyāẓ-ush-Shu'arā:
   (xix) Ātish Kadeh by Āzar: p. 274.
   (xx) Laṭāif-i-Ashrafī by Yamanī: Fol. 593b/1191.

The mourning ceremony lasted for three days and on the fourth day Shaykh Kabīr-ud-Dīn was elected as the successor of the deceased.[1] Some years later, on his death, he too was buried by the side of his father.

[2] It was on the eigth of Zi'l-qa'da in

---

1. Deebācheh: Song of Lovers;Persian Text,p. 26.

2. The date of 'Irāqī's death is variously given as under:

(i) Catalogue of the Bankipore Library:p.126: "..in A.H. 686= A.D. 1287, or according to Nafahāt, on the 8th Dilqa'ad A.H. 688= 1289. This is followed by Majālis-ul-Ushshāq, Haft Iqlīm, Khulasat-ul-Afkār, Suhuf-i-Ibrāhīm, Riyaz-ush-Shu'arā, and Mir'āt-ul-Khayāl. Daulat Shāh however, places the poet's death in A.H. 709= A.D. 1309, which is adopted by Taqī Kāshī and Taqī Auhadī.

(ii) Rieu: Catalogue of the British Museum: Vol. II, page 594:- " A.H. 686, according to the Guzīdeh , or A.H. 688 as stated in the Nafahāt-ul-Uns, Majālis-ul-Ushshāq, Firishteh, Haft Iqlīm, Riyāz-ush-Shu'arā. Daulat Shāh, however, followed by Taqī Kāshī places his death in A.H. 709.

(iii) W. Ivanow: Catalogue of the Asiatic Socie-ty of Bengal: page 227:- " 686 or 688/1287-1289. Some authorities even give the date of his death as 709/ 1309.

(iv) A. Sprenger: Catalogue of the Libraries of Kings of Oudh: Vol. I, page 440:- " He died in 686 or 688: Daulat Shāh places his death in 709.

(v) Hermann Ethe: Catalogue of the Bodeian Library: Column 525:- " A.H. 686 or 688= A.D. 1287, 1288 or 1289 or even as Daulat Shah and Taqī state 709= A.D. 1309.

(vi) Hermann Ethe: India Office Catalogue: Vol. II, column 1069:- 686, 688 or 709.

(vii) R.A. Nicholson : Catalogue of the Mss. belonging to Prof. E.G.Browne:p. 314:- " 686/1287-8 or 688/1289.

(viii) A.V.W. Jackson: Catalogue of the Columbia University Collection: Metropoli-tan Museum of Art: p. 181:- " 1287 or 89.

Continued at the next page under foot-note No. 1.

688 A. H.,[1] in his eighty-second year that Shaykh

Continued from foot-note No. 2, last page.

1. A. Other variants are as follows:-
(ix) Daulat Shāh: Tazkirah: page 216 (709 A.H.)
(x) Prof. K. M. Maitra, Catalogue Kapurthala State Library, p. 111, (A.H. 707-1309A.D.)
(xi) Jāmī: Nafahāt ul Uns: p. 395 (8th of zi'l-qa'da: 680 A.H.)
(xii) Shīr Khān Lodhī, Mirāt ul Khayāl: p. 46. (A.H. 680).
(xiii) Mīr Husayn Dost: Tazkirah i Husaynī, Fol. 180 b. (680 A.H.).
(xiv) Mustawfī: Tārīkh i Guzīdeh, p. 822 (686 A.H.).
(xv) Levy: Persian Literature, p. 72 (1288).
(xvi) Tārīkh i Firishteh: Mohd. Qāsim: p. 406 (8th of Zi'l Qa'da; 788 ?).
(xvii) Amīn Ahmed Rāzī: Haft Iqlīm: Fol. 187a. (688 or 707).

B. Only '688' given in the following:-
(xviii) Rizā Qulī Khān Hidāyat: Majmá ul Fusuh p. 339.
(xix) Ahmed Alī: Qasr i 'Ārifan: Fol. 127.
(xx) Hidāyat: Riyaz úl 'Ārifīn: p. 173.
(xxi) Shaykh Abdul Qādir: Catalogue of the Bombay University Library, p. 32.
(xxii) Dinshaw J. Irani: Poets of the Pehlavi Regime; gives 1289 A.D.
(xxiii) Rizā Zādeh Shafaq: Tārīkh i Adbiyyāt i Īrān: p. 162.
(xxiv) J.A. Rathore: Graphic Survey of Persian Literature: p. 73, gives 1289 A.D.
(xxv) Maulānā Shiblī: Shiar úl 'Ajam: p- 114 of the 5th Volume.

C. 10th of Zil qa'da: 688 according to:-
(xxvi) Dārā Shikoh: Safīnat úl Auliyā: Fol. 76 b.

D. 6th of Zi'l qa'da 688 according to:-
(xxvii) Sultān Husayn: Majālis úl Ushshaq: p- 122-
(xxviii) Husayn Qulī Khān Ishq: Nishtar i Ishq: Vol. II, Fol. 332 a.
(xxix) Wāleh Daghistānī: Riyāz ush Shu'arā: under ردیف ع.

E. 8th of Zi'l-Qa'da, 688 A.H., i.e., Nov. 23, 1289 A.D. vide the following:-
(xxx) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text page 26.
(xxxi) Mullā Abd ún Nabī: Maykhāneh: p. 47.
(xxxii) Nizām Hājī Gharīb Yamanī: Latāif i Ashrafī: Fol. 593 b / 1191.
(xxxiii) Zakhmī: Anīs úl Āshiqīn: Rotos: plate 31.
(xxxiv) Imām ud Dīn: Twārīkh úl Auliyā: Vol. page 318.
(xxxv) Ghulām Sarwar: Khazīnat úl Asfiyā: page 702.
(xxxvi) Prof. E.G. Browne: Literary History of Persia: Vol. III, page 128.

Fakhrud-Dīn Ibrāhīm 'Irāqī breathed his last.[1]

"Shaykh 'Irāqī is lying by the side of Muhiyyud-Dīn ibnu'l 'Arabī", says Dervish Jamālī,[2] "I visited the tombs of these greatmen in the famous Sālihiyya lane of Damascus and the pilgrims of those lands pointing to the two graves, remark:

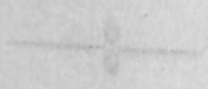
---

1. His age is given by different authorities as under:-

(i) Deebācheh: Song of Lovers: Persian Text, p. 26 gives 78 years.
(ii) Mullā 'Abdun-Nabī: Maykhāneh: p. page 47, gives 88 years.
(iii) Dārā Shikoh: Safīnatul-Auliyā, Fol. 76b. gives 88 or 82 years.
(iv) Ahmed 'Alī: Qasr-i-'Ārifān: Fol. 127 gives 82 years.

2. Dervish Jamālī: Siyar-ul-'Ārifīn: Fol. 16a,

This is quoted by Ahmed 'Alī in Qasr-i-'Ārifān Fol. 127 also.

لمعات

For years I sought the Many in the One,

I thought to find lost waves and broken rays,

The rainbows' faded colours in the sun---

The dawns and twilights of forgotten days.

But now I seek the One in every form,

Scorning no vision that a dewdrop holds,

The gentle Light that shines behind the storm,

The Dream that many a twilight hour enfolds.

Eva Gore-Booth.

---0---

لمعات

ه —— × —— ه

بسم الله الرّحمن الرّحیم

الحمد لله الّذی نوّر وجه حبیبه بتجلّیات الجمال
فتلألأ منه نوراً واظهر فیه غایات الکمال
ففرح به سروراً فصدّره علی یدیه وصافاه
وآدم لم یکن شیئاً مذکوراً ولا القلم کاتباً
ولا اللّوح مسطوراً فهو[1] مخزن کنز الوجود
ومفتاح خزائن الجود[2] وقبلة الواجد و
الموجود وصاحب لواء الحمد والمقام المحمود
الّذی لسان مرتبته[3] یقول[4]

وانّی[5] وان کنت ابن آدم صورةً
فلی فیه معنیً شاهدٌ بابوّتی

---

۱ فهو: محذوف در ب ص ۲۱ ب

۲ خزائن الوجود: در ب ص ۲۱ ب

۳ در ال ص ۱ ب: - الذی نطق بلسان مرتبته ببیان منقبته
در ا، و ص ۱۸ ب: - الذی لسان مرتبته ببیان منقبته

۴ یقوله: ل ص ۱ ب

۵ و: محذوف در ا، و ص ۱۸ ب

گفتا بصورت ارچه ز اولادِ آدمم | از روئی[1] مرتبه بهمه حال برترم
چون بنگرم در آئینه عکسِ جمالِ خویش | گردد همه جهان بحقیقت مصوّرم
خورشیدِ آسمانِ ظهورم عجب مدار | ذرّاتِ کائنات اگر گشت[2] مظهرم
ارواحِ قدس چیست نمودارِ معنیم | اشباحِ[3] انس چیست نگهدارِ پیکرم
بحرِ[4] محیط رشحهٔ از فیضِ فائضم | نورِ بسیط لمعهٔ از نورِ ازهرم
از عرش تا به فرش همه ذرّه بود | در نورِ آفتابِ ضمیرِ منوّرم
روشن شود ز روشنیٔ ذاتِ من جهان | گر پردهٔ صفاتِ خود از هم فرو درم
آبی[5] که زنده گشت ازو خضر جاودان | آن آب چیست قطرهٔ از حوضِ کوثرم
آن[6] دم کزو مسیح همی مرده زنده کرد | یک نفخه[7] بود از نفسِ روح پرورم
بحرِ[8] ظهور بحرِ بطون و قدم بهم | در من به بین که مجمعِ بحرینِ اکبرم
فی الجمله مظهرِ همه اسماست ذاتِ من | بل اسمِ اعظم بحقیقت چو بنگرم

صلّی[9] الله علیه وعلی آله وسلّم۔

---

۱ از روی به مرتبه: ب ھ ۱۲۹ا   ۲ گشت ؛ ب ھ ۱۲۹ا
۳ ارواح انس: ر ھ ۲۲۵   ۴ بحری ر ھ ۲۵
۵ آبی که خضر گشت ازو زنده جاودان: ل ھ ۱۲ا   ۶ وآن دم: ب ھ ۲۹ب
۷ نفخه: ل ھ ۱۲ا   نفسه ب ھ ۲۹ب
۸ این شعر بعد از شعر آخر در ل ھ ۱۲ا   وند... در ش ھ ۷ب ب ھ ۲۹ب ر ھ ۲۶
۹ (i) ل ھ ۱۲ا: صلوات الله علیه وعلی آله من النبیین والصدیقین والشهداء والصالحین
(ii) ش ھ ۷ب: صلی الله علیه وآله وسلم
(iii) وصلی ... ب ھ ۲۹ب
(iv) ر ھ ۲۶: صلی الله علیه وسلم۔

امّا بعد کلمهٔ چند در بیانِ[1] مراتبِ عشق برسننِ سوانح بزبانِ وقت املا کرده[2] می آید تا آئینهٔ معشوق نمائی هر عاشق آید با آنکه رتبتِ عشق برتر از آنست که بقوّتِ فهم و بیانِ[3] پیرامنِ[4] سراپردهٔ جلالت[5] او توان گشت یا بدیدهٔ کشف و عیان بجمالِ حقیقتِ او نظر توان کرد. شعر

تعالی العشق عن همم الرّجال
وعن وصفِ التفرّق والوصال[6]
متی ما جلّ شیءٌ عن خیال
یجلّ عن الاحاطة والمثال

عشق[7] بتُتُقِ عزّت محتجب است وبکمالِ استغنا منفرد[8]

---

1. بیان ندارد در ~~ق~~ آ ص ۲۰ ب و تر ص ۲۶ +
2. کرده است (نسخه مشود) در تر ص ۲۶ +
3. عقل در حاشیه بعد از بیان: آ ص ۲۰ ا
4. گرد پیرانِ تر ص ۲۶
5. جلال آن: تر ص ۲۶
6. والتوصل: ب ص ۳۰ ا
7. عشق حذف در آ ص ۲۱ ب: ش ص ۸۷ ب. ب ص ۳۰ ا
8. منفرد بود؟ تر ص ۲۷ +

حجب ذاتِ او صفاتِ اوست و صفاتش مندرج در ذات[1]
و عاشقِ جمالِ او جلالِ اوست[2] و جمالش مندرج[3]
در جلال علی الدوام[4] خود با خود[5] عشق بازد و
با غیرِ خود نپردازد هر لحظه از روی معشوقی پردهٔ
براندازد و[6] هر نفس از راه عاشقی پردهٔ آغازد

عشق در پرده می‌نوازد ساز　　عاشقی کو که بشنود آواز
هر نفس نغمهٔ دگر سازد　　هر زمان زخمه کند آغاز
همه عالم صدای نغمهٔ اوست　　که شنید اینچنین صدای دراز
رازِ او از جهان برون افتاد　　خود صدا کی نگاه دارد راز
سرِّ او از زبانِ هر ذره　　خود تو بشنو که من نیم غماز

هر زمان بهر زبان رازِ خود با سمع خود گوید[8] هردم
بهر گوشی[9] سخنِ خود از زبانِ خود شنود هر لحظه[10] بهر دیده

---

۱ او: حذف در ق ۲۲ الف و آ ۲ ب
۲ جمالست: آ ۲ ب
۳ مندرج: ق ۲۲ ب
۴ علی دوام: ت ۲۸
۵ با خود ـ ندارد در ت ۲۸ + با خود: درب ۳۰ ب
۶ و حذف در ت ۲۸
۷ این مصرع محذوف در ت ۲۹
۸ و هردم ت ۲۹
۹ بهر گوشی: آ ۲ ب
۱۰ و هر لحظه ت ۲۹

حسنِ خود را بر نظرِ خود جلوه[2] دهد[3] هر لمحه
بهر روی[1] وجودِ خود را بر شهودِ خود عرضه کند[3]
وصفِ او[4] از من بشنو که[5] شعر

یحدثنی فی صامت ثم ناطق
وغمز[6] عیون ثم کسر الحواجب

مصراع

دانی چه حدیث میکند در گوشم

غزل

عشقم که در دو کون مکانم پدید نیست	عنقاء مغربم که نشانم پدید نیست
[8] ز ابرو و غمزه هر دو جهان صید کرده ام	منگر بدان[7] که تیر و کمانم پدید نیست
چون آفتاب در رخ هر ذره ظاهرم	از غایت ظهور عیانم پدید نیست
گویم بهر زبان و بهر گوش بشنوم	وین طرفه تر که گوش و زبانم پدید نیست
چون هر چه هست در همه عالم همه منم[9]	مانند در دو عالم از آنم[10] پدید نیست

---

1. روی: نسخه در حاشیه ق ص ۲۳۰ ا
2. عرضه کند آ ص ۲ ب
3. عرض میکند: ق ص ۲۳ ا. ش ص ۱۸ ا + جلوه دهد آ ص ۲ ب + عرضه میکند ب ص ~~۲۴~~ ۳ ب
4. و وصف او تر ص ۳۰
5. که حذف در ب ص ۳۰ ب - تر ص ۳۰
6. بغمز: آ ص ۲ ب
7. بدین ق ص ۲۳ ا
8. ترتیب مختلف، شعر چهارم قبل از این در آ ص ۲ ب و ۳ ا.
9. همین: آ ص ۲۳ ا. بش ص ۱۸ ب +
10. زانم؛ تر ص ۳۱

مقدمه - بدانکه در اثنائی هر لمعه ازین لمعات[1]
ایمای کرده[2] می آید بحقیقتی[3] منزه از تعین خواه حبّش نام نه
خواه عشق[4] - اذلا مشاحة فی الالفاظ واشارتی نموده میشود[5]
بکیفیت سیراو در اطوار وادوار و سفراو در مراتب استیداع[6] و
استقرار و ظهوراو بصورت[7] معانی وحقایق و بروز او بکسوت معشوق
و عاشق[8] و باز انطواء عاشق در معشوق عیناً و انزواء معشوق در
عاشق حکماً و اندراج هردو در سطوت[9] وحدة او جمعاً و هنالک
اجتمع الفرق و ارتتق الفتق و استتر النور فی النور و بطن الظهور[10]
فی الظهور و نودی من وراء سرادقات العزة[11]

الا کل شیء ما خلا الله[12] باطل[13]

و غابت[14] العین فی العین لا رسم و لا اثر[15] و برزوا لله[16] الواحد
القهار -

---

1 از لمعات ک ص ۱۳ا   2 کرده میشود ر ص ۳۱ا
3 از حقیقتی ک ص ۱۳ا . بحقیقت ر ص ۳۱ا   4 و خواه عشق ک ص ۳۲ ب
5 نموده می آید: ک ص ۱۲۵ا ش ص ۱۸۱ا . ر ص ۳۱ا - ب ص ۳۱ ب
6 استبداع ک ص ۱۳ا . ش ص ۱۸ ب
7 بصورت او معانی: ب ص ۳۱ ب   8 و عاشق حذف در ر ص ۳۳
9 سطوات: ک ص ۱۳ا   10 فی الظهور: ر ص ۳۲
11 من سرادقات العزة ر ص ۳۲   12 خلا الله ش ص ۸۲ ب
13 باطلا ر ص ۳۲   14 غابت ب ص ۳۲ا ر ص ۳۲
15 لا اثر و برزوا ش ص ۸۳ا . لا اثر برزوا ر ص ۳۲   16 والله ک ص ۱۳ا

لمعهٔ اول

اشتقاقِ عاشق[1] و معشوق از عشق است و[2]
عشق در مقرِ عزِ خود از تعین منزه است و در حریم عینِ خود
از ظهور[3] و بطون مقدس. بلی[4] بهر اظهارِ کمال از آن روی که
عینِ ذاتِ خود است و عینِ صفاتِ خود خود را در
آئینهٔ عاشقی و معشوقی بر خود عرضه کرد[5] حسنِ خود را
بر نظرِ خود جلوه داد از روی ناظری و منظوری
نامِ عاشقی و[6] معشوقی پیدا شد[7] نعتِ طالبی و مطلوبی
ظاهر گشت ظاهر را بباطن بنمود[8] آوازهٔ عاشقی
برآمد باطن را بظاهر بیاراست نامِ معشوقی آشکارا
شد بیت

---

1 معشوق و عاشق آ ص ۲۶ ب

2 از عشق ... تا لوامع اول ... حیراو ذره بخود ساده شده در شرح ص ۳۲ - ۳۵

3 از بطون (بجای از ظهور و بطون) ب ص ۳۲ ب

4 در لکن بجای بلی در آل ص ۳ ا

5 عرض کرد آ ص ۲۷ ب

6 و نام معشوقی ا ص ۲۷ ب ؛ ب ص ۳۲ ب

7 آمد بجای شد آل ص ۳ ا

8 بنمود ص ۲۷ ب ؛ ش ص ۸ ا ؛ ب ص ۳۲ ب

یک عینِ متّفق که جز او ذرّه نبود چون گشت ظاهر این همه اغیار آمده
ای ظاهرِ تو عاشق و معشوق باطنت مطلوب را که دید[1] طلبگار آمده

عشق[2] از روی معشوقی[3] آیینهٔ عاشق آمد تا در وی مطالعهٔ ذات[4] خود کند، و از روی عاشقی[5] آیینهٔ معشوق آمد[6] تا در[8] وی اسما و صفات خود[9] بیند، هرچند[10] در دیدهٔ شهود جز[11] یک مشهود بیش نیاید امّا چون یک روی بدو آیینه نماید هر آیینه در هر آیینه روی دیگر پیدا آید، شعر

وَ مَا الوَجهُ اِلّا واحِدٌ غَیرَ اَنَّهُ
اِذا اَنتَ عَدَّدتَ[12] المَرایا تَعَدَّدا

غیری چگونه روی نماید چو هرچه هست عین دگر یکیست پدیدار آمده

—— × ——

1 دیده ت ر ص ۲۵
2 ذاتِ عشق آ ص ۳ ب
3 معشوق ت ر ص ۲۵
4 جمال برای ذات آ ص ۳ ب
5 عاشق ت ر ص ۲۵
6 معشوقی: آ ص ۲۱ ب، ش ص ۸۲ ب؛ ت ب در حاشیه ص ۳۲ ب + ت ر ص ۲۵ +
7 آمد حذف در ت ر ص ۲۵
8 در وی: آ ص ۲۱ ب، ت ر ص ۲۵
9 خود بیند ساقط شده در ت ب ص ۳۲ ب حاشیه
10 هرچند که ش ص ۸۲ ب
11 جز حذف در ش ص ۸۲ ب، ت ب ص ۳۲ ب، ت ر ص ۳۶، آ ص ۳ ب
12 اعددت آ ص ۲۹ ا ت ر ص ۳۶

لمعهٔ دوم

سلطانِ عشق خواست که خیمه بصحرا زند درِ خزاین
بکشود[1] گنج بر عالم پاشید بیت

چتر برداشت[2] برکشید علم | تا بهم برزند وجود و عدم
بیقراری عشقِ شور انگیز[3] | شر و شوری فگند[4] در عالم

واگرنه عالم با بود[5] و[6] نابودِ خود آرامیده[7] بود و در
خلوت خانهٔ شهود[8] آسوده آنجا که کانَ اللّٰه و لا شیٔ معهٗ رباعی[9]

آن دم که زهر دو کون آثار نبود | بر لوحِ وجود نقشِ اغیار نبود
معشوقه و عشق و ما[10] بهم می بودیم[11] | در گوشهٔ خلوتی که دیار نبود

---

[1] بگشاد آ ل ف ۳ ب

[2] برداشت و .. آ ل ف ۳ ب — [3] شور انگیز ل ف ۳ ب

[4] فگنده . آ ف ۳ ک

[5] با بود و نابود ۲ . ز ف ۸ س

[6] و حذف در آ ل ف ۳ ب — [7] آرمیده آ ب ف ۳ ب

[8] شهود خود ل ف ۳ ب — [9] بیت ۲ آ ل ف

[10] و حذف شده آ ل ف ۳ ب ز ف ۸ س

[11] بودم آ ف ۳ و

ناگاه عشق بی قرار . بهر اظهار کمال پرده از روی کار عالم [1] بگشود واز روی معشوقی خود را بر [2] عین عالم جلوه فرمود بیت

برتو حسن او چو پیدا شد عالم اندر نفس هویدا شد
وام کرد از جمال او نظری حسن رویش بدید و [3] شیدا شد
عاریت بستد از لبش شکری ذوق آن [4] چون بیافت گویا شد

فروغ آن جمال که عین عاشق را که [5] عالمش نام نهی نوری داد تا بدان نور آن جمال بدید چه او را جز بدو نتوان دید

لا یحمل [6] عطایاهم الا مطایاهم

عاشق چون لذت شهود دریافت [7] ذوق وجود بچشید [8] زمزمه قول کن [9] بشنید رقص کنان بر [10] در میخانه عشق دوید و با [11] عشق گفت بیت

---

۱ عالم حذف در آ ف ۳ ب ، ت و ۱ ۳ ب ، ب ف ۲ ۳ ، د
۲ بر عالم عاشق آ ف ۳ ب ، ۳ و حذف در آ ح ۳۰ ب ، آ ل ف ۲ ۱
۴ او ـ ت ۳ ۶
۵ که حذف در آل ف ۲ ۱ ۶ لا تحمل آل ف ۲ ۱
۷ بیافت آل ف ۲ ۱ ۸ زمزمه لقول کن ت و ۳ ۹
۹ ۶ ـ سورة الانعام ۷۳ ـ وَیَوْمَ یَقُولُ کُنْ فَیَکُونُ:
The Glorious Quran: Vol I, Page 173.
۱۰ ۸ در میخانه عشق ت و ۳ ۱ ۱۱ میگفت بجای با عشق گفت آل ف ۲ ۱

ای ساقی ازان می که نه دل و دینِ منست — پرکن قدحی که جانِ شیرینِ منست

گر هست شراب خوردن آیینِ کسی[1] — معشوقه[2] بجام خوردن آیینِ منست

ساقی[3] بیک لحظه[4] چندان شرابِ هستی در جامِ نیستی ریخت که[5] غزل

از صفائی می و لطافتِ جام — درهم آمیخت رنگِ جام و مدام

همه جام است و نیست گوئی می — یا مدام است و نیست گوئی جام

چون[6] هوا رنگِ آفتاب گرفت — رخت برداشت از میانه[7] ظلام

روز و شب با هم آشتی کردند — کارِ عالم ازان گرفت نظام

صبحِ ظهور نفس زد آفتابِ[8] عنایت[9] طلوع کرد[10] نسیمِ سعادت[11]

بوزید دریای جود[12] در جنبش آمد سحابِ فیض چندان باران

---

1. کسان: آ ص ۱۳۱ب؛ تر ص ۹۰
2. معشوق: ل ص ۱۴۰ا
3. ساقی باقی: تر ص ۹۰
4. بیک لحظه: حذف در آ ص ۱۳۱ب، ب ص ۱۳۴ب
5. که عاشق سیراب آب حیات شد زائد در ورق آ ص ۱۳۲ا
   (۱) ش ص ۱۸ب (۱۱) تر ص ۹۰
6. تا بجای چون در ل ص ۱۴۰ا
7. میان بجای میانه آ ص ۱۳۲ا
8. آفتاب... کرد حذف در ش ص ۱۸ب
9. هدایت بجای عنایت آ ص ۱۳۲ا
10. تبافت بجای طلوع کرد: ل ص ۱۴۰ا
11. عنایت بجای سعادت: آ ص ۱۳۲ا
12. دریای وجود: ل ص ۱۴۰ا

ثمّ رشّ علیهم من نوره بر زمین استعداد بارید که
وأشرقت الأرض بنور ربها عاشق سیراب آب حیات
شد از خواب عدم برخاست قبائی وجود درپوشید
کلاه شهود بر سر نهاد کمر شوق بر میان بست قدم
در راه طلب نهاد مصراع

از علم بعین آمد و از گوش به آغوش

نخست بار که دیده بگشاد نظرش بر جمال معشوق
افتاد گفت ما رأیت شیئاً الا و رأیت الله قبله
و چون در خود نظر کرد همگی خود او را یافت گفت مصراع

فلم انظر بعینی غیر عینی

عجب کاریست مصراع

---

۱ علیه : آ ص ۲ا
۲ محذوف در آ ص ۳۲ا : تر ص ۲ا.
۳ سوره ۳۹ (سورة الزمر) ۶۹+
The Glorious Quran: Marmaduke Pickthal: Vol II Page 614+
۴ برخواست آ ص ۳۲ب تر ص ۲ا
۵ پوشید ش ص ۱۸ا
۶ قدم حذف آ ص ۳۲ب
۷ باگوش آ ص ۲ب
۸ بارکه محذوف در آ ص ۲ب
۹ آمد بجای افتاد آ ص ۲ب
۱۰ فقط نظر در خود کرد آ ص ۲ب
نظری با نظر در تر ص ۲ا
۱۱ عجب کاری آ ص ۲ب

چون[1] من همه معشوق شدم عاشق کیست

اینجا عاشق عین معشوق آمد چه او را از خود بودی
نبود[2] تا با آن[3] بود عاشق تواند بود و[4] او هنوز کما لم یکن
در عدم برقرار خود است و معشوق کما لم یزل
در قدم برقرار خود[5] و هو الآن علی ما علیه کان[6] بیت

معشوق و عشق و عاشق هر سه یکیست اینجا چون وصل درنگنجد هجران چه کار دارد[7]

— ۷ —

1. من چون آ ص ۲ ب
2. نبودی تا: ب ص ۱۳۴ ا 3. تا با او بود. حذف در آ ص ۲ ب
4. و حذف در شرح ۲۲: ب ص ۱۳۴ ا
5. برقرار خود هست ش ص ۱۱ ب
6. کما علیه آ ص ۲ ب
7. چه کار آید ش ص ۱۱ ب

لمعهٔ سیوم

عشق هرچند دایم خود را بخود می دید[1] خواست که در آئینهٔ مظاهر[2] نیز[3] جمالِ[4] باکمال معشوقیِ[5] خود مطالعه کند نظر در آئینهٔ عین عاشق کرد صورتِ خودش در نظر آمد گفت شعر

أأنتَ أم أنا هذا العینُ فی العینِ
حاشای حاشای مِن اثباتِ اثنینِ

عاشق صورتِ خود گشت دبدبهٔ[7] یحبهم[8] در جهان انداخت و چون درنگری بیت

برنقشِ خود است فتنه نقاش کس نیست درین میان تو خوش باش[9]

---

۱ تا بجای که : آل ۲ب

۲ عین بجای مظاهر : دآل ۲ب : عاشق درش ۸۵ب - ر ۴۲

۳ نیز حذف در ق ۳۳ب

۴ جمال و کمال : آل ۴ب : جمال کمال ش ۸۸ب

۵ معشوق : آل ۲ب

۶ وانت ر ۴۲

۷ دو دبدبه : ر ۴۲

The Glorious Quran: Vol I, page 147 + ۵۴ : سورة المائدة ۵ - ۵۴

۹ خودش : ب ۱۳۲ا

۱۰ فرلفية آ ۳۳ب

ماه آئینهٔ آفتابست همچنانکه از ذاتِ مهر
در ماه هیچ نیست کذالک لیس فی ذاته من سواه
شیء ولا فی سواه من ذاته شیء وچنانکه[1] نورِ مهر را[2]
بماه نسبت کنند صورتِ محبوب را به محب اضافت
کنند واللّٰه[3]   رباعی

هر نقش که بر تختهٔ هستی پیداست   آن صورتِ آن کس است کان نقش آراست
دریای کهن چو بر زند موجی نو   موجش خوانند و در حقیقت دریاست

کثرت[4] و اختلافِ صور امواج بحر را متکثر نگرداند
اسما مسمّی را من جمیع[5] الوجوه متعدد نکند دریا نفس زند
بخار گویند متراکم شود ابر خوانند فرو چکد[6] بارانش[7]
نام نهند جمع شود سیلش گویند[8] و[9] بدریا پیوندد همان دریا بود که بود[10] شعر

---

۱ چنانکه ش ص ۸۹ د، آ ص ۳ ب
۲ را حذف در آ ص ۵ د
۳ واللّٰه محذوف در ق ص ۳۲ ب، ر ص ۲۳
۴ کثرتِ اسما آ ص ۵ د ۵ کل بی جمیع آ ص ۵ د
۶ فرو چکید ش ص ۹۰ د فرو چکیدن گیرد آ ص ۵ د
۷ باران آ ص ۵ د ۸ سیلاب خوانند آ ص ۵ د حاشیه
۹ و حذف در ب ص ۳۲ ب
۱۰ همان دریا بود ش ص ۹۰ د همان دریا خوانند آ ص ۵ د
همان دریا بود ب ص ۳۲ ب

فالبحر بحر علی ما کان فی قدم
ان الحوادث امواج و انهار
لا یحجبنک اشکال تشاکلها
عمن تشکل فیها فهی استار

قعر این بحر ازلست و ساحلش ابد ساحلش قعر است و قعرش بی کران و برزخ توئی تو ۔ بحر یکیست از توئی موهوم تو دو می نماید اگر تو خود را فرا آب این دریا دهی برزخی که آن توئیست از میان برخیزد بحر ازل با بحر ابد بیامیزد اوّل برنگ آخر بر آید و آخر برنگ اوّل نماید اوّل و آخر یکی بود بیت

امروز و پریر و دی و فردا هر چار یکی بود تو فردا
آنگاه چو دیده بکشائی همه تو باشی و تو در میان نه بیت

همه خواهی که باشی ای اوباش رو بنزدیک خویش هیچ مباش

— × —

۱ لایحجبنک آ ص ۳۵ ب ۲ قعر ب ل ص ۳۵ ب
۳ قعر است : ت ص ۳۲ ب ۴ توئی تو است آ ص ۳۵ ب
۵ بحر جز یکی نیست آ ص ۳۵ ب
۶ برزخ تر ص ۳۵
۷ اول تا نماید ندارد آ ص ۳۵ ب
۸ او ؟ بجائے اول : تر ص ۳۵ ۹ نماید حذف در ب ص ۳۵ ب
۱۰ "امروز و پریر و فردا" تر ص ۳۵ ؛ امروز و پریر و دی و فردا ت ب ص ۳۵ ب ، بعد از امروز حذف در آ ص ۳۵ ب
۱۱ هر چار ت ص ۳۵ ب ۱۲ شود بجائے بود آ ص ۳۵ ب تس ص ۴۰ ب
۱۳ در میانه بجائے در میان : ت ص ۳۵ ب

لمعهٔ چهارم

غیرتِ معشوق[1] آن[2] اقتضا کرد که عاشق غیر او را
دوست ندارد و بجز او محتاج نشود لاجرم خود را عینِ
همه[3] اشیا کرد تا هرچه را دوست دارد و بهرچه محتاج
شود[4] او بود بیت

غیرتش غیر در جهان نگذاشت لاجرم عینِ جمله اشیاء شد[5]

و هیچ کس[6] هیچ چیز را[7] چنان دوست ندارد
که خود را. اینجا بدان[8] که تو کیستی بیت

تا ظن نبری که هست این[9] رشته دوتو یک تو است خود[10] اصل و فرع بنگر تو نکو[11]

این[12] او است همه ولیک پیدا است بمن شک نیست که این جمله منم لیک بدو

---

1 معشوق آ ص ۵ب، قٓ ص ۳۶ الف، تر ص ۲۶.

2 این آ ص ۵ب

3 همه حذف در قٓ ص ۳۶ الف، ش ص ۱۹۱ الف، ب ص ۵۳ الف

4 شود حذف در آ ص ۵ب، 5 بعد از شد «اینجا بدان که تو کیستی» ب ص ۵۳ الف، تر ص ۲۶

6 کدامی برای هیچ کس قٓ ص ۳۶ الف، ش ص ۱۹۱، ب ص ۵۳ الف، تر ص ۲۶

7 هیچ چیزرا تر ص ۲۶.

8 بدان اینجا تو کیستی، آ ص ۵ب، این عبارت از بیت حذف در ت و ق

9 آن قٓ ص ۵ب 10 ز اصل و فرع آ ص ۵ب

11 بنگر نکو قٓ ص ۳۵ب، 12 این همه اوست ولیکن آ ص ۵ب

چوں آفتاب در آئینہ تابد آئینہ خود را آفتاب پندارد لاجرم خود را دوست گیرد[1] چہ ہمہ چیز مجبول است بر دوستی خود و در حقیقت اونیٔ او آفتابست چہ ظہور اوراست آئینہ قابلی بیش نیست شعر

ظَهَرَتْ شَمْسُهَا فَغِبْتُ فِيهَا
فَإِذَا أَشْرَقَتْ فَذَاكَ شُرُوقِي

اوست کہ خود را دوست می دارد در تو از اینجا[2] معلوم شود کہ لا یحب اللّٰہ غیر اللّٰہ چہ معنی[3] دارد و مفہوم[4] گردد کہ لا یری اللّٰہ الا اللّٰہ[5] چہ[6] اشارت است روشن[7] شود کہ لا یذکر اللّٰہ الا اللّٰہ[8] چرا گویند مبرہن[9] گردد کہ مصطفیٰ صلی اللّٰہ علیہ وسلم ہر چہ می فرماید اللّٰہم متّعنی بسمعی و بصری[10] الی[11] نمی گوید

---

1. ہمہ چیزی تر ۲۷، ہر چیزی ق ۳۶ ب
2. اینجا آ ف ۵ ب
3. مفہوم تر ۲۷
4. معلوم گردد تر ۲۷
5. غیر اللہ آ ف ۵ ب، تر ۲۷
6. حذف در تر ۲۷
7. و روشن شود تر ۲۷
8. غیر اللہ تر ۲۷
9. و مبرہن گردد تر ۲۷
10. میگوید تی ۱۹۲ ب ف ۲۵ ب
11. واجعله الوارث منی زائد در آ ف ۵ ب

مُتّعنی بکَ[1] چه سمع و لبصرِ من توئی وَانتَ خیرُ الوارثین شعر

تبارک اللّٰهُ وارثُ[2] عینهٗ حُجُبُ

فَلَیسَ یَعلَمُ الّا اللّٰهُ مَا اللّٰهُ[3]

خُذ حَیثُ شِئتَ فَاِنَّ اللّٰه ثَمّهٗ

وَقُل مَا شئتَ عَنهُ فَاِنَّ الواسِعَ[4] اللّٰهُ

اظهارِ چنین اسرار هرچند[5] نازکی دارد اما معذور دار[6] که بیت

خود گفت حقیقتِ[7] خود و خود بشنید   زان روی که خود نمود خود را خود دید

جنید قدس[9] الله روحه گفت سی سال است تا[10] با حق سخن

میگویم و خلق پندارند[11] که با ایشان میگویم بسمع موسی علیه[12] السلام

هم[13] او شنید که بزبان شجره گفت[14] انّی انا اللّٰهُ ربّ العالمین[15]

خود می گویند[16] از و خود می شنوند   و زما و شما بهانه برساخته اند

— x —

---

۱ بک حذف در ژ ۲۷   ۲ وارث ؟ ب ۱۳ ب: وارث ژ ۲۷

۳ بالله ؟ ژ ۲۷   ۴ الساع آ ۵ ب

۵ هرچند که ژ ۲۷   ۶ معذورم دار آ ۲۷ ب

۷ این شعر این طور نوشته شده در ژ ۲۱: خود گفت حقیقت و خود بشنید   از روی که خود خود و هم خود دید
در ب ۱۳ ب: خود گفت حقیقت و خود او شنید   زان روی که خود نمود خود دید
آ ۱۳ ب ش ۹۲: خود گفت حقیقت خود بشنید   زان روی که خود نمود و خود دید

۸ حقیقتی خودی آ ۹۶   ۹ رضی الله عنه آ ۱۳ ب ش ۹۲ ب ۱۳ ژ ۲۱

۱۰ تا حذف در آ ۹۶ که در ژ ۲۱   ۱۱ پندار در آ ۹۶   ۱۲ صلوات الله علیه آ ۹۴

۱۳ ایشان شنید ژ ۲۸   ۱۴ گفته که ب ۱۳۶ ا   ۱۵ حذف در آ ۹۶

The Glorious Quran: Verse 30 + 510 سورة القصص ۲۸

۱۶ آ ۹۶: میگویند از و خویش خود می شنود

لمعهٔ پنجم

محبوب در هر آئینه هر لحظه روی دیگر[1] نماید و[2] هر دم
بصورت[3] دیگر بر آید زیرا که صورت بحکم[4] آئینه هر دم دیگرگون[5]
میشود و آئینه هر نفس بحسب اختلاف احوال دیگرگون[6] می گردد شعر

در هر آئینه روی دیگرگون — می نماید جمال او هر دم
گه در آید بکسوت حوا — گه بر[7] آید بصورت[8] آدم

ازینجاست که هرگز در یک آئینه[9] بیک صورت
دوبار روی نماید و در دو آئینه بیک صورت[10] پیدا نیاید[11] ابوطالب
مکی قدس سره فرماید[12] لا یتجلّی فی صورة مرتین ولا یتجلّی[13] فی صورة[14] لاثنین

---

1 دیگر می نماید آ ص ۹۶
2 و حذف در ب ص ۱۳۶ و ژ ص ۸۱
3 بصورتی ب ص ۱۳۶
4 بحکم اختلاف آئینه آ ص ۹۶
5 دیگر آ ص ۹۶
6 می شود ب ص ۱۳۶
7 بر آید آ ص ۹۶
8 بصورت ب ص ۱۳۶
9 نماید آ ص ۹۶
10 در یک صورت دوبار روی نماید آ ص ۹۶
11 ناید ژ ص ۸۱
12 فقد می فرماید آ ص ۹۶
13 یتجلی حذف در ب ص ۱۳۶
14 فی صورة واحدة ژ ص ۸۱

شعر

چون جمالش صد هزاران روی داشت ‌ بود در هر روی دیداری دگر

لاجرم هر ذره را بنمود باز ‌ از جمال خویش رخساری دگر

چون یکیست اصل عدد از بهر آن ‌ تا بود هر دم گرفتاری دگر

لاجرم هر عاشقی ازو نشانی دیگر دهد و هر عارفی ازو عبارتی دیگر گوید و هر محققی اشارتی دیگر فرماید و سخن همه اینست شعر

عباراتنا شتی و حسنک واحد

وکل الی ذاک الجمال یشیر

شعر

نظاره گیان روی خوبت ‌ چون درنگرند از کرانها

در روی تو روی خویش بینند ‌ زاینجاست تفاوت نشانها

---

۱ ذره: بجای روی: آ ص ۱۶ آ، ر ص ۹ ب

۲ خود: بجای چون آ ص ۱۶ آ

۳ یکیست: مش ص ۹۳ ب

۴ هر ازو: خط نسخ کشیده و را بر آن نوشته شده در آ ص ۱۶ آ

۵ ازو: حذف ر ص ۵۰ ‌ ۶ محقق: ر ص ۵۰

۷ اشارت: آ ص ۱۶ آ، ب ص ۳۴ ب، ر ص ۵۰

۸ اشاراتنا: آ ص ۱۶

۹ نظارگیان: ب ص ۳۴ ب

۱۰ زروی خوبت: ر ص ۵۰ ‌ ۱۱ چون: حذف در مش ص ۹۴ آ

دانی کہ بدین شہود کہ اطلاع دہند[1] المؤمن کمانَ
لہ قلبٌ[2] آنرا کہ بتقلب[3] خود در[4] احوال تقلب[5] او در
صور مطالعہ داند[6] کرد وازان مطالعہ فہم تواند[7] کرد کہ
مصطفٰی صلّی اللہ[8] علیہ وسلّم چرا[9] فرماید[10] مَن عَرَفَ
نفسَہٗ فقد عَرَفَ ربَّہٗ وجنید رضی اللہ عنہ بہر چہ
گوید[11] لونُ الماءِ لونُ اِنائِہٖ مگر میگوید صورت بحکم
اختلافِ آئینہ ہردم بصورتِ دیگر متبدّل میشود[12] چنانکہ
دل بحسبِ تنوعِ احوال کہ در خبر است مَثَلُ القلبِ کریشۃٍ[13]
فی فلاۃٍ[14] یقلّبہا الریاحُ ظہراً[15] و بطناً[16] اصلِ این
ریاح آن ریح تواند بود کہ مصطفٰی صلّی اللہ علیہ وسلّم فرمودہ[17]

---

۱ دہد تر ص ۵۱

۲ سورۃ ق: ۳۷ The Glorious Quran: M. Pickthal. Vol II Page 690

۳ وبتقلب ج ب ص ۳۶ ب   ۴ را احوال تر ص ۵۱

۵ تقلیب آ ص ۶ ب

۶ نسخہ توان بجای داند در داند کرد آ ص ۶ ب

۷ داند کرد آ ص ۶ ب ؛ توان کرد تر ص ۵۱

۸ علیہ السلام آ ص ۶ ب   ۹ را ما فرمود تر ص ۵۱

۱۰ فرمود ش ص ۱.۹۲ فرمودہ تر ص ۵۱ ؛ ب ص ۳۶ ب   ۱۱ گفت تر ص ۵۱

۱۲ شود ش ص ۹۲ ب ؛ آ ص ۶ ب   ۱۳ کمثل ریشۃ آ ص ۶ ب

۱۴ فلوات تر ص ۵۲   ۱۵ ظہرا لبطن ب ص ۳۶ ب ؛ نسخہ ش ص ۹۲ ب

۱۶ ملقاۃ بارض زائد در نسخہ آ ص ۶ ب   ۱۷ فرمود آ ص ۶ ب ؛ فرمودہ کہ تر ص ۵۲

لَاتَسُبُّوا[1] الرِّیحَ[2] فَاِنَّھَا مِن نَفَسِ الرَّحمٰن اگر خواہی کہ
از نفحاتِ این نفس بوئی بہ مشامِ[3] تو رسد در
کارستانِ کُلَّ یَومٍ ھُوَ فِی شَانٍ[4] نظارہ[5] گر شو
تا عیان بینی کہ تنوعِ تو در احوال از تنوعِ[6] اوست در شئون
و افعال لبس معلوم کنی کہ لَونُ الماءِ لَونُ انائہ اینجا ہمان
معنی دارد کہ لَونُ المُحِبِّ لَونُ مَحبُوبِہ لبس گوئی شعر

رَقَّ[7] الزُّجاجُ وَرَقَّتِ الخَمرُ
فَتَشَابَھَا وَتَشَاکَلَ[9] الاَمرُ
فَکَاَنَّمَا خَمرٌ[10] وَلَا قَدَحٌ
وَکَاَنَّمَا قَدَحٌ وَلَا خَمرُ

---

1. لاتسبوا : ق ص ۲۰ ب 2. الریاح : ب ص ۳۷ ا.
3. مشام جان : آ ص ۶ ب
4. سورة الرحمن : ۲۹ : The Glorious Quran: Pickthal: Vol II page 709
5. فقط نظاره : آ ص ۶ ب ، ب ص ۳۷ ا.
6. تنوع : آ ص ۶ ب بے رنگ بجائے معنی : ب ص ۳۷ ا ، ز ص ۵۲
7. رح الزجاج : ز ص ۵۲
9. فتشاکل : ش ص ۹۵ ب ، ب ص ۳۷ ب ، ز ص ۵۳
10. منجم : ش ص ۹۵ ب۔

لمعهٔ ششم

نهایتِ این کار آنست[1] که محبّ محبوب را آینهٔ خود بیند و خود را آینهٔ او[2] نظم

هر گه[3] که در صفای رخِ یار بنگرد[4] گردد همه جهان بحقیقت مصوّرش
چون باز در صفای دلِ خود نظر کند بیند چو آفتاب رخِ خوبِ دلبرش

گاه این شاهدِ او آید و او مشهودِ این[5] و گاه این ناظرِ او گردد و او منظورِ این[6] و گاه این برنگِ او برآید و گاه او بوی این گیرد[7] بیت

عشق مشّاطه ایست رنگ آمیز که حقیقت کند برنگِ مجاز
تا بدام آورد دلِ محمود بطرازد و شانه زلفِ ایاز

گاه عاشق را حلّهٔ بها[8] و کمال درپوشاند[9] و

---

1. اینست آ ص ۶۱ ب
2. آئینه او یابد آ ص ۶۱ ب
3. هردم که آ ص ۶۱ ب
4. بنگرم ر ص ۵۲
5. حذف در ب ص ۳۷ ب، ر ص ۵۲
6. گاه او منظور این شهود و این ناظر او آ ص ۶۷ — درین مقام نسخ مختلف است و مقصود ظاهر جای ق ص ۲۲ و، ش ص ۹۶ ب، ر ص ۵۳ ب
7. عشق در حاشیه آ ص ۶۷
8. حلّه ب بها و کمال آ ص ۶۷ و
9. درپوشانی ب ص ۳۸ و

بنورِ حسن وجمالِ خودش بیاراید تا چون در خود نظر کند همه رنگِ معشوق بیند بلکه خود را همه او بیند لاجرم گوید سُبحانی مَا اَعظم شانی وَمَن مِثلی وَ هَل فی الدَّارَینِ غَیری وگاه لباسِ عاشق در معشوق پوشاند تا از مقامِ کبریا و استغنا نزول فرماید وبا عاشق لابه گری کند شعر

اِنّی وَ حَقّی لَکَ مُحِبٌّ

فَبِحَقّی عَلَیکَ کُن لِی مُحِبّاً

گاه دستِ طلب این بدامنِ او در آویزد اَلَا طَالَ شَوقُ الاَبرارِ اِلیٰ لِقَائی وگاه شوقِ او

---

۱ بجمالی آ ـ ۱

۲ خود: ق ـ ۲۲ ف ز ـ ۵ : حذف در ش ـ ۱۹۶ ب ـ ۳۸ و

۳ فقط چون در آ ـ ۱ ق که تا چون در ز ـ ۵

۴ عاشق زائد بعد از چون در آ ـ ۱

۵ معشوقی: آ ـ ۱ . حذف در ز ـ ۵

۶ لاجرم حذف در ش ـ ۹۶ ب ـ ۳۱ ف ز ـ ۵ ، د گوید ق ـ ۲۲ ب

۷ فحقی آ ـ ۱   ۸ دست حذف در ب ـ ۳۱ و

۹ طلب حذف در آ ـ ۱   ۱۰ آویزد در آ ـ ۱

۱۱ در آویزد که . ز ـ ۵

۱۲ و لقائی لی بر آنی الی لقائی آ ـ ۱

از گریبانِ این سر برزند که اِنّی لَاَشَدُّ شوقاً
اِلیٰ لِقائِہم وگاه این بینائی او شود تا گوید شعر

رَاَیتُ رَبّی بِعَین رَبّی
فَقُلتُ مَن اَنت فقال اَنا اَنت

گاه او گویائی این آید فَاَجِرهُ حَتّیٰ یَسمَع

کَلامَ اللّٰہ سعدی

درعشق چنین بو العجبها باشد

— × —

۱ که حذف در آل م ۱
۲ الی الجمیع لاشد شوقاً آل م ۱
۳ و حذف در ر مہ
۴ تلاشی ابهاے بینائی ر و مہ
۵ که بجاے تاگوید ب مہ ۱ ر و مہ
۶ (i) قال انا انت ش م ۹۶ ب (ii) قال انت فقال لا انت آل م ۱
(iii) قال انت ب مہ ۱ (iv) قال انا انت ر و مہ
۷ وگاه او ب مہ ۱
۸ (i) که فاجر ر و مہ (ii) ۹ - سورة التوبہ - ۶ -

The Glorious Quran. Vol I, Page 239.

۹ ازیں بجاے چنیں - آم ۱.

لمعهٔ هفتم

عشق در همه موجودات[1] ساریست
ناگزیر جملهٔ اشیاست وکیف یُنکرُ العشقُ وَمَا فی الوجود
الّا هو و لولا الحُبّ[2] ما ظَهَرَ ما ظَهَرَ وما ظَهرَ[3] من الحُبّ ظَهر
وبالحُبّ[4] ظَهر والحُبّ[5] سارٍ فیه بل هو الحُبّ کلّه
وحبّ[6] ذاتِ محبّ[7] است وعینِ او محالست که مرتفع
شود بلکه تعلق او نقل شود از محبوبی به محبوبی شعر
نقّل فؤادک حیث شئت من الهوی
ما الحبّ الّا للحبیب الاوّل

---

۱. موجودات حذف در مل ص ۱۷

۲. ولولاه: آ ص ۴۳ ب، ش ص ۱۹۷، ب ص ۱۴۳ الف، ر ص ۵۶

۳. (i) ل: ص ۱۷ ـ وما ظهر فبالحب ظهر.
(ii) ب ص ۱۳۱ ب: ـ وما ظهر ظهر فمن الحب ظهر
(iii) ر ص ۵۶: ـ وما ظهر من المحب ظهر

۴. فبالمحب آ ص ۹۱، وما یحب ر ص ۵۶

۵. وحذف در آ ص ۱۷: والمحب سطوته ر ص ۵۶

۶. وحذف در ب ص ۳۱ ب

۷. محبوب بجای محب آ ص ۷ ب

هر کرا دوست داری او را دوست داشته باشی[1]

و هر چه[2] روی آری[3] بدو آورده باشی[4] اگر چه ندانی[5] شعر

وَكُلٌّ[6] مُغْرًى بِمَحْبُوبٍ يَدِينُ لَهُ
جَمِيعُهُمْ لَكَ قَدْ دَانُوا وَمَا فَطِنُوا

بیت

میل خلقِ جمله عالم تا ابد گر شناسند و گر نه سوئے تست
جز ترا چون دوست نتوان داشتن دوستئ دیگران بر بوئے تست

غیر او را نشاید که دوست دارند بلکه محالست
زیرا که هر چه را دوست دارند بعد از محبتِ ذاتی که موجبش
معلوم نبود یا بهرِ حسن دوست دارند[7] یا بهرِ احسان و
این هر دو غیر او را نه شاید[8] شعر

---

1. " او را دوست داشته باشی " محذوف در (i) ب ص ۱۳۱ ب (ii) ژ ص ۵۷ (iii) ش ص ۹۱ ا
2. هر که آ ص ۴۳ ا
3. آوری آ ص ۷ ب
4. او باشد ب ص ۱۳۱ ب
5. نداری ب ص ۱۳۱ ب
6. کل : آ ص ۷ ب
7. بود ، بجائے دوست دارند آ ص ۷ ب
8. نیست آ ص ۷ ب ـ

فکُلُّ[1] مَلیحٍ[2] حُسْنُهٗ مِن جمالھا[3]
مُعارٌ لَہٗ بَل حُسْنُ کُلِّ مَلیحۃ

اِلّا آنست کہ پسِ پردۂ اسباب وچہرۂ احباب محتجب است قبلۂ نظرِ[4] مجنوں ہرچند جمالِ لیلی است اما لیلی آئینۂ بیش نیست، ولھذا قال[5] مَن عشق وَعَفَّ وَکتم ومات مَاتَ شَہیداً نظرِ مجنوں در حسنِ لیلی برجالیست کہ جز آں[6] جمال ہمہ قبیحست واگرچہ مجنون نداند اِنَّ اللّٰہَ جمیلٌ[7][8] نمیراورا نشاید کہ جمال باشد[9] بیت

آنرا کہ بخود وجود نبود اورا[10] زکجا جمال باشد

وَہُوَ یُحِبُّ الجمال چہ[11] جمال محبوب لذاتہ است

---

١ وکل ز ...
٢ ملیح حذف در آ ...
٣ جمالہ آ ... ، ز ...
٤ نظر مجنون ہرچند بر جمال لیلی استدل ...
٥ قال حذف در ز ...
٦ قال حذف در آ ... ش ... ب ... ز ...
٧ ایں جمال آ ...
٨ ویحب الجمال زائد در آ ...
٩ بود ز ...
١٠ کہ حذف در ز ...
١١ آنرا ش ...
١٢ چہ حذف در آ ...

اوست که بچشم مجنون نظر بر جمالِ خود میکند[1] و حسنِ لیلی

و[3] بدو خودرا در لیلی دوست میدارد[4] بیت

مردِ عشقِ تو هم توئی که توئی   دایما بر جمالِ خود نگران

پس هر مجنون که نظرش در آئینهٔ حسنِ[5] لیلی

بر جمالِ مطلق بود قلم انکار نزود[6] بیت

اینچنین عاشقی که میشنوی[7]   در همه آفتاب گردش نیست

هیهات[8] هیهات

دعوئ عشقِ مطلق مشنو زنسلِ آدم   کانجا که شهد عشق است انسان چه کار دارد

هرچه بینی[9] آئینهٔ جمال اوست پس همه جمیل باشند[10]

لاجرم همه را دوست دارد و چون درنگری خودرا دوست

داشته باشد[11] که[12] هر عاشقی[13] که بینی جز خودرا دوست ندارد

---

۱ نظر بجمال ب ۳۹۶ ۲ کند آ ۷ ب

۳ "وبدو ... میدارد" حذف در ر ۵۹

۴ خود را اودوست میدارد آ ۷ ب

۵ دوست برائے حسن لیلی آ ۹۱

۶ اضافه "که نظر در آئینه حسن لیلی بر جمال مطلق آید" در آ ۹۱

۷ که میشود او - ر ۵۹

۸ حذف در آ ۹۱

۹ جمال برائے آئینه جمال آ ۹۱ ۱۰ باشد آ ۹۱ ر ۶۰

۱۱ درشته باشی آ ۹۱ ۱۲ که حذف در ر ۶۰

۱۳ عاشق ب ۳۹ ب

زیراکه درآئینهٔ[1] معشوق جز خود را نه بیند[2] لاجرم عاشق جز خود را دوست نگیرد[3] اَلْمؤمن مِراةُ المؤمن وَاللّٰه مؤمن. بیانِ این همه میکند[4] بیت

روُ دیده بدست آرکه هر ذرّهٔ خاک[5]   جامیست جهان نمای چون درنگری

آنکه[6] می‌بینی که محبّ در آئینهٔ ذاتِ خود صورتِ محبوب بیند آن محبوب بوُد[7] که صورتِ[8] خود را در آئینهٔ محبّ[9] بیند[10] زیراکه شهودِ محبّ ببصر او بود و بصرِ او بمقتضائی کُنتُ سَمعَهٗ وَ بَصرَهٗ وَیدَهٗ وَ لِسانَهٗ عینِ محبوب است پس هرچه[11] عاشق بیند و داند[12] و گوید و شنود و بانچه[13] بیند و داند و گوید و شنود

---

1. درآئینهٔ روئ معشوقی ل ص ۱۸ ا
2. عاشق ندارد در آ ص ۱۸ ا   3. والمؤمن. ب ص ۳۹ ب
4. میگوید ل ص ۱۸ ا
5. تو: ل ص ۱۸ ب
6. اینک ل ص ۱۸ ب   7. باشد ل ص ۱۸ ب
8. همه بجائے صورت آ ص ۱۸ ا
9. محب حذف در آ ص ۱۸ ا
10. می بیند ر ص ۹۱
11. هرچند ل ص ۱۸ ا
12. وداند حذف در آ ص ۱۸ ا؛ ش ص ۱۰ ب؛ ب ص ۲۰ ا؛ ر ص ۹۱
13. و بانچه ... شنود حذف در ل ص ۱۸ ا: وآنچه ر ص ۹۱

همه عینِ محبوب آمد[1] فانّما نحنُ به وَلَهُ وَالیه[2]
پس محبّ و محبوب طالب و مطلوب مستمع[3] و
سمیع و مطاع و مطیع از روی ظهور[4] یکی آمد[5] اما
فهم هرکس اینجا[6] نرسد نظم

هر گدائی مردِ سلطان کی شود — پشّهٔ آخر سلیمان[7] کی شود
نی عجب اینست[8] کین[10] مرد گدا — چونکه سلطان هست سلطان کی شود
بو العجب کاری[9] و بس نادر رهی — این چو عینِ آن بود[11] آن کی شود

— ∝ —

---

۱ آمده ق ف ۱۸ ا

۲ والیه ندارد (و در بعضی نسخ والیه نیز هست جامی آ ف ۱۴۷ ا و غیره) تش ف ۱۰ ب، تر ف ۱۶۱ + ب ف ۱۱ ب

۳ مستمع ق ف ۱۸ ا

۴ ظهور افتاده در تر ف ۶۲

۵ آمد ق ف ۱۸ ا : تر ف ۶۲

۶ اینجا کجا رسد ق ف ۱۸ ا

۷ سلطان ق ف ۱۸ ا

۸ نیست ق ف ۱۸ ا

۹ کار نیست ق ف ۱۸ ا

۱۰ کین ق ف ۱۸ ا

۱۱ اوداق ف ۱۸ ا

لمعهٔ ششم

محبوب یا در آئینهٔ صورت روی[1] نماید یا در
آئینهٔ معنی یا ورای صورت و معنی اگر محبوب جمال را[2] بر
نظر محب در کسوت صورت جلوه دهد محب از شهود لذت
تواند یافت از ملاحظه قوت تواند خورد[3] اینجا[4] سر رایت ربّی
فی احسن صورةٍ باوی بگوید[5] فاینما تولّوا فثمّ
وجه الله[6] چه[7] وجه دارد و معنی[8] الله نور السّموات
والارض[10] با او[9] در میان نهد که[12] شعر

جهان را بلندی و پستی توئی ندانم چه[11] هر چه هستی توئی

چگونه بود - معلوم کند که[13] آنکس که گفت رباعی

---

۱ روی ساقط شده در ت ق ۶۳
۲ را حذف در آ ل ق ۱ ب
۳ گرفت : ل ق ۱ ب
۴ اینجا حذف در ت ع ۱۰ ب
۵ باو گوید ل ق ۱ ب، باوی گوید آ ق ۱ ب

6 (۲) سورة البقره : (۱۱۵) The Glorious Quran: Vol I. page 21

۷ چه حذف در ت ق ۶۳
۸ معنی ل ق ۱ ب
۹ و حذف در ت ق ۲۰ ب
۱۰ (۲۴) سورة النور (۳۵)

The Glorious Quran. M. Pickthal vol II Page 462

۱۱ باوی ل ق ۱ ب انتهی
۱۲ بعد از نهد... تا چگونه بود ندارد در ل ق ۱ ب
۱۳ معلوم... با وی در میان نهد که عاشق چرا گوید رباعی آ ل ق ۱ ب

یاری دارم که جسم و جان صورتِ اوست   چه جسم و چه جان جمله جهان صورتِ اوست

هر صورتِ خوب و معنیٔ پاکیزه   کاندر نظرِ من آید آن صورتِ اوست

چرا گفته است -

اگر[1] جلالِ او از درونِ پردهٔ معنی بر[2] عالمِ ارواح تاختن آرد محبّ را چنان از او[3] بستاند که از و نه رسم ماند و نه اسم، اینجا محبّ نه لذّتِ شهود یابد و نه ذوقِ وجود شناسد اینجا[4] فنای مَن لَم یَکُن و بقای مَن لَم یَزَل باو[5] نماید که شعر

ظَهَرتَ لِمَن اَبقَیتَ بَعدَ فَنائِهِ
فَکانَ[6] بِلاکَونٍ لِاَنَّکَ کُنتَهُ[7]

واگر[8] محبوب حجابِ صورت و معنی از پیشِ[9] جمال و جلال[10] بر افگند سطوتِ[11] ذاتِ اینجا[12] با محبّ همه این[13] گوید بیت

---

۱ تو بجای تن آ و ۱۱ ب، قش و ۱۰۲ آ، ت، ح ۸۰ ب، ژ ۶۳   ۲ حذف در آل و ۱۱ ب

۳ واگر ژ ۶۲   ۴ در بجای بر آل و ۱۱ ب   ۵ از خود آل و ۱۱ ب

۶ اینجا فنای من لم یزل باو نماید ژ ۶۲   ۷ فنای که من لم یکن قش و ۱۰۲ آ

۸ بادی روی نماید آل و ۱۱ ب

۹ وکان ژ ۶۴

۱۰ چگونه باشد اینجا زاند در آل و ۸ ب

۱۱ پیش حذف در آل و ۱۱ ب   ۱۲ جمال و جلال خود ژ ۶۴

۱۳ سطوت ق و ۹ ب   ۱۴ اینجا ساقط در ژ ۶۴

۱۵ همین آل و ۱۱ ب

در شهر بگوی یا تو باشی یا من — کاشفته بود کار ولایت بدو تن

رفت بر بند. اِذا جاءَ نهرُ اللّٰه بَطَلَ نهرُ عیسیٰ

پشه[6] پیش سلیمان از باد بفریاد آمد[1] سلیمان گفت[2]

که[3] خصم خود[4] را حاضر کن[5] پشه گفت اگر مرا طاقت

مقاومت او بودی خود از و[7] به فریاد نیامدمی بیت

[8] خلق را روی کی نماید او — در کدام آینه در آید او

— ۵ —

---

[1] باز آمد - ل م ۸ ب

[2] فرمود بجای سلیمان گفت: ل م ۸ ب

[3] که حذف در ر م ۴۵

[4] خود حذف در ل م ۸ ب

[5] کند ل م ۸ ب

[6] پشه حذف در ق م ۹ ب، ش م ۱۰۲، ش م ۱۴۱ و ر م ۴۵

[7] خود از و حذف در ل م ۸ ب

[8] ترتیب شعر بر عکس در ل م ۸ ب

لمعه نهم

محبوب آئینهٔ محب است در وی چشم خود
جز خود را نه بیند و محب آئینهٔ محبوب است که
در و اسماء و صفات و ظهور احکام آن بیند و چون
محب اسماء و صفات او را عین او یابد لاجرم گوید شعر

شهدت نفسک فینا وهی واحدة
کثیرة ذات اوصاف و اسماء
و نحن فیک شهدنا بعد کثرتنا
عیناً بها اتحد المرئی و الرائی

چنین میگوید بیت

جام جهان نمای من روی طرب فزای تست
گرچه حقیقت من است جام جهان نمای تو

---

۱ بر خود ؛ ۵ ف ۵۰
۲ است ندارد در آ ف ۹۹
۳ که حذف در تر ف ۶۵
۴ در و جز اسماء و صفات خود مطالعه نه کند و احکام آن را نه بیند آ ف ۵۰ و
تش ف ۱۰۳ ب ف ۱۲۱ و تر ف ۶۵
۵ و حذف در تر ف ۶۵ ۶ فینا آ ف ۹۹
۷ چنین میگوید حذف در ۵ ف ۵۰ ؛ تش ف ۱۰۳ ب ف ۱۲۱ و تر ف ۶۶

گاه این آئینهٔ او بود وگاه او آئینهٔ این

آنگاه که محبوب آئینه بود محبّ دروی نظر کند اگر درو صورت باطن ومعانی خود را بیند متشکّل بشکلِ ظاهر خود نفسِ خود را دیده باشد به چشم خود واگر صورتی بیند جسدی غیر متشکّلِ خود و ورای آن چیزی دیگر داند که هست صورتِ محبوب دیده باشد به چشم محبوب امّا اگر محبّ آئینه بود محبّ نظر کند اگر صورت مقیدست به تشکّلِ آئینه حکم اورا باشد که لون الماء لون انائه واگر خارج از تشکّل خود بیند بداند که آن مصوراست که محیط است بهمه صور

---

۱ دروی ندارد در آ و ۹.۹ ب و ۱.۱ ب

۲ در صورت محبوب: آ و ۹.۹

۳ صورت حذف در آ و ۹.۹

۴ را حذف در آ و ۹.۹

۵ او: آ و ۹.۹

۶ عین تشکل خود ژ و ۴۴

۷ او: آ و ۹.۹

۸ و: حذف در ب و ۱.۱ ب

۹ چیز ب و ۱.۱ ب

۱۰ محب حذف در آ و ۹.۹

۱۱ صورت محبوب آ و ۹.۹

۱۲ بهم صور ب و ۱.۱ ب

وَاللّٰهُ مِن وَّرَائِهِم مُّحِیطٌ[1] چون محبِّ[2] مفلس[3]
از عالم صورت[4] قدم فراتر نهد همتش محبوب متعالی
صفت خواهد و سر بمحبوبی[5] فرو[6] نیارد که مقید بود
بقید شکل و مثال یا به بند علم و خیال[7] جملهٔ صور
از شهود[8] او محو شود و محبوب را بی واسطهٔ صورت[9] بیند
زیرا که اِنَّمَا یَتَبَیَّنُ الحَقُّ عِندَ اضمِحلَالِ الرُّسُوم

رباعی

در تنگنای صورت معنی چگونه گنجد در کلبهٔ گدایان[10] سلطان چه کار دارد
صورت پرست غافل معنی چه داند آخر کو با جمال جانان پنهان چه کار دارد

— ۸ —

1 (۸۵) سورة البروج (۲۰) The Glorious Quran Vol II page 801

2 محب حذف در آ ص ۱۰۹

3 و در بعض نسخ بجای مفلس مخلص است جامی ر ص ۱ ۶ و ف

4 صور: آ ص ۵۲ ؤ ش ص ۱۰۳ ب ب ص ۳۳ ؤ ر ص ۶۸

5 و حذف در آ ص ۱۰۹ ش ص ۱۰۳ ب

6 فرود نیارد آ ص ۱۰۹

7 یا بقید وهم و خیال آ ص ۱۰۹

8 وجه از شهود او ... ب ص ۳۳ ۱

9 بی واسطه صورت و معنی آ ص ۱۰۹

10 کلبه: آ ص ۵۲ ؤ ش ص ۱۰۵ ؤ ب ص ۳۳ ؛ در بعض گدایان ر ص ۶۹

لمعهٔ دهم

ظهور دایم صفتِ محبوب است[1] و
خفا و مکون صفتِ محبّ چون صورتِ محبوب در آئینهٔ
عینِ محبّ ظاهر شود آئینه بحسبِ حقایقِ خود[2] ظاهر را
حکمی بخشد چنانکه ظهورِ ظاهر[3] او را اسمی شود

وَلَدَتْ اُمّی اَبَاهَا اِنَّ ذَا مِنْ اَعْجَبَاتِ[4]
فَاَبِی[5] شَیْخٌ کَبِیْرٌ[6] فِی حُجُورِ الْمُرْضِعَاتِ[7]

اینجا منی و مائی پیدا آید و توئی و اوئی آشکارا
گردد مادام که محبّ را جمالِ محبوب در آئینهٔ صورت[8]
روی نماید[9] لذت و الم صورت بندد و اندوه و شادی[10] ظاهر شود

---

1. محبوب تست آ و ب
2. خود ندارد در ز ه ۲
3. ظاهر را آ و ب
4. العجب آ و ب
5. وابی ن ل و ب ب ۲۲ ب
6. طفل صغیر ز ه ۲
7. و این از لمعات نیست لیکن کاتبان در بعضی نسخه نوشته اند جامی ص ۳۴ و ب
8. شهود جمال آ و ب
9. رو نماید ش ص ۱۰۶ ب
10. و شادی ظاهر وقوف در جا گرد گردد ز ه ۲

خوف ورجا[1] گرد گردد، قبض وبسط دامن[2] گیرد. اما چون
محبت[3] لباس صورت برکشد و در محیط احدیت غوطه خورد
او را[4] از عذاب خبر بود و[5] نه از نعیم، نه[6] امید داند[7] نه بیم
نه خوف شناسد نه رجا، چه تعلق خوف ورجا به ماضی و
مستقبل بود، واو در بحری غرقست که آنجا[8] نه ماضی
است ونه مستقبل بل[9] همه حال است ورحال بیت

[10] همگی کاندر نمکسار او فتد گم گردد اندر وی
من این دریای پرشور از نمک کمتر نمی دانم

---

1 گرد آید آ، د ۹ ب؛ گرد او گردد ق د ۵۲ ا

2 دامن او گیرد ق د ۵۲ ا

3 محب حذف در آ، د ۹ ب

4 او را از عذاب خبر بود ونه از نعیم ر د ۲۲

5 و حذف در ش د ۱۷ ا

6 نه حذف در ق د ۵۲ ب

7 دارد آ د ۹ ب

8 (۱) ماضی است نه مستقبل آ د ۹ ب (۲) نه ماضی ونه مستقبل است ق د ۵۲ ب
(۳) که آنجا نه ماضی ونه مستقبل است ش د ۱۷ ا (۴) " " " ب د ۲۳ ا

9 (۱) بل حالست در حال ق د ۵۲ ب (۲) بل حالست در حال ب د ۲۳ ا
(۳) بلکه آنجا همه حال در حالست ووقت در وقتست آ د ۹ ب

10 کسی نسخه در ق د ۵۲ ب، آ د ۹ ب

ونیز غایتِ خوف یا از حجاب بود یا از
رفعِ حجاب[1] اینجا از هر دو ایمن است زیرا که
حجاب میانِ دو چیز فرض توان[2] کرد و اینجا جز یکی
نمی تواند بود[3] و از رفعِ حجاب هم[4] باک ندارد چه
از رفعِ حجاب کسی را باک بود که ترسد[5] از تابِ سبحات
سوخته گردد[6] مَنْ هُوَ النَّارُ کَیْفَ یَحْتَرِقُ

بیت

نیست را کعبه و کنشت یکیست   سایه را دوزخ و بهشت یکیست

شعر

اِذَا طَلَعَ الصَّبَاحُ بِنَجْمِ[7] رَاحٍ
تَسَاوَیٰ فِیهِ سَکْرَانٌ وَصَاحٍ[8]

نور[9] نور را نه سوزد بلکه نور در[10] او مندرج گردد[11]

---

1 و اینجا ب ص ۳۴ ا؛ ر ص ۲ ب
2 تواند کرد آ ص ۵۲ ب
3 نتواند بود ل ص ۹ ب
4 هم حذف در ش ص ۱۰۷ ا
5 که ترسد که از.. ب ص ۳۴ ا
6 شود ل ص ۹ ب
7 بنجم ش ص ۱۰۷ ب؛ ر ص ۲ ب
8 صاحی ش ص ۱۰۷ ب؛ ب ص ۳۴ ا
9 نور را نور ل ص ۹ ب
10 در نور ل ص ۹ ب
11 شود ل ص ۱۰ ا

پس اہل احدیت را نہ خوف باشد نہ رجا
نہ نعیم بود نہ عذاب[1] ابویزید[2] قدس اللہ سرہ[3] را
گفتند کیف اصبحت گفت لا صباح عندی
و لا مساء بیت
اینجا[4] کہ منم نہ بامدادست و[5] نہ شام
نی بیم نہ امید نہ[6] حال و نہ مقام
انما الصباح و المساء لمن یتقید بالصفة و
انا لا صفة لی مصراع
چون[7] نیست مراذات صفت کی[8] باشد

— ۸ —

---

۱ پس اہل احدیت ... عذاب ندارد در ق ۵۵ د، ش ۱۰۷ ب
ب ۲۳ ب، ر ۳
۲ بایزید آ ۱۰ ا
۳ ندارد در آ ۱۰ ا (ا) قدس اللہ تعالی سرہ ش ۱۰۷ ب
(ا) ابویزید را قدس اللہ سرہ گفتہ ر ۳ (ا) ابویزید را قدس اللہ تعالی سرہ گفتند ب ۲۳ ب
۴ آنجا ر ۳
۵ و حذف در ر ۳
۶ و نہ حال و نہ مقام ر ۳
۷ چون نیست مرا افتادہ در ر ۳
۸ چون بجای کی: آ ۱۰ ا، ش ۱۰۸ ا، ب ۲۳ ب

لمعهٔ یازدهم

بدانکه میانِ آئینه و صورت هیچ وجه نه اتحاد ممکن بود نه حلول بیت

گوید آنکس درین مقام فضول   که تجلّی نداند او ز حلول

حلول واتحاد جز در دو ذات صورت نه بندد و در چشم شهود در همه وجود جز یک موجود نمیتواند بود شعر

اَلعینُ واحدةٌ والحکمُ مختلفٌ
وذاکَ سرٌّ لِاهل العلمِ ینکشفُ

---

۱ صورت و آئینه آل ص ۱۰۰ ا

۲ نه: حذف در تر ص ۳ ے

۳ ممکن: حذف در آل ص ۱۰ ا

۴ و نه حلول د ص ۵۵ ب

۵ (i) در دو ذات صورت بندد: د ص ۵۵ ا: ش ص ۱۰۸ ا

(ii) در دو ذات صورت نه بندد ت ص ۲۳ ب (iii) در دو ذاة صورت نه بندد تر ص ۳ ے

۶ ذات مشهود آل ص ۱۰ ا: تر ص ۳ ے

۷ نتواند بود آل ص ۱۰ ا

۸ ذلک تر ص ۳ ے

۹ بعلم تر ص ۳ ے

صاحب کشف کثرت در احکام بیند نه در ذات، داند[1] که تغیّرِ احکام در ذات اثر[2] نکند؛ چه ذات را کمالیست که قابل تغیّر[3] و تأثر نیست، نور به الوانِ آبگینه منصبغ نه شود امّا چنان نماید شعر

لا لون فی النّور[4] لکن فی الزّجاج بدا
شعاعه فتراى[5] فیه الوان

و اگر ندانی[6] که چه میگویم در چشم من درآی[7] و پس نظر کن تا بینی[8] بیت

آفتابی در هزاران آبگینه تافته | پس برنگِ[9] هر یکی تابی عیان انداخته
جمله یک نور است امّا رنگهای مختلف | اختلافی درمیانِ این و آن انداخته

— ٭ —

۱ چ داند - تس ص ۱۰۱ ب ت ص ۲۲ ا
۲ تأثیر - ق ص ۵۶ ب، تأثیر در ذات نکند - ز ص ۲۷
۳ قابل تأثر و تغیّر نیست ز ص ۲۷، تأثیر بجای تأثر - ب ص ۲۲ ا
۴ للنور تس ص ۱۰۱ ا ب ص ۲۲ ا ز ص ۲۸
۵ فیرای ق ص ۱۰ ا فیری ز ص ۲۸
۶ بدانی - ز ص ۲۸
۷ آی - ق ص ۵۶ ب تس ص ۱۰۱ ا ب ص ۲۲ ا ز ص ۲۸
۸ می نگر تا بینی - تس ص ۱۰۱ ا در نسخهٔ ق ص ۵۶ ب، ز ص ۲۸، ب ص ۲۲ ا
۹ بلونا - ق ص ۱۰ ا
۱۰ تیغی ق ص ۱۰ ا تس ص ۱۰۱ ا

لمعۀ دوازدهم

بر هر که بحقیقت[1] این در بگشایند[2] باید که در خلوت خانۀ نابود[3] خود نشیند[4] و خود را و دوست را در[5] آئینۀ یکدیگر بینند[6] بیش سفر نکند لا هجرة بعد الفتح

بیت

آئینه صورت از سفر دور است[7] کان پذیرای صورت از نور است
خود[8] ازین خلوت خانه سفر نتوان کرد[9] فاین تذهبون[10] ازینجا غربت ممکن نیست[11] لا سیاحة[12] فی امتی

---

۱ بر هر که این در بحقیقت بگشایند آ ق ۱۰ ا : بگشود نسخه بگشایند آ ۵۷ ا

۲ باید حذف در ب ۲۳ ا

۳ بود نابود خود آ ق ۱۰ ب -

۴ بنشیند آ ق ۱۰ ب

۵ آئینۀ یکدیگر بینند ب ۲۲ ا

۶ می بینند آ ق ۱۰ ب

۷ از حذف در آ ق ۵۷ ب

۸ خود ندارد در آ ق ۱۰ ب

۹ نتوانند کرد آ ر ۶۷

۱۰ The Glorious Quran ۲۶ - سورۃ التکویر - ۸۱ Vol II p. 793.

۱۱ نبود آ ق ۱۰ ب

۱۲ الا سیاحة آ ر ۶۷

اینجا راه بسر شود[1] طلب نماند تعلق بیار آمد
ترقی تمام شود اضافات[2] ساقط افتد اشارات[3]
مضمحل گردد حکم من و[4] حکم الی طرح افتد چه
وجود را ابتدا و انتها نیست تا طرف تواند بود[5]
و[6] اینجا زبان حال[7] صاحب خلوت همه این گوید شعر

خلوت بمن اهوی فلم یک غیرنا
ولو کان غیری لم یصح وجودها[8]

بلی[9] بعد ازین اگر[10] سفری[11] بود در و بود و

---

1. برسد ش ف ۱۱۰ا، ب ف ۱۴۳ب ر ف ۶۹ب
2. اضافت ن ف ۱۰ب
3. اشارت ن ف ۱۰ب، ش ف ۱۱۰و
4. و حکم الی ر ف ۷ب؛ حکم حذف در ن ف ۱۰ب
5. بود حذف در ر ف ۷ب
6. و حذف در ب ف ۱۴۳ب؛ ر ف ۷ب - ن ف ۱۰ب
7. (حال حذف در ر ف ۷ب) زبان صاحب دل ر ف ۷ب
8. وجودنا: ن ف ۱۰ب
9. بکی ن ف ۱۰ب
10. بلی اگر. ق ف ۱۵۹ب
11. سفر ق ف ۱۵۹ب؛ ش ف ۱۱۵و

اینجا راه بسر شود[1] طلب نماند تعلق بیارامد ترقی تمام شود اضافات[2] ساقط افتد اشارات[3] مضمحل گردد حکم مِن و[4] حکم اِلی طرح افتد چه وجود را ابتدا و انتهائیت تا طرف تواند بود[5]

و[6] اینجا زبانِ حال[7] صاحب خلوت همه این گوید شعر

خلوتُ بِمن اَهویٰ فلم یک غیرنا

وَلو کانَ غیری لم یَصِحّ وجُودُنا[8]

بلی[9] بعد ازین اگر[10] سفری[11] بود درو بود و

---

۱ بر سد ش ص ۱۱۰ ؛ ب و ۱۲۲ ب ؛ ر ح ۶

۲ اضافت ن ص ۱۰ ب

۳ اشارت ن ص ۱۰ ب ؛ ش ص ۱۱۰ و

۴ و حکم الی ر ص ۷ ؛ حکم حذف در ن ص ۱۰ ب

۵ بود حذف در ر ص ۷

۶ و حذف در ب و ۱۲۲ ب ؛ ر ص ۷ - همچنین ن ص ۱۰ ب

۷ حال حذف در ر ص ۷ ؛ زبان صاحب دل ر ص ۷

۸ وجودنا ؛ ن ص ۱۰ ب

۹ بلی ن ص ۱۰ ب

۱۰ بلی اگر .. ق ص ۵۸ ب

۱۱ سفر ق ص ۱۵ ب ؛ ش ص ۱۵ و

و در صفاتِ او ابو یزید قدس سره این آیت بشنید که یومَ نحشرُ المتقین الی الرحمٰن وفدا نعره زد وگفت مَن یکونُ عندهُ الیٰ این یحشر

ع

آنکه نزدیک ویش جاست کجا حشر کنند

دیگری بشنید گفت مِن اسم الجبّار الی اسم الرحمٰن ومِن القهّار الی الرحیم

— ۸ —

---

۱ (از) ابو یزید قدس الله سره ش ص ۱۱۰ ب
(از) ابو یزید قدس الله تعالی سره ب ص ۱۵۲ ا

۲ که حذف در آ ص ۱۰ ب

۳ ۱۹ - سورۃ مریم - ۸۵:
The Glorious Quran: Vol II Page 403-404

۴ آنکس که نزد او باشد بکجا حشر شود آ ص ۱۰ ب

۵ ومن اسم القهار الی اسم الرحیم آ ص ۱۰ ب

لمعهٔ سیزدهم

محجوب هفتاد هزار حجاب نور و ظلمت[1]
از بهر آن بهروی[2] فرو گذاشت[3] تا محب خوی فرا کند[4]
و او را پس پرده می بنیند[5] تا چون دیده آشنا شود
و عشق سلسلهٔ شوق بجنباند محب[6] بمدد عشق و
قوت شوق پرده یگان یگان فرو گشاید آنگاه[7]
پرتو سبحات جمال[8] غیریت موهوم[9] را بسوزد
و او بجای او بنشیند و همگی عاشق شود چنانچه[10] بیت
هرچه گیرد ازو بدو گیرد هرچه بخشد ازو بدو بخشد

---

1 از نور و ظلمت آ ص ۱۰ ب
2 بهروی: ندارد در ش ص ۱۱۱، ب ص ۲۵ د
3 گذاشت آ ص ۱۰ ب
4 فراگیرد: ش ص ۱۱۱ ب
5 ببیند آ ص ۱۰ ب
6 محب ندارد در آ ص ۱۰ ب
7 آنگاه: ندارد در آ ص ۱۰ ب، ب ص ۲۵ ب
8 جلال آ ص ۱۰ ب
9 غیرت وهم آ ص ۱۰ ب
10 چنانکه ب ص ۲۵ ب، ش ص ۱۱۱ ب

اشارتِ مصطفی صلی الله علیه وسلم در حدیث
که صلوٰة بسواک خیرٌ من سبعین صلوٰة بغیر سواک
بچنیں چیزی تواند بود یعنی یک نمازِ تو بهتر است بی تو
از هفتاد نماز تو با تو زیرا که تا تو ئی تو با تست
این هفتاد هزار حجاب مسدول بود و چون تو بی تو
باشی هفتاد هزار حجاب تُرا محجوب گرداند و
همچنیں سرِ فان لم تکن تراه فانه یراک
چنان تواند بود که اگر تو نباشی بحقیقت به بینی

---

۱ در ب " اشارت ...... بحقیقت به بینی " ندارد در ز ق ص ۵۹ ب
(iii) ش ص ۱۱۱ ب (iii) ب ص ۲۵ ب

۲ علیه الصلوٰة والسلام ز ص ۹ ب

۳ بچنیں چیزی تواند بود ندارد در ز ص ۹ ب

۴ یکنماز تو بی تو بهتر از هفتاد نماز تو باقیست ز ص ۹ ب

۵ الفیاً در نسخه: و در متن با تو به ل ص ۱۱۱ ب

۶ الفیاً در نسخه: و در متن بی تو ب ل ص ۱۱۱ ب — ۷ زیراک واصل

۸ تا تو با توئی ل ص ۱۱۱ ب

۹ خواهد بود ز ص ۹ ب

۱۰ با تو باشی ز ص ۹ ب — ۱۱ کرا ؛ ز ص ۹ ب

۱۲ فان لم تکن تراه چنان تواند بود که چون نباشی اورا بحقیقت بینی ق ص ۹ ب

گفته اند این حجب صفاتِ آدمی است نورانی چنانکه علم و یقین و احوال و مقامات و جمله اخلاقِ حمیده و ظلمانی چنانکه جهل و گمان و رسوم و عادات و جمله اخلاقِ ذمیمه بیت

پردهای نور و ظلمت راز عجز در یقین و در گمان دانسته اند

لیکن اینجا حرفی است اگر چنانچه حجب صفات بودی سوخته گشتندی زیراکه لو کشفها لاحرقت سُبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه دبا لجره عاید به خلق تواند بود یعنی اگر خلق و اوصافِ خلق ادراکِ سبحات کنند

---

۱ نسخهٔ جمیله ش ص ۱۱۱ ب

۲ اوصاف بجای اخلاق آ ص ۵۹ ب

۳ چنانک (اصل)

۴ و عادات حذف در ل ص ۱۱۱ ا

۵ جمله حذف در آ ب ص ۸۰

۶ در گمان در یقین . ل ص ۱۱۱ ا

۷ دانسته اید ل ص ۱۱۱ ا

۸ چنانک ل ص ۱۱۱ ا

۹ حجب این صفات بودی سوخته گشتی ل ص ۱۱۱ ا

۱۰ لاحترقت ل ص ۱۱۱ ا

۱۱ و فی بعض النسخ ما ادرکه حاتی ز ص ۸۱ و غیره

۱۲ من خلقه حذف در ت ص ۵۲ ب   ۱۳ با خلق ل ص ۱۱۱ ا ، ت ص ۲۵ ب

۱۴ کنندی ل ص ۱۱۱ ا

سوخته شوند و می بینم که بارویت نمی سوزند
وحجب دایم مسدول می یابم لبس آن حجب
اسماء وصفات او تواند بود حجب نورانی چنانکه
ظهور ولطف وجمال وظلمانی چنانکه بطون و
قهر وجلال-

نشاید که این حجب مرتفع شود چه اگر
احدیت ذات از پردهٔ عزت بتابد اشیاء
بکلی متلاشی شوند وناچیز گردند چه اتصاف
اشیاء بوجود بواسطهٔ اسماء وصفات تواند بود

---

1 شدی ل ص ۱۱ا سوزند ر ص ۸۰
2 ومی بینم ب ص ۲۵ ج
3 بارویت حذف در ب ص ۲۵ ب ش ص ۱۱۲ و ر ص ۸۰
4 نمی شوند ش ص ۱۱۲ و 5 دایما ر ص ۸۰
6 می بینم ل ص ۱۱ا می یابیم ب ص ۲۵ ب
7 این ل ص ۱۱ ا 8 نوری ل ص ۱۱ ا
9 چنانک 10 و ندارد در ب ص ۲۶ ب
11 ظلمی ل ص ۱۱ ا
12 چه اگر حذف در ش ص ۱۱۳ ب که اگر ل ص ۱۱ ا
13 پرده صفات عزت ل ص ۱۱ ب 14 شود ل ص ۱۱ ب
15 وناچیز گردند ندارد در ل ص ۱۱ ب 16 شوند ب ص ۲۶ ب
17 وصفات حذف در ب ص ۲۶ ب

هرچند وجودِ اشیاء بتجلّیٔ ذات است[1] امّا
تجلّیٔ ذات پسِ پردهٔ اسما و صفات[2] اثر کند
پس حجبِ او اسما و صفاتِ[3] او تواند[4] بود چنانکه[5]
صاحبِ قوت القلوب فرمود حجب الذّات
بالصّفات و حجب الصّفات بالافعال و اگر
بحقیقت نظر کنی حجابِ او هم او تواند بود بشدّتِ ظهور
محتجب است و بسطوتِ نور مستتر[6] شعر

لقد بطنت فلم تظهر لذی بصر
فکیف یدرک من بالعین مستتر

می بینم و نمی دانم که چه می بینم لاجرم می گویم بیت

حجابِ روی تو هم روی تست در همه حال نهانی[7] از همه عالم ز بس که پیدائی
هر چه[8] می نگرم صورتِ تو می بینم ازان[9] میان همه در چشم من توئی آئی
ز رشک تا نشناسد کسی ترا هر دم جمالِ خود به لباسِ[10] دگر بیارائی

---

۱ باشد آ ف ۱۱ب
۲ صفات و اسما آ ف ۱۱ب
۳ وصفات حذف در ب ف ۲۶ب
۴ آمده آ ف ۱۱ب ۵ چنانک
۶ مستنیر ت ف ۱۰ب
۷ نهانی حذف در ش ف ۱۳ب نهان د ژ ف ۸۷
۸ بهرکه آ ف ۱۱ب ۹ ازین میان آ ف ۱۱ب
۱۰ بلباس دگر آ ف ۱۱ب

نشاید که غیری[1] اورا حجاب آید چه حجاب

محدود را باشد و او را حدینیست هرچه بینی در عالم[2]

صورت و معنی صورت[3] اوست و او بهیچ صورت[4]

مقید نه عجب[5] کاری ع

در هرچه او نباشد آن چیز خود[6] نباشد

و در هرچه او باشد آن چیز هم نباشد قطعه

تو جهانی لیک چون آئی پدید   نی که جانی[7] لیک چون گردی نهان

چون[8] پدید آئی چو پنهانی مدام   چون نهان گردی چو[9] جاویدی عیان

هم[10] نهانی هم عیانی هم هر دوئی   هم[11] نه اینی هم نه آن هم این و آن

———×———

۱ که او را غیری آ ص ۱۱ ب

۲ در عالم از صورت و معنی آ ص ۱۱ ب

۳ فقط اوست در ش ص ۱۳ ب   ۴ صورتی آ ص ۱۱ ب

۵ عجب کاری ندارد در آ ص ۱۱ ب   ۶ خود حذف در آ ص ۱۱ ب

۷ جمله جانی لیک آ ص ۱۱ ب

۸ چون شوی پیدا که پنهانی مدام آ ص ۱۱ ب

۹ که بی ے چو در آ ص ۱۲ ۵

۱۰ (۱) هم عیانی هم نهان هم هر دوئی آ ص ۱۱ ب

(۲) هم نهانی هم عیان هر دو توئی ق ص ۶۳ ب   (۳) هم نهانی هم عیانی هر دوئی ز ص ۸۵

۱۱ (۱) هم نه آنی هم نه اینی هم این و آن تی ص ۱۱۱ ب ص ۲۷ م ۵

(۲) هم نه آنی هم نه اینی و هم نه آن ز ص ۸۵

لمعۂ چهاردهم

محب و محبوب را یک دایره فرض کن که آنرا خطی بدو نیم کند که[1] بر شکلِ دو کمان ظاهر شود[2] اگر این[3] خط که مینماید که هست و نیست وقتِ منازله[4] از میان طرح اُفتد دائره[5] چنان که هست یکی نماید سرِّ قاب قوسین پیدا آید بیت

مینماید که هست و نیست چنان — جز خطی در میانِ نور و ظلم
گر بخوانی تو این[6] خطِ موهوم — بشناسی حدوث را[7] ز قدم

هر که این خط را[8] چنانکه هست بخواند یقین[9] بداند که مصراع
همه هیچند[10] هیچ اوست که اوست

---

1. که حذف در ل ص ۱۲ ا
2. ظاهر گردد ل ص ۱۲ ا
3. آن خط ل ص ۱۲ ا
4. محو شود ل ص ۱۲ ا
5. صورت دایره ز ص ۱۵
6. آن خط ل ص ۱۲ ا
7. را حذف در ل ص ۱۲ ا
8. چنانک
9. یقین حذف در ل ص ۱۲ ا
10. (۱) همه هیچند و هرچه هست هموست: در نسخه همه هیچند اوست که اوست [illegible]
(۲) همه هیچند هرچه هست هموست ز ص ۱۶

امّا اینجا حرفی است ببایذ دانست که
اگرچه این خط از میان طرح افتد و صورت دایره
خیال شود که اول بود حکم خط زایل نگردد اگرچه
خط زایل شود اثرش باقی ماند بیت

خیال کفر هبرا اینجا و بشناس هر آن کو در خدا گم شد خدا نیست

زیراکه هر وحدانیت که از اتحاد دوگانگی حاصل آید
فردانیتش نگذارد که گرد سراپرده احدیت گردد شعر

وَ مِن بعدِ هذا مَا تدقّ صفاته
وَ ما کتمهُ احظی لدیه واجمل

---

۱ بدانکه آل ۱۲ ۲ این حذف در آل ۱۲

۳ از میانه ب ۱۷

۴ محو شود وطرح افتد آل ۱۲

۵ و حذف در آل ۱۲ ۶ نشود آل ۱۲

۷ وحکم خط آل ۱۲

۸ نشود آل ۱۲ ۹ یکه ز ۱۷

۱۰ (۱) که هر کو آ ۴۵ ش ۱۱۶
(۲) که هر که از خدا گم شد.. ب ۱۷

۱۱ زیراک ۱۲ که پس از.. آل ۱۲

۱۳ که حذف در آل ۱۲ ۱۴ ما حذف در ش ۱۱۶

۱۵ یدق. آل ۱۲ ز ۱۷ ۱۶ کتمنا آل ۱۲ وماکلمته ز ۱۷

۱۷ واجل ز ۱۷

احدّیت ازروئی اسماء احدّیت کثرت تواند بود
وازروئی ذات احدّیت عین و درہر دوصورت اسم
از واحد آید واحد دراشیا پنہاں سارلیت کہ
واحد در اعداد اگر واحد نباشد اعیان اعداد
ظاہر نشود و اعداد را اسم نبود وگر واحد
باسم خود ظاہر شود عدد را عین ظاہر نشود نظم

گر جملہ توئی بپس ایں جہاں چیست ‌ ‌ ور ہیچ نیم من ایں فغاں چیست
ہم جملہ توئی وہم ہمہ تو ‌ ‌ آں چیز کہ غیر تست آں چیست
چوں ہست یقین کہ نیست جز تو ‌ ‌ آوازۂ ایں ہمہ گماں چیست

---

۱ در حذف درل ص ۱۲ ا
۲ اسم او ل ص ۱۲ ا
۳ آمد ل ص ۱۲ ا
۴ و حذف درب ص ۱۸ ا
۵ اسما ق ص ۴۵ ب ز ص ۱۸
۶ عدد در عین ز ص ۱۸
۷ ہمہ جہاں ق ص ۱۲ ا
۸ بپس بجائے بن ش ۱۱۶ ب
۹ وآں چیز ش ص ۱۱۷ ا
۱۰ ہمہ حذف در ش ص ۱۱۷ ا

وحدتِ او را[1] از وحدتِ تو توان شناخت[2]

زیرا که تو خود یکی[3] و او را ندانی جز بدان یکی

بس یکی نفسِ[4] خود را دانسته باشد[5] و تو و او

درمیان نه[6] افراد الاعداد فی الواحد واحد مصراع

یکی اندر یکی یکی باشد

توحید بدین حرف درست شود و کم کسی داند۔

— ۷ —

---

۱ را حذف در آل ص ۱۲ب ، ز ص ۱۸

۲ توان دانست آل ص ۱۲ ب

۳ تو یکی آل ص ۱۲ ب : واو یکی ۔ زاید درینجا (آل ص ۱۲ ب)

۴ و حذف در ش ص ۱۱ و

۵ یکی خود آل ص ۱۲ ب

۶ نی : آل ص ۱۲ ب فی : ب ص ۱۱ الف

۷ ازین جا عبارت در آل ص ۱۲ ب بدین طور است :-

یکی اندر یکی یکی باشد بیت

یکی را ضرب کن در یک نباشد جز یکی بے شک

توحید بدین حرف درست شود کم کسی داند بدانک افراد الاعداد فی الوحدة واحد

مصراع یکی اندر یکی یکی باشد

لمعهٔ پانزدهم

محبّ سایهٔ محبوب است هرجا که رود[1]

در پیِ او رود مصراع

سایه از نور کی جدا باشد

و چون در پیِ او رود بحکم اِنَّ[3] رَبِّی عَلیٰ صِراطٍ المُستَقیم

کژ[4] نرود ناصیهٔ او بدستِ[5] اوست جز[6] بر راهِ راست

نتواند رفت[7] شعر

فَلَا عَبَثٌ[8] والخلقُ لم یُخلَقوا[9] سُدیٰ

وَاِن لم تَکُن[10] اَفعالُهم[11] بالسَّدیدة

علیٰ سِمَةِ الاسماء تَجری اُمورُهم

وحکمته[12] وَصفُ الذّات للحُکم اَجرَت

---

1. هرجا که شخص رود سایه در پی او رود ~~ب ۱۶۸~~ آ ف ۱۶۷ . د . تش ف ۱۱۱ ب
2. ترتیب د ل ف ۱۲ ب دیں طور است : - کژ نرود بحکم ...
3. (۱۱) سورة هود - ۵۶ The Glorious Quran. Vol I page 291.
4. کژ : کج . ب ف ۱۸ ب . ر ف ۹۰
5. بر دست اوست آ ل ف ۱۲ ب
6. جز براستی ل ف ۱۱ ب : جز بر راه راست آ و ف ۱۶۷ آ ر ف ۹۰
7. نتواند رفت آ ف ۱۲ ب
8. فلا عیب ل ی ل ف ۱۲ ب : فلا غیب تش ف ۱۱۸ ب
9. تخلقوا و ف ۱۶۷
10. یکن تش ف ۱۱۸ آ تکن ر ف ۹۰
11. افعالهم و . ب ف ۱۸ ب
12. وحکم : تش ف ۱۱۸ آ

از جنید[1] قدس سره پرسیدند ما التوحید
گفت از مطربی شنیدم که می گفت شعر

وَغَنّی لی مُنّی قلبی وَغَنَّیتُ کما غَنّی
وَکُنّا حیثُ ما کانوا وکانوا[2] حیثُ ما کُنّا

حلاج را پرسیدند[3] که[4] تو بر چه مذهبی گفت
بر مذهب خدا[5] رباعی

آنکس که هزار عالم از رنگ نگاشت　رنگ من و تو کجا برد[6] و[7] ناداشت
این رنگ همه هوس بود یا پنداشت　او بی رنگ[8] است رنگ او باید داشت

وا گر از ناهمواری زمین در سایه کژی بینی آن[9] کژی
عین استقامت[10] او دان چه راستی[11] ابرو در کژی اوست مصراع
از کژی[12] راستی کمان آید

---

1. از جنید ا ح ش ۱۱۱ ب از جنید قدس الله سره پرسیدند که ... ر ۹۱
2. کانو ث ب ۱۴۹ ا ر ۹۱　3. گفتند ل ۱۲ ب ق ۱۶۸ ا
4. که حذف در ل ۱۲ ب
5. بعد از این در ل ۱۲ ب این عبارت زائد است :- اعنی تخلقوا باخلاق الله بیت
نمی رفتم بلا شد بوی زلفش　خراب اندر پی آن بوی رفتم
6. خرد : بجای برد ل ۱۲ ب بود ؟ ر ۹۱
7. و حذف در ب ۱۴۹ ا ر ۹۱　8. کجی ق ۱۶۸ ا ر ۹۱
9. آن حذف در ش ۱۱۸ ب　10. راستی او ر ۹۲
11. است ل ۱۳ ا
12. کجی ق ۱۶۸ ا ر ۹۱

والحقيقة كالكرة بر هر جا که انگشت نهی حاق وسط او باشد۔

هیهات کجا افتادم بدانکه آفتاب محبت از مشرق غیب بتافت محبوب سراپرده سایهٔ خود بر صحرائی ظهور کشید آنگاه محب را گفت ع

آخر نظری بسایهٔ من نکنی

الم ترالی ربک کیف مد الظل در امتداد او مرا نه بینی هرع

کز خانه بکد خدای ماند همه چیز

قل کل یعمل علی شاکلته اعتبار نکنی که اگر حرکت شخص نباشد سایه متحرک نشود ولو شاء لجعله ساکنا واگر خود آفتاب احدیة از مطلع عزت بتابد از سایه

---

۱ هر جا که ز ص ۹۲

۲ راه کجا افتادم ق ص ۱۳ الف

۳ بر صحن ظهور ک ص ۱۳ الف بصحرائی ظهور ب ص ۹۸ ب، ز ص ۹۲ ۴ کشیده ز ص ۹۲

۵ ۲۵ - سورة الفرقان ۲۵ The Glorious Quran vol II page 474 + ۲۵

۶ تا در ... ک ص ۱۳ الف ۷ از خانه ک ص ۱۳ الف

۸ ۱۷ - سورة بنی اسرائیل: ۸۴ The Glorious Quran. vol I page 375 + ۸۴

۹ واعتبار ش ص ۱۱۹ ب ۱۰ که حذف ش ص ۱۱۹ ب

۱۱ ۲۵ - سورة الفرقان ۲۵ The Glorious Quran. vol II page 474 + ۲۵

۱۲ احدیت ما - ک ص ۱۳ الف

خود اثر نماند چه هر سایه که همسایهٔ آفتاب شود انتابش

بحکم ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَیْنَا[1] در بر گیرد بیت

روی صحرا چو همه پرتوِ خورشید گرفت نتواند[2] نفی سایه ورا[3] صحرا شد

عجب کاریست[4] هر گجا[5] که آفتاب بتابد سایه

نماند- وسایه[6] را بی آفتاب خود وجود بنود- هر چیزرا[7]

ذاتیت وذاتِ سایه تشخص است حرکت[8] سایه

بحرکتِ شخص[9] باشد مثنوی

تا جنبشِ دست[10] هست مادام | سایه متحرک است ناکام
چون سایه ز دست[10] یافت مایه[11] | پس نیست خود اندر اصل سایه
چیزی که وجودِ او بخود نیست | هستیش بنا[و]ن از خرد نیست
هستی که بحق[12] قوام[13] دارد | او نیست ولیک نام دارد

---

1 - ۲۵- سورة الزمان ۴۶ - The Glorious Quran Vol II Page 474.

2 لفظ نفی ز م ۹۳ 3 با ان صحرا ب م ۹۸ ب

4 عجب کاری ن م ۱۳۰ و ق م ۷۹ ب زهی کاریکه: ب م ۹۸ ب

5 هر جا که ن م ۱۳۰ و، ب م ۹۸ ب؛ ز م ۹۳

6 و حذف در ش م ۱۳۰ و 7 نیست ن م ۱۳۰ و

8 هر چیزی را ن م ۱۳۰ و 9 چیز را ز م ۹۳

9 حرکت حذف در ز م ۹۳

10 تواند بود : ل م ۱۳۰ و : واین عبارت اضافه شده: که پرتو اوست

11 تشخص بجا دست ق م ۷۹ ب 12 مایه حذف در ز م ۹۳

13 بجود ش م ۱۳۰ و ز م ۹۳ 14 نسخه قیام ق م ۷۹ ب

شیخ الاسلام[1] عبدالله انصاری گفت هرگاه که[2]
مخلوقی[3] بنا مخلوقی قایم گردد آن مخلوق در آن[4] نا مخلوق
متلاشی شود و[5] چون حقیقت صافی گردد معنی عاریت بود
معنی چیست گفتن[6] من و تو بیت

اگر تویی[7] بحقیقت لبس حق کو — واگر حق هست حق یکی[8] بود نه دو
[9] من و تو کرده آدمی را دو — بی[10] من و تو تویی من و من تو

— ۹ —

---

1. شیخ الاسلام ابو اسماعیل عبدالله انصاری الهروی قدس سره گفت ق ص ۹۹ ب.
نسخهٔ ۱۲ مطابق ق: فقط رح بجای قدس سره
2. که حذف در ب ص ۵۰ و
3. "مخلوقی که د ... بعد از این عبارت افتاده است در ب ص ۵۰ الف ۱۴ .. تا یم گردد
4. مخلوقی بنا مخلوقی ق ص ۹۹ ب، ۱۰۷ الف متن ص ۱۲۰ و
5. و حذف در ل ص ۱۳ ب
6. بحقیقت گفتن من و تو ل ص ۱۳ ب
7. تو بجای توئی ل ص ۱۳ ب
8. یکیست بجای یکی بود ل ص ۱۳ ب
9. این شعر ندارد ل ص ۱۳ ب
10. نی بجای بی ز ص ۹۴

لمعهٔ شانزدہم

یک استاد پسِ[1] پردهٔ ظل وخیال
چندیں صورِ مختلف[2] واشکالِ متضاد[3] می نماید و[4]
حرکات وسکنات واحکام[5] وتصرفاتِ[6] ہمہ بحکمِ او
واو پسِ پرده پنہاں۔ چوں پرده براندازد ترا معلوم شود[7]
که حقیقتِ آں صور و افعالِ آں صور چیست[8] شعر
وَکُلُّ الَّذِی شَاهَدتَّهُ فِعلُ وَاحِدٍ
بِمُفرَدِهِ[9] وَلٰکِن تَحجُبهُ الاَکِنَّة
اِذَا مَا اَزَالَ السِّترَ لَم تَرَ غَیرَهُ
وَلَم یَبقَ بِالاَشکَالِ اِشکَالُ رِیبَةٍ

---

1. ازپس ظل خیال که بجائے پس پردهٔ ظل وخیال آر ف ۱۳ ا ب — 2. مختلفه ب ف ۵ د ر ف ۹۵
3. متضاده آ ف ۱ ب ر ف ۹۵
4. و حذف در آل ف ۱۳ ا ب آ و ۱ ب
5. با حکام او ر ف ۹۵ — 6. میشود آ ف ۱ ب
7. چیست حذف در ر ف ۹۵؛ ایں عبارت زائد در آ ف ۱ ب:
حقیقت آں صورہاں استاد است و افعال آں استاد
8. و حذف در ب و ۱ ب
9. یحجب الاکنه: آل ف ۱۳ ا ب ر و ۹۵
10. اما ازال ر ف ۹۵

اشارت[1] إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ[2]

آں[3] اقتضا میکند که جمله کاینات سترِ او باشد[4]

آفتابیست حضرتش که دو کون پیشِ او سایه بال همی یابم[5]

و او فاعل - لبس[6] این سایبان وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

که اگر سر وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ بالیشان

غمزه زدی جبراً و قهراً همه را معلوم شدی که شعر

نسبتِ فعل و اقتدار بما[10] هم ازاں روی بود کو باشد[11]

و الّا آنرا که[12] بخُود وجود بنود[13] فعل چگونه بود

---

1 سر بجی گے اشارت در ل ح ۱۳ ب

2 ۵۳ - سورة النجم ۳۲ - The Glorious Quran Vol II p. 701

3 این اشارت میکند ل ح ۱۳ ب

4 باشند ک ح ۱۷ الف

5 یابیم ب ح ۵۰ ب

6 لبس حذف در ر ح ۹۶

7 آں ل ح ۱۳ ب

8 ۲۸ - سورة القصص القصص ۱۱ -

The Glorious Quran. Vol II Page 506.

9 ۳۷ - سورة الصافات ۹۶ The Glorious Quran Vol II p. 591

10 بما حذف در ش ح ۱۲۱ ب

11 کو باشده ب ح ۵۰ ب کو باشد ر ح ۹۶

12 که حذف در ش ح ۱۲۱ ب 13 خود بجائے بخود ل ح ۱۳ ب

واعتدار کی تواند بود بیت

ہم ازو دارد کہ جاں سجود کند   ابر ہم ز آفتاب جود کند

اصل فعل یکیست اللہ آنست کہ در

ہر محل آں فعل رنگی دیگر نماید و در ہر جائے نامی دیگر

یابد یُسقیٰ بماءٍ واحدٍ و نُفضّل بعضہا علی بعضٍ

فی الاکل۔

— ۸ —

۱ و فخذف در ب ص ۵۰ ب

۲ این ہم ز آفتاب ـ ر ص ۹۶

۳ اصل ہمہ فعل ل ص ۱۳ ب

۴ در ہر محلی ق ص ۱۱ ب، در محلی ب ص ۵۰ ب در ہر محلی ل ص ۱۳ ب

۵ آن فعل حذف در ل ص ۱۳ ب

۶ رنگ ش ص ۱۲۱ ب رنگ دیگر ـ ر ص ۹۶

۷ بنماید ـ ل ص ۱۳ ب

۸ نام دیگر ـ ق و ا ب ش ص ۱۲۱ ب ب ص ۵۰ ب ر ص ۹۶

۹ ۱۳ ـ سورة الرعد ـ ۴ ـ

The Glorious Quran Vol I Page 320

لمعهٔ هفدهم

معشوق هر لحظه[1] از دریچهٔ[2] هر صفتی[3]
با عاشق روئی دیگر نماید عینِ عاشق از پرتوِ[4]
نورِ روئی او هردم[5] روشنائی دیگر یابد هر نفس[6]
بینائی دیگر کسب کند هرچند معشوق[8] جمال
بیش[9] عرض[10] کند عشق غالب[11] تر آید و هرچند
عشق غالب تر آید جمال خوب تر نماید و هرچند

---

۱ - هر لحظه ب ص ۵۰ ب
۲ - آن دریچه صفت ب ص ۵۰ ب
۳ - صفتی بجای هر صفتی ش ص ۱۲۱ ب ژ ص ۹۷
۴ - از پرتو روی او ل ص ۱۲ ا
۵ - هردم حذف در آ ص ۲۷ ا ش ص ۱۲۲ ا ب ص ۵۰ ب هر لحظه ژ ص ۹۷
۶ - و هر نفس آ ص ۹۷
۷ - هر نفسی ل ص ۱۲ ا حاشیه
۸ - معشوق حذف در ل ص ۱۳ ا
۹ - بیشتر ژ ص ۹۷
۱۰ - عرضه کند ل ص ۱۳ ا ب ص ۵۱ ا
۱۱ - معشوق گردد ل ص ۱۳ ا

جمال خوب تر نماید بیگانگی[1] معشوق از عاشق[2]

بیشتر شود تا عاشق از جفای معشوق در پناه عشق[3]

می گریزد[4] واز دوگانگی در یگانگی می آویزد[5]

گفته اند ظهور[6] انوار به قدر استعداد است

و فیض بقدر قابلیت بیت[7]

گر ز خورشید بوم بی نیروست — از پی ضعف خود نه از پی اوست

هرچه از وی[8] دلت مصفا تر — زو تجلی[9] ترا مهیا تر

این[10] خود هست لیکن قول[11] یا مبدی[12] النعم[13]

قبل استحقاقها بیان می کند که[14] چون محبوب خواهد که

---

1. وبیگانگی معشوق ل ۱۲۱ا 2. از محب ر ع ۹۷
3. در عشق ل ۱۲۱ا
4. می گریزد آ ۱۲۱ا 5. آویزد ل ۱۲۱ا
6. از ظهور انوار ... تا ... قابلیت حذف در ش ۱۲۲ ب
7. ندارد در ش ۱۲۲ب
8. روی ذات آ ۱۲۱ا روی دلت ب ۵۱ ب ر ۹۸
9. زان تجلی آ ۱۲۱ا 10. این خود هست حذف در ش ۱۲۲
11. در لیکن قول که ... ب ۵۱ب در لیکن قول اشیان که ر ۹۹ ش ۱۲۲ ب
12. یا مبتدیا ش ۱۲۲ب ب ۵۱ب ر ۹۹
13. بالنعم ب ۵۱ب ر ۹۹ 14. که محبوب چون خواهد ر ۹۹

خودرا بر عینِ عاشق جلوه دهد نخست از پرتوِ[1] جمالِ خود
عینِ اورا نوری عاریت دهد تا بدان نور آن[2] جمال را
ببیند[3] وازو تمتع گیرد[4]، وچون بدان نور ازان مشهود
حظِ تمام لبستد[5] باز فروغِ نورِ روی او عینِ[6] عاشق را
نورِ دیگر بخشد[7] تا بدان نور[8] ملاحظهٔ نوری[9] روشن تر
از اول کسب کند[10] و علی هذا القیاس[11] بر مثالِ تشنه
که آبِ دریا خورد[12] هرچند بیش خورد تشنه تر گردد
هرچند یافت بیش طلب بیش بیت
همه چیزرا تا بجوئی نیابی [13] جز آن دوست را تا نیابی بجوئی
تشنهٔ این آب هرگز سیراب نشود شعر

---

۱ از پرتوه جمال آ ص ۳۷ ب
۲ آن جمال او [illegible] ل ص ۱۴ ا
۳ ببیند ل ص ۱۳ ا ۴ استد ل ص ۱۴ ا
۵ باز نور فروغ نور روی آ ص ۳۷ ب
۶ غیر عاشق ؟ ش ص ۱۲۲ ب
۷ نوری دیگر ل ص ۱۳ آ، ش ص ۱۲۲ ب ۸ دهد ل ص ۱۳ ا
۹ نور آ ص ۳۷ ب، ش ص ۱۲۲ ب ۱۰ وعلی هذا آ ل ص ۱۳ ب
۱۱ هرچند که بیش خورد آ ص ۱۳ ب ۱۲ بخود ب ت ص ۵۱ ب
۱۳ از بجز دوست ا ث ص ۱۵ ب ز ص ۹۹ ا آ ص ۳۷ ب
(۱۱) جز این دوست را ش ص ۱۲۲ ب (متن) مگر دوست را (حاشیه)

لا یرجع الطرف عنه عند رویته
حتی یعود الیه الطرف مشتاقا

یحیی معاذ رازی رحمه الله بابایزید بسطامی قدس سره

بنشت بیت
مست از می عشق آنچنانم که اگر یک جرعه ازین بیش خورم نیست شوم

بایزید در جواب او بنشت شعر

شربت الحب کاسا بعد کاس
فما نفذ الشراب و ما رویت

بیت

گر در روزی هزار بارت بینم در آرزوی بار دگر خواهم بود

---

۱ ما یرجع آ و ۲۷ ا شں ۱۲۳ ا ب ۵۲ ا ز ۱۰۰
۲ عند روایته ز ۱۰۰ ۲ الی اوالطرف الیه آ ۱۲ ب
۳ و یحیی معاذ رازی ببایزید قدس الله سرها نوشت ب ۵۲ ا
۴ رحمه الله حذف در شں ۱۲۳ ا و ۲۷ ا
۵ قدس سره حذف در آ ۱۲ ب شں ۱۲۳ ا قدس سرهما در و ۲۷ ب
۶ نوشته شں ۱۲۳ ا نوشت و ۲۷ ب
۷ ازان بیش آ ۱۲ ب
۸ لیست شوم ب ۵۲ ا
۹ بایزید قدس سره ب ۵۲ ا
۱۰ در جواب نوشت شں ۱۲۳ ا در جواب نوشته و ۲۷ ب
۱۱ که شعر ب ۵۱ ا
۱۲ ولا رویت شں ۱۲۳ ا ب ۵۲ ا ز ۱۰۰

وراق قدس سره گفت لیس بینی و
بین ربی فرق الا انی تقدمت بالعبودیة گفت
انتقار واستعداد من مفتاح جود او ست دیگری
لبشنید گفت ومن اعدی الاول یعنی مفتاح جود
بخشیش چه بود وعنده مفاتح الغیب فرقانی
قدس سره اینجا رسید فریاد بر آورد که انا
اقل من ربی لبشیئن ابو طالب مکی فرمود که
بوالحسن فرقانی راست میگوید وهو خالق العدم
کما هو خالق الوجود دیگیری گفت مشیت در استعداد

---

۱ ابوبکر وراق قدس سره گفت آ ف ۲۷ ب وراق قدس الله سره گفت ر ف ا
۲ گفت بجائے یعنی آ ف ۱۲ ب
۳ - ۶ - سورة الانعام ۵۹
The Glorious Quran: Vol I Page 170.
۴ قدس سره حذف در آ ف ۱۲ ب قدس الله سره ر ف ۱۰۱
۵ گفت بجائے فریاد بر آورد آ ف ۱۲ ب
۶ انا اول آ ف ۱۲ ب
۷ بو طالب گفت که آ ف ۱۲ ب ۸ که حذف ب ف ۵۲ ب ر ف ۱۰۱
۹ فرقانی حذف در ب ف ۵۲ ب
۱۰ گفت آ ف ۱۳ ب
۱۱ و حذف در آ و ف ۱۳ و ش ف ۱۳ و ب ف ۵۲ ب ر ف ۱۰۲
۱۲ هو الخالق العدم ر ف ۱۰۲

اثر نکند حقیقتِ استعداد دیگر نشود بلکه اثرِ او
در تعیینِ محلِ خاص باشد مر استعدادِ خاص را
حاصلِ این اشارت آنست که حق تعالی
در عالمِ غیب حکمِ تجلی باطنی را در حقیقتِ بنده
بصورتِ استعداد اصلی کلی ظاهر گرداند تا بدان
تجلی وجودی عینی قبول کند و چون این
تجلی عینی حاصل شد آنگاه بواسطهٔ آن
تجلی استعدادِ دیگر یابد فرعی جزوی در عالمِ شهادت
که بدان استعداد تجلی شهادی وجودی قبول کند

---

۱ حقیقت استعدادات ز ص ۱۰۲

۲ بلکه ؛ بجائے بلی ش ص ۱۲۲ ب ۳ اثر او ؛ ب ص ۵۲ ب

۴ در عین تجلی خاص باشد ب ص ۵۲ ب

۵ مر ظهور استعدادی خاص را ب ص ۵۲ ب ؛ مر ظهور استعداد خاص را ز ص ۱۰۲

مر استعدادے خاص را ق ص ۷۵ ب

۶ در عالم غیب در عین بنده استعدادی ظاهر گرداند تا ـ ق ص ۱۲ ب

۷ بصورت : ش ص ۱۲۲ ب ۸ استعدادی اصلی ز ص ۱۰۲

۹ کلی حذف در ز ص ۱۰۲ ۱۰ این حقیقت بجائے این تجلی عینی ق ص ۱۲ ب

۱۱ تجلی وجودی عینی ؛ ب ص ۵۳ ز ص ۱۰۳

۱۲ شود ز ص ۱۰۳ ۱۳ آنگه این ق ص ۱۲ ب

۱۴ استعدادی دیگر ق ص ۷۶ ؛ ب ص ۵۳ ۱۵ فرعی جزوی حذف ق ص ۱۲ ؛ فرع جزوی ب ص ۵۳
فرعی جزئی ز ص ۱۰۳

۱۶ شهادتی و وجودی ق ص ۱۲ ب

ولبعدازان بحسب احوال هر دم استعدادی دیگر یابد[1]

وبآن سبب[2][3] در تجلیات بی نهایت بروی[4] کشوده میگردد[5]

وچون تجلیات را نهایت نیست وهر تجلی[6] مستلزم علمی

است پس علم اورا نهایت[8] وغایت نباشد[9] لاجرم

مخاطب میگردد بامر[10] قل[11] رب زدنی علما۔

اصحاب[12] رای پندارند[13] که چون واصل شدند غرض حاصل شد

ولنهایت مراد رسیدند[14] وبه الیه ترجعون[15] بسنده گشتند[16]

هیهات منازل طریق الوصول لاینقطع[17]

ابد الآبدین[18] چون رجوع نه بدانجا بود که صدور بود

---

1 دیگرش حاصل شود آ ص ۱۲ ب : دیگری یابد : ب ص ۵۳ آ ر ص ۱۰۳

2 وحذف در ر ص ۱۰۳ 3 تابان سبب اینجا حذف آ ص ۱۴ ب - ۱۵ ا

4 بدرانی بی نهایت : بدان سبب : آ ص ۱۴ ب - ۱۵ ا 5 باد ر ص ۱۰۳

6 کشاده میگردد آ ص ۲۶ ب، ل ص ۱۵ ا 7 موجب برای مستلزم ش ص ۱۲۵ ب

8 فقط غایت در آ ص ۲۷ ا ش ص ۱۲۵ ب ر ص ۱۰۴ فقط نهایت در ب ص ۵۳ ب

9 لاجرم قل رب زدنی علما گوید آ ص ۱۵ ا 10 بامر حذف در آ ص ۱۵ ب

11 ۲۰ سوره طه - ۱۱۴ + The Glorious Quran Vol II Page 416

12 اصحاب زی ب ص ۵۳ ب اصحاب رای ر ص ۱۰۴ 13 پنداشتند آ ص ۱۵ ا 14 پیوست آ ص ۱۵ ا

15 الیه ترجعون (i) ۲ سورة البقرة : ۲۸ + The Glorious Quran Vol I Page 6

(ii) ۱۰ سورة یونس - ۵۶ + Vol I Page 274
(iii) ۱۱ سورة هود ۳۴ - Vol I Page 288
(iv) ۲۸ سورة القصص ۷۰ - Vol II Page 516
(v) ۲۸ سورة القصص - ۸۸ - Vol II Page 519
(vi) ۲۹ سورة العنکبوت ۱۷ - Vol II Page 522
(vii) ۳۰ - سورة الروم ۱۱ - Vol II Page 531
(viii) ۳۶ - سورة یس ۸۳ - Vol II Page 565
(ix) ۳۹ - سورة الزمر ۴۴ - Vol II Page 611
(x) ۴۱ - سورة فصلت ۲۱ - Vol II Page 631
(xi) ۴۳ - سورة الزخرف ۸۵ - Vol II Page 654

16 بسنده شوند آ ص ۱۵ ا بسنده گشت ب ص ۵۳ ب

17 لاینقطع آ ص ۲۷ ب ر ص ۱۰۴ لاتقطع ب ص ۵۳ ب

18 ابد الآباد آ ص ۱۵ ا

سلوک کی منقطع شود راہ کجا برسد اگر مرجع عین مقصد باشد لبس آمدن چہ فائدہ دہد ابوالحسن نوری از بی نہایتی و دوری این راہ چنیں خبر داد شعر

شهدت ولم اشهد لحاظاً لحظة
وحسب لحاظ شاهداً غير مشهد

اگر واصلان را شوق باعث نیاید بر طلب اولی و اعلی بران قدر کہ یافتہ اند اقتصار کنند و در مقام ثم ردوهم الی قبورهم بمانند خالدین فیها لا یبغون عنها حولا۔

---

۱ گرد د آ ص ۱۵ ا
۲ راہ کی برسد ز ص ۱۵ ا
۳ رسد ل ص ۱۵ ا ۴ غیر بجائے عین ش ص ۱۲۶ ا
۵ فقط نوری: ش ص ۱۲۶ ا آ ص ۱۴۸ ا ب ص ۵۳ ب
۶ خبردار د ل ص ۱۵ ا خبر دادکہ ب و ص ۵۳ ب
۷ لحاظ ملاحظة ز ص ۱۵ ا ۸ نیا شد ز ص ۱۶ ا
۹ بدان قدر آ ل ص ۱۵ ا ۱۰ کہ یافتند ل ص ۱۵ ا
۱۱ و در مقام قصور رہم ... آ ل ص ۱۵ ا
۱۲ ۱۸ - سورة الکہف ۱۰۸

The Glorious Quran: Vol II Page 394.

لمعهٔ سیزدهم

عاشق بابود و نابود آرمیده بود هنوز
روی معشوق ندیده بود که نغمهٔ قول کن او را از خواب عدم
برانگیخت۔ از سماع آن نغمه او را وجدی حاصل شد۔
وازان وجد وجودی یافت۔
ذوق آن نغمه در سرش افتاد

در حال گفت

عشق شوری در نهاد ما نهاد   جان ما را در کف غوغا نهاد
والاذن تعشق قبل العین احیانا   عشق متولی گشت

---

١ عشق بجای عاشق ش م ١٢٦ ب   ٢ نابود خود ر د ١٠٦

٣ آرامیده ب آ م ١٥ و ، ق م ١٢٦ ب

٤ و در ظهور خانهٔ شهود آسوده نزاند در آن م ١٥ و

٥ بود حذف در آ م ١٥ و

٦ در قوم یقول کن فیکون: ٦۔ سورة الانعام ٧٣

The Glorious Quran Vol I Page 173.

٧ ناگاه برشت بجای حاصل شد آ م ١٥ و، بشنوده ب م ٥٢ و   ٨ و حذف در آ م ١٥ و

٩ در سرش ب م ٥٢ و   ١٠ حذف در آ م ١٥ و

١١ این مصراع حذف در ش م ١٢٧ و ب م ٥٢ و   ١٢ تعشق آ م ١٥ و، تعیش ش م ١٢٧ و

١٣ متولی شد آ م ١٥ و

ظاهر و باطنِ عاشق را[1] به ترانهٔ

إنّ المحبّ لمن یهواه زوّار[2]

[3] برقص و حرکت درآورد۔ تا ابدالآبدین نه آن نغمه
منقضی شود و نه آن رقص منقرض۔ چه مطلوب
نامتناهی است۔ اینجا[4] زمزمهٔ عاشق همه این بود که[5] بیت

تا چشم برگشادم نورِ رخِ تو دیدم   تا گوش باز کردم آوازِ تو شنیدم

پس عاشق دایم در رقص و حرکت[6] مشغول است
واگرچه بظاهر[7] ساکن نماید وَتَرَى الْجِبَالَ[8]
تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ
خود چگونه ساکن تواند بود[10] که هر ذرّه از ذرّات[11] را[12]
محرّک[13] اوست چه هر ذرّه کلمهٔ الٰهیست و هر کلمه را

---

[1] عاشق حذف در آ ۱۵ و اف ظاهر باطن عاشق: نش ۱۲ و۔ [2] دوار نش ۱۲ و
[3] دوران به رقص و حرکت۔ آ ۱۵ و۔ ۱۵ ب۔
[4] این بجائے اینجا۔ آ ۱۵ ب
[5] همه این گوید۔ بجائے همه این بود که آ ۱۵ ب
[6] ترتیب برعکس در آ ۱۵ ب۔ [7] مشغول است بجائے مشغولیست آ ۱۵ ب
[7] ظاهر ب ۱۵ و
[9] ۲۷۔ سورة النمل ۸۸۔ The Glorious Quran Vol II Page 504۔
[10] بود حذف در آ ۱۵ ب [11] از ذرات کائنات آ ۱۵ ب، و ۷ و
[12] را حذف ب ۱۵ و [13] را حرکت بجود اوست ز ۱۰۷

اسمی است و هر اسمی را زبانی است و هر زبانی را
قولی و هر قولی را از محبت سمعی و چون
نیک بشنوی قایل و سامع را یکی یابی که
السماع طیر یطیر من الحق الی الحق
جنید با شبلی قدس سرهما عتاب کرد که سخنی که
در سردابها پنهان میگفتیم تو بر سر منبر آشکارا کردی
شبلی گفت انا اقول و انا اسمع و هل فی الدارین
غیری - نگر چنین می گوید رباعی

هر بوی که از مشک و قرنفل شنوی از شانهٔ آن زلف چو سنبل شنوی
چون نغمهٔ بلبل ز پی گل شنوی گل گفته بود گرچه ز بلبل شنوی

— ۰ —

۱ که هر اسمی را ب ۵۲ ا
۲ زبانی دیگر است آ ۱۵ ب
۳ قولی دیگر آ ۱۵ ب قولی است شش ۱۲ ب
۴ را حذف در شش ۱۲ ب ۵ و حذف در آ ۱۵ ب
۶ نیز گوش شنوی ز ۱۰ ۷ زیرا که بجای که آ ۱۵ ب
۸ (۸) جنید با شبلی شش ۱۲ ب (۸) جنید رضی الله عنه با شبلی آ ۱۵ ب
۹ گفت بجای که آ ۱۵ ب ۱۰ که ما در سردابها آ ۹ ب که حذف شش ۱۲ ب
۱۱ و حذف در ز ۱۱ ۱۲ حذف در شش ۱۲ ب آ ۹ ب میگوید ب ۵۴ ب
۱۳ دولت (نسخهٔ نکهت) آ ۱۵ الف ب ۵۵ ب ۱۳ آ ۱۵ ب
۱۵ از پی گل ب ۵۵ ب ری دگل ز ۱۱ ۱۶ حذف در ز ۱۰ آ الفیا در نسخهٔ در متن:
هم گل گوید گرچه ز بلبل شنوی و هم در ب ۵۵ ب

لمعهٔ نوزدهم

عاشق را دلیست منزّه از تعیّن که

مخیّم[1] قباب عزّتست و مجمع[2] بحر[3] غیب و شهادت

واین دل را همتّی است که[4] بیت

اگر بساغر[5] دریا هزار باده[6] کشد[7] هنوز همت او باده دگر خواهد

لاجرم سعت[8] او بمثابه[9] ایست که آنکه در همه عالم[10] نگنجد

بلکه جمله عوالم در قبضهٔ او[11] ناپدید بود سراپردهٔ فردانیت

در ساحت وحدانیت او زند[12] بارگاه سلطنت آنجا سازد

---

۱ مخیم حذف در ر ص ۱۰۸ ا

۲ مجمع تس ص ۱۲۷ ب؛ مجموع ر ص ۱۰۸.

۳ بحرین در نسخه (تس: بحر) و ص ۹۷ ب   ۴ که حذف در آ ص ۱۵ ب

۵ ساغر، نسخه و ص ۸۰ و؛ جرعه ر ص ۱۰۸

۶ جرعه بجای باده ر ص ۱۰۸ ا

۷ کشد در متن؛ خواهد در نسخه آ ص ۱۵ ا؛ کشد اب ص ۵۲ ب؛ طلبد و ص ۸۰ ا؛ ر ص ۱۰۸

۸ سعت تس ص ۱۲۸ و   ۹ بمثابه جا است آ ص ۱۵ ب

۱۰ عالم و ص ۸۰ و؛ ر ص ۱۰۸

۱۱ او حذف در تس ص ۱۲۸ و؛ ر ص ۱۰۸.

۱۲ زنند و ص ۱۰۸

کار[1] آنجا پردازد حل و عقد[2] قبض و بسط تکوین[3] و تمکین
همه[4] آنجا ظاهر گرداند[5] شعر

فاذا قبض اخفی[6] ما ابدی
واذا بسط اعاد ما اخفی

بیت

بتی کز حسن در عالم نمی گنجد عجب دارم که دایم در دل تنگم چگونه خانه[7] میسازد
ابویزید[8] قدس سره از سعت[9] دایرهٔ دل خود چنین[10] خبر داد که[11]
اگر عرش و صد[12] هزار چند[13] عرش و هرچه[14] در وی است

---

1. کار آنجا بردش ص ۱۲۸ و؛ دکارگاه کار آنجا پردازد ل ص ۲۱۶ و؛ کارگاه مملکت آنجا پردازد ق ص ۸۰ ب
2. و قبل از قبض در ل ص ۲۱۶ و؛ ر ص ۱۰۸
3. (در) تلوین و تکوین ت ص ۵۲ ب، ش ص ۱۲۸ و؛ (در) تمکین و تلوین ل ص ۲۱۶ و؛ تلوین و تمکین ق ص ۸۰ و
4. همه حذف در ق ص ۸۰ و
5. بود بجای ظاهر گردد ل ص ۲۱۶ و
6. اخفا ما ابدا ل ص ۲۱۶ و
7. خانمان ق ص ۸۰ و
8. بایزید قدس الله سره ر ص ۱۰۸؛ بایزید رحمه الله ش ص ۱۲۸ و؛ بایزید ق ص ۸۰ و
9. از وسعت … ل ص ۲۱۶ و
10. چنین دارد که … ر ص ۱۰۸ و
11. که حذف در ق ص ۸۰ ب
12. (در) اگر عرش صد بار و صد هزار بار چند عرش ش ص ۱۲۸ و؛ (در) و صد بار هزار بار چند عرش ت ص ۵۲ ب
13. چند حذف در ر ص ۱۰۸
14. و آنچه در او هست ل ص ۲۱۶ و؛ در وی هست ش ص ۱۲۸ و؛ در وی است ت ص ۵۲ ب

در گوشهٔ دل عارف نهند[1] عارف ازان خبر نیابد[2]
جنید قدس سره[3] گفت چگونه خبر یابد که
المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق له اثر -
ابو یزید[4] چون در نظر در چنین دلی[5] کند که محدث را
درو[6] اثر نه بود همه قدیم[7] بیند لاجرم سبحانی[8] گوید -
یکی[9] از یخ کوزه ساخت و پر آب کرد چون آفتاب
بتافت کوزه را و آب را[10] یک چیز یافت گفت
لیس فی الدار[11] غیره دیار

---

1 "عارف نهند" سقط شده در ز ص ۱۰۸

2 کند نیابد ل ص ۱۱۶

3 رضی الله عنه ق ص ۸۰ ب؛ تش ص ۱۲۸ ا و ب ص ۵۲ ب (۱۱) حذف در ل ص ۱۱۴

4 بایزید ق ص ۸۰ ا؛ تش ص ۱۲۸ ب؛ ب ص ۵۲ ب ز ص ۱۰۸

5 چنین دل تش ص ۱۲۸ ب؛ در چنین دل... ق ص ۸۰ ب

6 درو حذف در ب ص ۵۲ ب

7 قدیم ق ص ۸۰ ب

8 پس بلسان حق سبحانه گوید ز ص ۱۰۹

(۱۱) گوید سبحانی ما اعظم شانی ل ص ۱۱۴

9 اما چون... تش ص ۱۲۸ ب؛ ب ص ۵۲ ب؛ ز ص ۱۰۹

10 کوزه را آب یافت ق ص ۸۰ ب؛ تش ص ۱۲۸ ب؛ ب ص ۵۲ ب ز ص ۱۰۹

11 فی الدارین تش ص ۱۲۸ ب؛ فی الدار ما غیرنا دیار ل ص ۱۱۶

بیت

صیّاد[1] همو صید همو دانه همو ساقی و حریف و می و پیمانه همو
مشّاطه[2] همو زلف همو شانه همو شمع و لگن[3] و آتش و پروانه همو

عجب[4] کاری و طرفه شماری و سخنی
قلب[5] عبدی و القلب بین اصبعین من اصابع الرحمن -
او در دل و دل در قبضهٔ او[6] بنگر که بر زبان ترجمان
بیان این حال چگونه می رود بیت

گرچه در زلف تست جای دلم در[7] میان دل حزین منی
تا بدانی که از لطافت خویش هم تو در بند زلف خویشتنی

همه در بند[8] خود بود[9] پروای غیر ندارد

---

[1] ترتیب این مصراعها در ل ص ۱۶ الف این طور است :-
(i) ساقی و حریف ... (ii) شمع و لگن ... باقی حذف -

[2] این شعر حذف در ش ص ۱۳۲ ب ب ص ۵۵ الف

[3] و حذف در ر ص ۱۰۹

[4] عجب کاریست (و طرفه شماری حذف) در ق ص ۸۰ ب ب ص ۵۵ الف ر ص ۱۰۹

[5] عبد المومن ر ص ۱۰۹

[6] بنگر که ... ل ص ۱۶ الف بنگر زبان ترجمان بیان این معنی رفته ش ص ۱۳۸ ب

[7] این مصراع افتاده در ر ص ۱۰۹

[8] همه دربند ش ص ۱۳۸ ب

[9] هم جای همه ل ص ۱۶ الف

جز در خود[1] نگنجد یگانگی[2] جز در[3] یگانگی قرار نگیرد[4]
فردانیت جز در وحدانیت آرام نیابد. ازین حرف
حقیقت دل معلوم[5] توان کرد و کم کسی داند -
صاحب دلی[6] چنین[7] خبر داد[8] رباعی
گفتم که کرائی تو بدین زیبائی گفتا خود را که[9] خود منم یکتائی
هم عشقم و هم عاشق و هم معشوقم[10] هم آئینه هم جمال و[11] هم بینائی

— * —

---

۱ خود حذف ز ف ۱۰۹

۲ بیگانگی ق ف ۱۶ ا

۳ چون در ! ش ف ۱۲۸ ب

۴ قرار نگیرد ک ف ۱۶ ب

۵ نتوان دانست ک ف ۱۶ ب

۶ صاحب دل ش ف ۱۲۸ ب

۷ چنین حذف در ق ف ۸۱ ا ؛ ب ف ۵۵ و ؛ ز ف ۱۰۹ ؛ ش ف ۱۲۸ ب

۸ از مناجات خود چنین خبر داد ک ف ۱۶ ب

۹ و خود منم ز ف ۱۰۹

۱۰ هم بی تو منم ب ف ۵۵ و

۱۱ هم معشوق ق ف ۸۱ ا

۱۲ (و) حذف در ب ف ۵۵ ؛ ز ف ۱۰۹

لمعۂ بیستم

عشق سلطنت و استغنا بمعشوق داد

و مذلت و افتقار بعاشق۔ عاشق مذلت از

عزتِ عشق کشد نه از عزتِ معشوق۔ چه بسیار باشد که

معشوق بنده عاشق بود۔ یا عبادی انی اشتقت

الیکم۔ و بعلی کل حال غنا صفتِ معشوق آمد

و فقر صفتِ عاشق پس عاشق فقیری بود که

یحتاج الی کل شیٔ و لا یحتاج الیه شیٔ او

همه اشیا محتاج بود و هیچ چیز بدو محتاج نه۔

---

۱ بود ک ف ۱۶ ب

۲ عاشق حذف در ک ف ۱۶ ب

۳ انی حذف در آ ف ۸۱ ب؛ تش ف ۱۲۹ ب؛

آ ر ف ۱۱۰ ب ف ۵۵ ا

۴ اند در متن آمد در نسخه حاشیه تش ف ۱۲۹ ب

۵ (i) او همه محتاج و هیچ بدو محتاج نه تش ف ۱۲۹ ب

(ii) او همه محتاج بود و هیچ بدو محتاج نه ب ف ۵۵ ب

(iii) اشیا حذف در آ ف ۸۲ ا

اما آنکه[1] او بهمه اشیا[2] محتاج بود جهت آن[3]
بود که نظر محقق بر[4] حقیقت اشیاء آید[5]. پس[6]
در هر چه نظر[7] کند رخ او بیند
لاجرم بهمه اشیاء محتاج بود. بیت[8]
ازبس که دو دیده در خیالت دارم — در هر چه نظر کنم ترا پندارم
الفقر احتیاج ذاتی من غیر تعیین حاجة
واما آنکه[9] هیچ چیز بدو محتاج نبود آنست[10] که
احتیاج به موجود تواند بود و عاشق در حال تجرید
ومقام تفرید خلعت هستی و توابع آن که[11] نزد او

---

1. انکه (اصل)
2. اشیا حذف در آ ف ۸۲ا، مش ف ۱۲۶ب، ب ف ۵۵و، ز ف ۱۱۱
3. جهت آنست که ز ف ۱۱۱ جهت آنکه ل ف ۱۶ب
4. وبجای بر ز ف ۱۱۱
5. آید: ل ف ۱۶ب
6. پس حذف در ل ف ۱۶ب
7. کند بجای نظر ل ف ۱۶ب، آ ف ۹۲ا
8. این شعر حذف در آ ف ۸۲ا، مش ف ۱۲۹ب، ب ف ۵۵ب، ز ف ۱۱۱
9. واما انکه (اصل): اما بدانکه ز ف ۱۱۱
10. سبب انکه: ل ف ۱۶ب
11. که حذف در ل ف ۱۶ب

امانت بود بحکم إنَّ اللّٰهَ[1] یأمُرُکُم أَن تُؤدُّوا

الأمانات إلی أهلها[2] بمعشوق باز گذاشته است

واو بسر[3] خرقهٔ نایافت خود رفته[4] وهو الآن مع الله

کما هو[5] فی الازل حال او آمده[6] - در چنین حال

هیچ چیز بدو محتاج نتواند بود۔

و در فقر[8] مقامیست که فقیر نیز به هیچ چیز

محتاج[11] نبود[7] چنانکه آن فقیر[9] گفت که الفقیر[10]

لا یحتاج الی نفسه و لا الی الله تعالی - زیرا که

احتیاج صفت موجود باشد[12] و فقیر چون در بحر نیستی

---

۱ - ۴ سورة النساء ۵۸ .

The Glorious Quran. Vol I Page 109.

۲ بمحبوب لٰ ص ۱۶ ب

۳ واو با سر خرقه .. لٰ ص ۱۶ ب

۴ رفت ز ص ۱۱۱

۵ کما کان ذ ص ۸۲ آ ز ص ۱۱۱ آ کهو ت ص ۵۵ ب

۶ آمد و شں ص ۱۳۰ ا

۷ نشود شں ص ۱۳۰ آ ت ص ۵۵ ب ز ص ۱۱۱

۸ جمع آن .. لٰ ص ۱۶ ب ۹ که فقد در ذ ص ۸۲ آ شں ص ۱۳۰ آ ت ص ۵۵ ب

۱۰ الفقیر ز ص ۱۱۲ لٰ ص ۱۷ ا

۱۱ فقد لا یحتاج الی الله ذ ص ۸۲ ا شں ص ۱۳۰ آ ت ص ۵۵ ب

۱۲ تواند بود لٰ ص ۱۷ ا

غوطه خورد[1] احتیاجش نماند[2] فقرش تمام شد و[3]
اذا تم الفقر فهو الله زیرا که الشئ اذا جاوز
حدّه انعکس ضدّه والله سبحانه وتعالی[4]
در هیچ چیز به هیچ چیز محتاج نیست بیت
هیچ باشی چو جفت فردی تو[5] همه باشی چو هیچ گردی تو
پس رتبت فقیری که لا یحتاج الی الله[6]
عالی تر آمد[7] از منزلت[8] فقیری که یحتاج الی
کل شئ ولا یحتاج الیه شئ[9] - چه آنکه محتاج است[10]
به همه اشیاء مطلوب را پس پردهٔ اشیا می بیند[10]
وآنکه[11] در خلوت خانهٔ[12] بود ونابود و بایافت و

---

1 لاجرم احتیاجش نماند آ ص ۸۲ ب
2 وچون احتیاجش نماند فقرش تمام شد ؛ ق ص ۸۳ آ ژ ص ۱۱۲
3 که بجای و ق ص ۸۳ آ ژ ص ۱۱۲
4 والله تعالی غنی د ص ۱۳۰ ب ب ص ۵۶ ا
5 چو جفت و فردی تو ژ ص ۱۱۲ چو جفت گردی تو آ ص ۱۷ ا
6 است ژ ص ۱۱۲
7 آمده آ ص ۱۷ ا
8 از منزلات ژ ص ۱۱۳ 9 است ژ ص ۱۱۳
10 می یابد آ ص ۱۷ ا
11 وآنک
12 در خلوت خانهٔ نابود بایافت ونایافت ~~ببت~~ ق ص ۸۳ ب ب ص ۵۶ ا

نایافت بساخت فهو کما قال الجنید قدس سرّہ[1]
اَلفقیرُ[2] لَا یَفتقِرُ[3] اِلیٰ نَفسِہٖ وَلَا اِلیٰ رَبِّہٖ[4] وقال
الشیخ ابو بکر الحریری[5] اَلفَقِیرُ[6] عِندی مَن لَا
قَلبَ لَہٗ وَلَارَبَّ لَہٗ[7] و دریں حال کہ فقیر
از سرِ وجودِ خود[8] برخاست[9] و با عدمِ[10] خود بساخت
اگر بہ چشمِ خود نظر بجمالِ[11] دوست[12] کند عکسِ
ظلمتِ نابود خودش در نظر آید خود را بیند
برقعۂ اَلفَقرُ[13] سَوادُ الوَجہِ فِی الدَّارَین بر روی انگند[14]

---

1 قدس سرہ حذف در آ ف ۱۷ اؔ : رضی اللہ تعالیٰ عنہ آ ف ۱۳ اب ؛ ب ف ۵۶ ا

رحمہ اللہ تعالیٰ ش ف ۱۳۱ 2 الفقر آ ف ۱۳ اب ؛ ز ف ۱۱۳

3 لا یحتاج ز ف ۱۱۳ 4 و حذف در ش ف ۱۳۱ ا

5 الحریری قدس سرہ آ ف ۱۳ اب ؛ ب ف ۵۶ ا

الحریری رحمہ اللہ تعالیٰ ش ف ۱۳۱ ا ؛ شیخ علی الحریری قدس اللہ سرہ ز ف ۱۱۳

6 الفقر ز ف ۱۱۳

4

7 لہٗ : حذف در ش ف ۱۳۱ ا ؛ ب ف ۵۶ ا

8 خود بجای و ، آ ف ۱۷ ا

9 برخاست ز ف ۱۱۳

10 با عدم ! آ ف ۱۷ ا

11 بر جمال آ ف ۱۷ ا 12 خود بجای دوست ش ف ۱۳۱ ا

13 الفقر حذف در آ ف ۱۳ اب ؛ ش ف ۱۳۱ ا ؛ ب ف ۵۶ ا

14 انگندہ ب ف ۵۶ ا ؛ آ ف ۱۷ ا

نه درسرای وجود خود را نوری بیند که بدان[2]
سپید روی گردد و نه درسرای عدم ظهوری که
از سیه روئی خلاص یابد کاد الفقر ان
یکون کفراً -
در مذهب ما سواد اعظم آنست که لباس[3] فقر پوشد
بدانکه[4] توانگر[5] غالباً در غایت قرب
بعید بود[6] و درویش در غایت بعد قریب[7] شعر
متی[8] عصفت ریح الولا قصفت اخا
غنا و لو بالفقر[9] هصّبت[10] لربت

---

۱ ز: حذف در ب ۵۶ ا
۲ که بدان نور سفیدی روی گردد ب ۵۶ ا
۳ سواد فقر ق ۸۴ ا، شن ۱۳۱ ا، ب ۵۶ ب
۴ بدانک (اصل): حذف در ق ۸۴ ا، شن ۱۳۱ ا، س ۵۶
۵ توانگر در ب ۵۶ ا
۶ است آ ۱۷ ب
۷ قریب است آ ۱۷ ب
۸ متی حذف در شن ۱۳۱ ب
۹ ز: تبت لربت ق ۸۴ ا
۱۰ هصبت ا لربت ب ۵۶ ب -

دانی که[1] چه می گوید اگر توانگری و
درویشی قصدِ عالم عشق کنند[2] ندا در دستِ توانگر[3]
چراغی بود[4] افروخته و در دستِ درویش هیزمی[5]
نیم سوخته نسیمی[6] که ازاں عالم بوزد[7] چراغِ توانگر[8]
را بنشاند و هیزمِ درویش را بر افروزاند،
پس بِجُوگان[9]
اَنَا عِندَ المُنکَسِرَةِ قُلُوبُهم

حواع
بردند شکستگاں ازیں میداں گوی

— ۵ —

---

1. که حذف در ش ف ۱۳۱ ب ت ف ۵۶ ب ک ف ۱۷ ب
2. کنند ل ف ۱۷ ب
3. توانگر ق ف ۱۳ ب
4. بود حذف در ل ف ۱۷ ب
5. هیزم ش ف ۱۳۱ ب ت ف ۵۶ ب ل ف ۱۷ ب
6. باشد: نباید در ل ف ۱۷ ب
7. بود ق ف ۱۳ ب، بهبزد (متن) ل ف ۱۷ ب
8. توانگر ق ف ۱۲ ب
9. پس بِجُوگان حذف در ل ف ۱۷ ب

لمعهٔ بیست و یکم

عاشق باید[1] بی غرض با معشوق[2] محبت دارد
و[3] خواست از میان بردارد و کار به[4] مراد او[5] گذارد.
و[6] ترک طلب گیرد. چه طلب عاشق را[7] سد راه اوست
زیرا که هر مطلوب که پیش[8] از طلب یافته[9] شود بقدر
حوصلهٔ طالب باشد. فی الجمله ترک طلب و
مراد خود گیرد[10] و هرچه در عالم واقع شود[11] مراد خود

---

1. که بیغرض .. آ ف ۸۱ ب
2. بادوست ل ف ۱۷ ب
3. وخواست آ ف ۸۲ ب ؛ از میان خواست بر دارد ر ف ۱۱۴
4. بمراد او ر ف ۱۱۴
5. واگذارد ش ف ۱۳۱ ب
6. و حذف در ل ف ۱۷ ب
7. چه طلب او بجائے طلب عاشق را آ ف ۸۲ ب ش ف ۱۳۲ ا ؛ ر ف ۱۱۴
8. که از پیش ب ف ۵۶ ب
9. یافت شود ب ف ۵۶ ب ؛ یافته شود حذف در ر ف ۱۱۵
10. بعد ازین : و کار بمراد او گذارد : زائد در ر ف ۱۱۵ ا ؛ ش ف ۱۳۲ ا ؛ ب ف ۵۶ ب ؛ ر ف ۱۱۵
11. می شود ر ف ۱۱۵

انگارد تا آسوده و شادمان بماند بیت

تا ترکِ مرادِ خود نگیری[1] صد بار یکبار مراد در کنارت[2] ناید

واگر واقع نامرضی باشد در رفع و

تغییر[3] آن چندانکه تواند جهد کند باشد که واقع

تغییر[4] آن باشد و محبوب آن را[5] خواسته باشد و اگر

محبّ مکاشف بود چنانکه در هر صورتی روی دوست

عیان بیند باید که در صورتِ[6] نامرضی اگر چه[7]

وجهِ او بیند رضا ندهد چه وجه او در نامرضی

آنست که راضی نیست قال[8] الله تعالی وَلا[9] یَرضیٰ

لِعِبادِهِ الکُفر محبی[10] که حق را بحق بیند و

---

۱ نگوئی: ش ص ۱۳۲ و، نگرد: ل ص ۱۷ ب ۲ درکنارتش: ل ص ۱۷ ب

۳ تغییر آن نامرضی: ش ص ۱۳۲ و؛ تغییر آن بود: ل ص ۱۷ ب؛ تغییر آن نامرضی: ب ص ۵۷ و، ز ص ۱۱۵

۴ تغییر را: ق ص ۸۵ و؛ آن تغییر را: ب ص ۵۷ و؛ آن تغییر: ز ص ۱۱۵.

تغییر آن نخواسته است: ش ص ۱۳۲ و

۵ محبوب: ز ص ۱۱۵

۶ صورت حذف: ش ص ۱۳۲ و، ب ص ۵۷ و، ز ص ۱۱۵

۷ اگر بجای اگرچه: ز ص ۱۱۵

۸ قال الله تعالی: حذف در ل ص ۱۸ الف؛ قال تعالی: ب ص ۵۷ و

۹ ۳۹ - سورة الزمر ۷ The Glorious Quran vol II p 605

۱۰ نه محبی: ق ص ۸۵ ب؛ ش ص ۱۳۲ ب؛ ز ص ۱۱۶

عالم را ہمہ حق بیند لاجرم[1] بر منکرات انکار کند بحق[2] و بر حق[3] و برای حق[3] و حجتش قایم[4] بود چه در ہر چه شرعاً حرام است جمالِ حق نہ بیند لاجرم ازاں اجتناب نماید بلکه[5] دراں طبعاً[6] رغبتش نہ بود[7]۔

اینجا شبهتی[8] زحمت می دہد که چوں او محکوم تجلّی است و تجلّی ہمه اشیاء را شاملست پس[9] تجلّی را از نظرِ خود چگونه[10] دفع تواند کرد۔ گوییم[11] تجلّی دو گونه[12] است تجلّی ذات و تجلّی اسماء و صفات۔

---

1 لاجرم حذف ب و ۵۷ الف، ز و ۱۱۶

۲-۳ و حذف در آ و ۱۸۱ الف

۴ قاطع در ز و ۱۱۶

۵ بلکه ... نہ بود حذف در ش و ۱۳۲ ب

۶ طبع از عشق سوزد ؟ ز و ۱۱۶

۷ نشود آ و ۱۸۵ ب

۸ نسخه شبہۂ آ و ۱۸۵ ب شبہۂ ش و ۱۳۲ ب شبہۂ ب و ۵۷ الف شبہه ز و ۱۱۶

۹ پس حذف در آ و ۱۸۵ ب ش و ۱۳۲ ب ب و ۵۷ الف ز و ۱۱۶

۱۰ چوں بجائے چگونه ب و ۵۷ ج

۱۱ گوییم ز و ۱۱۶

۱۲ که ہر دو گونه است ز و ۱۱۶ دو نوع است آ و ۱۸ الف

تجلّی ذات را[1] دفع نتوان کرد امّا در[2] تجلّی اسما و صفات[3]
تجلّی قهری را از لطفی جدا توان ساخت و آنرا[4]
بتجلّی لطفی دفع توان کرد[5] در هر چه نامشروع است
نشان[6] قهر و جلال بیند و در هر چه مرضی بود
اثر لطف و جمال یابد[7] پس[8] اینجا گوید[10] اعوذ
برضاک من سخطک و در تجلّی ذاتی[11] گوید[12]
اعوذ بک منک بیت
از تو[13] بتو گر در نگریزم چه کنم پیش که روم قصه بدست که دهم

— × —

۱ را حذف در آں ۱۸۱و
۲ در تجلی اسما: ۲ آں ر ۱۱۶
۳ در تجلی اسمائی و صفاتی تواند که تجلی قهری را - آں ۱۸۱و
۴ "از لطفی جدا توان ساخت و آنرا" حذف در آں ۱۸۱ و
۵ دفع کند آں ۱۸۱و ۶ باشد آں ۱۸۱و
۶ نشان بجائے اثر: شن ۱۳۳و
۷ یابد حذف در آں ۱۸۱و ۸ پس حذف در آں ۱۸۱و
۱۰ گوید در آں ۱۸۱و، شن ۱۳۳و
۱۱ ذاتی حذف ر ۱۱۷، ذات بجائے ذاتی آں ۱۸۱و
۱۲ گوید حذف آں ۱۸۱و
۱۳ گر از تو بتو در نگریزم چکنم ر ۱۱۷

لمعۀ بیست و دوم

شرط عاشق آنست که هرچه دوست
دوست دارد او نیز دوست دارد[1] و اگر خود همه[2]
بُعد و فراق بود و غالباً محبوب بُعد و فراق[3] محب[4] خواهد
تا محب[5] از جفای او در پناه[6] عشق گریزد که[7]
اَلنّارُ سَوطٌ یَسُوقُ اَهلَ اللّٰهِ اِلَی اللّٰه
اشارت به چنین چیزی[8] تواند بود بس محب را بُعد دوست

---

۱ و حذف در ش ص ۱۳۳ الف ب ص ۵۷ ب

۲ اگرچه بعد و فراق بود ز ص ۱۱۷ خود حذف در ق ص ۸۶ ب ش ص ۱۳۳ الف ب ص ۵۷ ب

۳ فراق و بعد ل ص ۱۸ الف   بعد حذف در ز ص ۱۱۷

۴ محب حذف در ب ص ۵۷ ب

۵ محب حذف ق ص ۸۶ ب ش ص ۱۳۳ ب ب ص ۵۷ ب ز ص ۱۱۷

۶ پناه عشق برد ل ص ۱۸ الف

۷ که حذف در ق ص ۸۶ ب ش ص ۱۳۳ ب ب ص ۵۷ ب

۸ چیز ل ص ۱۸ الف

باید داشت[1] و تن به فراق[2] در باید[3] داد[4] و معنی این[5]
بیت که شعر

أُرِیدُ[6] وصالَه و یُرِیدُ هجری
فَأَترُکُ ما أُرِیدُ لِما یُرِیدُ

مقتدای[7] خود باید ساخت۔

اما فراق رابعینه دوست ندارد بلکه[8] ازان روی
دوست دارد[9] که محبوبِ محبوب است[10]

وکلّ ما یفعَلُ المحبوبُ محبوبُ

محب[11] مسکین چه کند جز آنکه گوید بیت

خواهی به فراق کوش و[12] خواهی به وصال   من فارغم از هر دو مرا عشقِ تو بس

---

1. می باید داشت آ و ۱۸ ا
2. و بفراق تن در باید داد آ و ۱۸ ا
3. باید حذف در ش و ۱۳۳ ب ج و ۵ ب
4. و حذف در آ و ۱۸ ا
5. و معنی این آنست که ر و ۱۸ ا و ش و ۱۳۳ ب ج و ۵ ب ر و ۱۲ ا
6. ارید حذف در ر و ۱۲ ا
7. مقتدای خود باید ساخت حذف در ر و ۱۸ ا ش و ۱۳۳ ب ج و ۵ ب ر و ۱۲ ا – ۱۱۸
8. بل آ و ۱۸ ب
9. دوست دارد حذف در آ و ۱۸ ب
10. که او محبوبِ محبوب است آ و ۱۸ ب
11. محب حذف در ر و ۱۲ ا ج و ۱۵ ا
12. و حذف در ر و ۱۲ ا

بلکه[1] باید که فراق را دوست‌تر[2] از وصال دارد و[3] بُعدش
خوشتر از قرب[4] آید[5] و هجرش[6] سودمندتر از وصال[7].
زیرا که در قرب و وصال به صفتِ مرادِ خود است و
در بُعد و فراق به صفتِ مرادِ محبوب بیت

هجری که بود مرادِ محبوب[8] — از وصل هزار بار خوشتر

لانّی فی الوصالِ عُبیدُ نفسی
وفی الهجرانِ مولیً للموالی
وشغلی بالحبیبِ بکلّ وجهٍ
اَحَبُّ الیَّ مِن شغلی بحالی

ما را نه[10] برای آن آورده که از و مراد برگیریم[11]

---

1 بل: ل ۱۸ ا ب

2 دوست‌تر دارد از وصال آ ۱۸ ا ب ز ۱۸ ۱۱

3 و حذف در ق ۱۸ ا ا — 4 تقرب‌تر ل ۱۸ ا ب

5 بود: ل ۱۸ ا ب

6 هجرت ق ۱۸ ا ب

7 سودمندتر بود از وصال: ز ۱۸ ۱۱

8 وصل: ق ۱۸ ا ب

9 دلبر (نسخه) ق ۱۸ ا ب

10 (۱) ما را برای این نه آورده که از و ز ۱۹ ۱۱

(۱۱) از "ما را ... تا" ... برگیرد" حذف در ش ۱۳۳ ب ۵۸ ا

11 برگیرم ق ۱۸ ا ب

بلکه برائی آن[1] آورد که او مراد خود از جا برگیرد۔
[2]و اگر محبّی[3] باشد که محبوب[4] صفت او شده باشد
[5]اگر لعبد[6] را دوست دارد محبوب را دوست داشته باشد[7]
[8]و این غایت وصل بود در عین بعد و فهم هر کس[9]
اینجا[10] ره نبرد۔
بدانکه موجب بعد اوصاف محب[11] است
و اوصاف او عین محبوب به مقتضائی کنت
سمعه و بصره لاجرم[12] میگوید اعوذ بک منک

---

1 برای آن تا او مراد خود. ق ۱۱۹ . تا او مراد خود ؤ ۱۱۸ و . او حذف ق ۱۱۸

2 و ـ حذف در ل ۱۱۸ ب

3 بودکه ل ۱۱۸ ب

4 محبوبی . ل ۱۱۸ ب

5 پس اگر (...) ش ۱۳۲ ب ق ۱۱۹

6 را حذف در ل ۱۱۸ ب

7 دوست باشد ق ۱۱۹

8 بمحبوب دوست داشته باشد ل ۱۱۸ ب . محبوب را بمحبوب دوست داشته باشد ب ۱۵۸ و ق ۱۱۹

9 و هر کس راه اینجا نبرد ؤ ۱۱۸ و ش ۱۳۲ ب ب ۱۵۸ و

10 راه اینجا نبرد ق ۱۱۹

11 اوصاف محبت ش ۱۳۵ و

12 لاجرم مرا اعوذ بک منک گوید . ل ۱۱۸ ب . لاجرم میگوید . ق ۱۲۰

تابدانی که[1] بیت

دامنش چون بدست بگرفتم
دست اورا[2] در آستیں دیدم

چگونه باشد[3] - بس گوئی[4] لا احصی ثناء
علیک انت کما اثنیت علی نفسک -

---

1. تابدانی که حذف در ل و ۱۸ ب
2. دست او اندر . آ و ۱۸ ب، ش و ۱۳۵ ب و ۵۸ ب
3. چگونه باشد حذف در ل و ۱۸ ب
4. گوید: آ و ۱۸ ب

لمعهٔ بیست و سوم

طلب و حبت جوئی عاشق

نمونهٔ طلبِ معشوقست خود هر صفت که عاشق بدان
متصف شود چون حیا و شوق و فرح و ضحک
بل هر صفتی که محب بدان مجبول است به اصالت
صفتِ محبوب تواند بود. پیشِ محب امانت است
او را در آن هیچ شرکتی نیست چه مشارکت در
صفات دلیل کند بر مباینتِ ذوات و در
چشمِ شهود در همه وجود به حقیقت جز یک ذات

این لمعه زیر عنوان لمعهٔ بیست چهارم نوشته شده در آل ص ۱۹ تا ۱۹ ب

۱ حبت و جوی عاشق: ز ص ۱۲۰

۲ بدان صفت آ ص ۸۹

۳ هر صفت ق ص ۸۹ و شن ص ۱۳۵ ب ب ص ۵۸ ب

۴ در آن صفات ۱ آ ق ص ۸۹ و شن ص ۱۳۵ ب ب ص ۵۸ ب ز ص ۱۲۱

۵ در آن صفات ۲ شن ص ۱۳۵ ب

۶ می کند: شن ص ۱۳۵ ب ز ص ۱۲۱

۷ بر مباینت در ذوات: آل ص ۱۹ ب: بر مباینت در ذوات: شن ص ۱۳۵ ب
ب ص ۵۸ ب ز ص ۱۲۱

۸ مشهود ز ص ۱۲۱: در متن مشهود (نسخه وجود) آ ق ص ۸۹ ب

موجود نتواند بود بیت

اشیا اگر صد است[1] وگر[2] صد هزار بیش

جمله یکی بود[3] بحقیقت چون بنگری

پس صفات جمله محبوب را باشد[4] و محبّ را

از خود هیچ صفتِ[5] وجودی نتواند بود[6]- عدم را

صفتِ وجودی چگونه تواند بود[7].

امّا[8] اگر محبوب[9] از راهِ کرم در خانهٔ

محبّ قدم نهد و خانه را به جمالِ خود[10] منوّر کند[11] و

---

۱ است حذف در ش ص ۱۳۵ ب

۲ و حذف در ز ص ۱۲۱

۳ جمله یکیست چون بحقیقت ننگری: آل ص ۱۶ ب

۴ و حذف در آل ص ۱۶ ب

۵ صفتی: آ ص ۱۹ ب، ش ص ۱۳۶ و، ب ص ۹۵ و، ز ص ۱۲۱

۶ نتوان بود: آل ص ۱۹ ب

۷ چگونه بود: آل ص ۱۹ ب

۸ اگر ۵۰: بجای اما: ب ص ۹۵ و

۹ اگر از راه کرم محبوب: آ ص ۱۹ ب، ش ص ۱۳۶ و، ب ص ۹۵ و، ز ص ۱۲۱

۱۰ خود حذف در آ ص ۱۹ ب

۱۱ گرداند: آ ص ۱۹ ب

صاحب خانه را به کسوتِ صورتِ خود مشرّف گرداند[1]
و[2] خود را در لباسِ مُحِبّ بر خود جلوه دهد- مُحبّ را
در خود به غلط نباید افتاد که

همه هیچند[3] هیچ اوست که اوست[4]

شیخ الاسلام[5] گفت که حق تعالی
خواست که صنعِ خود را[6] ظاهر کند عالم را[7] آفرید
و[8] خواست که خود را ظاهر کند آدم را[9] آفرید-

— ۸ —

---

۱ کند: آ و ۱۹ ب
۲ و حذف در آ و ۱۹ ب
۳ هیچند و هیچ: آ و ۱۳۲
۴ بعد ازین این مصراع زائد: که همه هستیها و هستی اوست: در آ و ۱۹ ب
۵ شیخ الاسلام عبدالله انصاری قدس سره گفت: آ و ۱۹ و
۶ را حذف در ب و ۵۹ ؤ ؤ ۱۳۲
۷ را حذف در آ و ۱۹ ب
۸ و حذف در آ و ۱۹ ب
۹ را حذف در آ و ۱۹ ب

لمعهٔ بیست و چهارم

محب خواست که به عین الیقین جمال دوست
ببیند[1] عمری درین طلب سرگشته میگشت.
ناگاه[2] به سمع سرّ او ندا[3] آمد بیت
آن چشمه[4] که خضر یافت از وآب حیات
در منزل تست لیکن انباشته[5]
چون به عین الیقین در خود نظر کرد[6]
خود را گم[7] یافت آنگاه[8] دوست را باز یافت

این لمعه زیر عنوان لمعهٔ بیست پنجم نوشته شده در آن ص ۱۹ ب ۲، ۱۰
[1] ببیند آ ص ۱۹ ب
[2] تا که ز ص ۱۲۲ : تا که، ش ص ۱۳۶ ب
[3] این ندا : ق ص ۹۰ ب
[4] کان چشمه : آ ص ۹۰ ب ش ص ۱۳۶ ب ، ب ص ۱۵۹ ز ص ۱۲۲
[5] ورنه : ق ص ۹۰ ب ش ص ۱۳۶ ب ب ص ۱۵۹ ا
[6] رفو : ق ص ۹۰ ب
[7] گم یافت بود : ق ص ۱۹ ب گم یافت : آ ص ۹۰ ب گم : ب ص ۱۵۹ ا
[8] آنگاه که : ب ص ۱۵۹ ا ز ص ۱۲۲ ش ص ۱۳۶ ب

چون نیک نظر[1] کرد خود عین او بود گفت رباعی

ای دوست ترا بهر مکان میجستم — هردم خبرت از این[2] و آن می جستم

دیدم بتو خویش را تو خود من بودی — خجلت زده ام کز تو نشان می جستم

این دیده هر دیده[3] وری را حاصل است

اما آنست[4] که نمی داند که چه[5] می بیند هر ذرّه[6] که

از خانه بصحرا شود به ضرورت[7] آفتاب را[8] بیند اما

نداند که چه می بیند عجب کاری همه به عین الیقین

جمال[9] دوست می بیند[10] بیت

---

1 نگه : آ ل ص ۱۹ ب

2 ز این و آن آ ص ۹۰ ب ؛ ش ص ۱۳۶ ب

3 هر دیده و دیدا : ر ص ۱۲۳

4 آن آنست : ر ص ۱۲۳ : الّا آنست آ ل ص ۲۰ الف

5 چون آ ص ۹۰ ب

6 ذره : ر ص ۱۲۳

7 ضرورت : آ ل ص ۲۰ الف

8 را : حذف : آ ل ص ۲۰ الف

9 جمال او : آ ل ص ۲۰ الف

10 (۱) ببیند بجائے می بیند ر ص ۱۲۳ (۱۱) می بیند آ ص ۹۱ الف

(۱۱) نمی بیند ش ص ۵۹ ب

زیک یک ذرّه سوئے دوست راہست[1]

ویا در چشمِ تو عالم سیا ہست

چه در حقیقت جز آن[2] ذاتِ مجرّد[3] نیست

امّا[4] نمی داند[5] که چه می بیند[6] لاجرم لذّت آن[7] نمی یابد[8]

لذّت آن وقت[9] یابد[10] که به حق الیقین بداند که

چه می بیند و به چه می بیند و هرچه[11] می بیند

---

۱ این شعر حذف در آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و

ب ص ۹۵ب ر ص ۱۲۳

۲ آن: حذف در آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و

ب ص ۹۵ب ر ص ۱۲۳

۳ جز احدیتِ مجرد: در آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و

ر ص ۱۲۳ : ب ص ۹۵ب

۴ انما: نسخه اما: ش ص ۱۳۷و

۵ نمی دانند: آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و

ب ص ۹۵ب ر ص ۱۲۳

۶ چه می بینند، آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و ب ص ۹۵ب

۷ آن: حذف، آ ص ۱۹۱و ش ص ۱۳۷و ب ص ۹۵ب

ر ص ۱۲۳

۸ نمی یابند: آ ص ۱۹۱و ر ص ۱۲۳

۹ وقت حذف در ش ص ۱۳۷و ب ص ۹۵ب ل ص ۲۰و

۱۰ یابند ر ص ۱۲۳ ۱۱ و هرچه: ش ص ۱۳۷و

وَلٰکِن لِیَطْمَئِنَّ قَلْبِی[1] مگر اشارت به چنین یقینی[2] بود[3]
اطمینانِ قلب و سکونِ نفس[4] جز بحق الیقین حاصل
نیاید - از سهل پرسیدند مَا الیقین گفت اَلیقین
هُوَ اللّٰه تو نیز[5] بخوان[6] وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَأْتِیَکَ
اَلْیَقِین[7] بیت
درین ره گر[8] ترکِ خود بگوئی   یقین گردد ترا کو تو اوئی

— ۹ —

---

1. ۲ - سورة البقرة ۲۶۰ The Glorious Quran Vol I Page 56
2. یعنی ؟ نش ص ۱۳۷ آ . یعنی ز ص ۱۲۴
3. بود که ز ص ۱۲۴
4. اطمینان و سکون نفس نش ص ۱۳۷ ا
5. بس تو نیز . نش ص ۱۳۷ ب ز ص ۱۲۴ ل ص ۹۲۰
6. بخوان حذف در نش ص ۱۳۷ ب و ۵۹ ب ل ص ۹۲۰ ز ص ۱۲۴
7. ۱۵ - سورة الحجر ۹۹ The Glorious Quran Vol I Page 344
8. گر تو ترک خود ز ص ۱۲۴

لمعهٔ بیست و پنجم

مُحبّ چون خواهد که مراقب محبوب باشد[1] چارهٔ او آن بُود که محبوب را بهر چشمی مراقب باشد و بهر نظری ناظر. چه او را در هر عالمی صورتیست[2] و در هر صورت[3] وجهی است[4].
وُ[5] در همه اشیا[6] ظهورِ او را مراقب باشد چه ظاهرِ همه اشیا اوست چنانکه باطن اوست.
هُوَ الظّاهِرُ وَ البَاطِنُ[7] هیچ چیز نه بیند[8] که او را

این لمعه زیر عنوان لمعه بیست و ششم نوشته شده در ل هـ ۲۰ ا

1 باشد: ش ص ۱۳۷ ب

2 صورت هست ز ص ۱۲۲

3 و در هر صورتی.. ز ص ۱۲۲

4 است حذف در ب ص ۶۰ آ ز ص ۱۲۲

5 و حذف در ب ص ۶۰ ا

6 لیس در همه اشیا: ز ص ۱۲۲ ا : ش ص ۱۳۷ ب

7 هو الاول و الآخر والظاهر والباطن: ۵۷- سورة الحدید ۳-
The Glorious Quran: Vol II Page 716

8 وهو الباطن: ل ص ۲۰ ا 9 نه بیند ش ص ۱۳۸ ا

پیش ازاں یا[1] پس ازاں یا دراں یا باآں[2] نه بیند۔
محب اینجا بیش در[3] خلوت نتواند نشست و[4] عزلت
نتواند گزید چه محبوب را[6] عین اشیا بیند[5] مقامی بر
مقامی نه گزیند از هیچ[7] چیز عزلت نتواند کرد[5] چه
نهایت عزلت آں بود که در خلوت خانهٔ نابود[8] خود
نشیند واز جملهٔ اسما و صفات[9] حق و خلق عزلت
گزیند لیکن[9] پس ازانکه[10] ناظری[11] او خود ورای[12]
منظوری دوست آمد[13] و دانست که مرتبهٔ معشوقی را

---

1 یا پس ازاں - حذف در ز ف ۱۲۵

2 یا باں: متن ف ۱۳۱ و ق ف ۹۲ و ز ف ۱۲۵ ب ف ۶۰ د

3 در حذف ل ف ۲۰ د

4 و حذف در متن ف ۱۳۱ و ز ف ۱۲۵ ل ف ۲۰ د

5 نتواند کرد: ل ف ۲۰ د : نتواند کرد ابرز ف ۱۲۵

6 ادراک ف ۲۰ د

7 واز هیچ چیز ل ف ۲۰ د

8 نابود وجود ل ف ۲۰ ب

9 ولیکن... ب ف ۶۰ د

10 پس ازانک

11 ناظری او ز ف ۱۲۵

12 خودای نسخهٔ ق ف ۹۲ ب - خودای ب ف ۶۰ د : خودای متن ف ۱۳۱ و
خود ورای منظور محبوب دوست ل ف ۲۰ ب خود ورای منظوری دوست ز ف ۱۲۵

13 آید ز ف ۱۲۵ متن ف ۱۳۱ د

به عاشقی او تعلق گونه است[1] عزلت چگونه کند که[2]
الرّبوبیّة بغیر العبودیّة محال - اینجا[3] عاشق هم
به حالی[4] در می آید چه اگر عاشق کرشمهٔ معشوقی را
قابل[6] نیاید[7] معشوق[5] از کرشمهٔ معشوقی تهی ماند که[9]
انّ للرّبوبیّة سرًّا لو ظهر لبطلت الرّبوبیّة[10]
هرچند معشوق را حسن و ملاحت به کمال است و
از روی کمال هیچ در نمی یابد[11] بیت
نی[12] حسن ترا شرف ز بازار من است ٭ بت را چه زیان که بت پرستش[13] نبود

---

[1] هست ش ف ۱۳۱ الف

[2] که حذف در ش ف ۱۳۱ ب

[3] اینجا عاشق اینجا: ق ف ۹۲ ب؛ ش ف ۱۳۱ ب؛ ز ف ۱۲۵

[4] به حالی: حذف در ز ف ۱۲۵

[5] معشوق ق ف ۹۲ ب ز ف ۱۲۵ [6] قابل آ ف ۹۲

[7] نیابد ش ف ۱۳۱ ب؛ نیاید ز ف ۱۲۵ نیابد آ ف ۲۰ ب

[8] معشوق از کرشمهٔ معشوقی؛ حذف در آ ف ۲۰ ب

[9] که حذف در ق ف ۹۲ ب؛ زیرا که هم ف ۱۲۵

[10] الربوبیة ز ف ۱۲۵

[11] در نیابد: ش ف ۱۳۱ ب؛ در نیابد ق ف ۹۳ الف؛ در نیابد به ب ف ۶۰ ب؛ در نیابد ز ف ۱۲۶

[12] این مصراع حذف در ش ف ۱۳۱ ب ب ف ۶۰ ب در ز ف ۱۲۶ و آ ف ۹۳ و از همین جا
حذف و سپس بعد از یک جمله گذشته شده: نه بجای نی: ز ف ۱۲۶

[13] که حذف در ز ف ۱۲۶

اما[1] از روی معشوقی نظارهٔ عاشق[2] در می یابد[3] -
از[4] سهل تستری پرسیدند که[5] ما مراد الحق من الخلق
گفت ما هم علیه -

حریت[6] اینجا از جانبین متحذر می نماید
چه هر جا که نسبت آمد حریت[7] از طرفین[8] رفت بیت

آزادی و عشق چون نمی آمد[9] راست
بنده شدم و[10] نهادم از یکسو خواست[11]

---

۱ لیکن: آ ف ۱۹۳ و : تش ف ۱۳۸ ب : ولیکن ز ف ۱۲۶

۲ عاشقی: آ ف ۱۹۳ ا

۳ دریابد تش ف ۱۳۸ ب : ز ف ۱۲۶ : دریابید ث ف ۲۰ ب بایدگردد آ ف ۱۹۳ ا

۴ "از سهل ... علیه" حذف در ز ف ۱۲۶

۵ که حذف در ل ف ۲۰ ب

۶ حریت: تش ف ۱۳۸ ب حیرت؛

۷ حریت تش ف ۱۳۸ ب : حریت ؟ ز ف ۱۲۶

۸ از طرفین: حذف در ل ف ۲۰ ب

۹ نمی آید: ل ف ۲۰ ب

۱۰ و حذف در ز ف ۱۲۶

۱۱ خاست: تش ف ۱۳۹ ا

حرّیت مطلق در مقام غنای مطلق است
و الّا از روی معشوقی هم چنانکه نیاز و عجزِ عاشق را
ناز و کرشمهٔ معشوق دریابد هم چنین کرشمه و
ناز او را طلب و نیازِ عاشق به کار آید - این کار
بی یکدیگر راست نیاید - اینجا ناز و کرشمه و
دلالِ معشوق با نیاز و تذلل و انکسارِ عاشق
همه این گوید شعر

نحنُ فی اکمل السُّرور ولکن
لیسَ الّا بکم یتمّ السُّرور

---

۱ حریت شش ف ۱۳۹ و
۲ غنی مطلق ث ف ۱۰ ب، غنای مطلق ذ ف ۹۳ و
۳ یافته شود ک ف ۲۰ ب
۴ معشوق بجای معشوقی: شش ف ۱۳۹ و
۵ هم چنانک
۶ دریابد: ک ف ۹۳ و ب ف ۱۰ ب ز ف ۱۲۶ ا
۷ نیز طلب .. ز ف ۱۲۶ : ک ف ۲۰ ب
۸ و این کار ک ف ۲۰ ب
۹ اینجا صفات معشوقی با نعوت عاشقی همه این گوید ک ف ۹۳ و . شش ف ۱۳۹ و
ز ف ۱۲۶ . ب ف ۱۰ ب +
۱۰ این گوید ک ف ۲۰ ب ۱۱ ولیکن ز ف ۱۲۶

دانی چه گفت و چه شنید[1] می رود میگوید هرچند[2] بیت

تشریف دست سلطان چوگان برد[3] ولیکن
بی گوی روز میدان[4] چوگان چه کار آید[5]

بیت

نی غلط گفتم که اینجا عاشق و معشوق اوست
گرچه[6] ما از عشق او اندر جهان افسانه ایم
ما که ایم از ما چه آید تا نه پنداری که ما
روی او در آینه یا زلف او را شانه ایم

— ● —

---

۱ چه شنود: آل ص ۲۰ ب

۲ 'هرچند' حذف در ش ص ۱۳۳ و

۳ بود: ر ص ۱۲۶

۴ درون: آل ص ۲۱ و

۵ دارد: ق ص ۹۳ و

۶ گرچه ما اندر جهان از عشق او افسانه ایم: آل ص ۲۱۰ و

لمعهٔ بیست و ششم

عشق[1] آتشی است که چون در دل افتد هرچه در دل یابد [2]بسوزد تا به[3] حدی که صورت[4] معشوق را[5] نیز از دل محو کند. مجنون مگر درین سوزش[6] بود که[7] گفتند لیلی آمد گفت من[8] خود لیلی ام و سر بگریبان فراغت فرو[9] برد. لیلی گفت سر بردار[10] که منم محبوب تو منم[11] مطلوب تو.

این لمعه زیر عنوان لمعه بیست سیوم نوشته شده در نسخهٔ آ ص ۱۸۱ ب تا ۱۹۱ و

۱ عشق را آتشی است : آ ص ۱۸۱ ب

۲ همه را بسوزد : تس ص ۱۳۹ ب ، ت ب ص ۶۱۰ ب

۳ تا حدی : در آ ص ۱۹۱ و

۴ صورت که معشوق : ز ص ۱۴۷

۵ را حذف در تس ص ۱۳۹ ب ، ت ب ص ۶۱۰ ب ، ز ص ۱۴۷

۶ شورش : آ ص ۱۹۱ و ، ق ص ۹۳ ب

۷ که حذف در ت ب ص ۶۱۱ و ، آ ص ۱۹۱ و

۸ من حذف در ق ص ۹۳ ب

۹ فرو دبرد : آ ص ۱۹۱ و ، فرو برده : ز ص ۱۴۷

۱۰ برآر : آ ص ۱۹۱ و

۱۱ منم حذف در ت ب ص ۶۱۱ و ، منم مطلوب تو حذف در آ ص ۱۹۱ و : و مطلوب تو ام : ز ص ۱۴۷

آخر بنگر که از که می مانی باز[1]

مجنون گفت[2] اِلَیکَ عَنِّی فَانَّ حُبَّکَ قَد[3] شَغَلَنِی عَنکَ

بیت

آں شد که بدیدارِ تو می بودم شاد   از عشقِ تو پروائی توام نیست کنوں

در دعا مصطفیٰ[4] صلی الله علیه[5] و سلم ازیں مقام چنیں[6] خبر داد که اَللّٰهُمَّ اجعَل حُبَّکَ اَحَبَّ اِلَیَّ مِن سَمعِی

دلبری گفت ای آنکه[7] بینائی و شنوائی من توئی بیت

خواهم[8] که چنان کنی به عشقم مشغول

کز عشقِ تو با تو هم نپردازم بیش

---

1 "باز می مانی": آل و ۱۹۱ ا

2 "محبوب گفت": ر و ۱۲۷ م "مجنون" حذف در آل و ۱۹۱ ا

3 "قد" حذف در آل و ۱۹۱ ا

4 محمد مصطفیٰ - ق و ۹۳ ب

5 علیه و آله و سلم: ب و ۱۶۱ ا؛ علیه و آله و سلم ق و ۹۳ ا

6 "چنیں" حذف در تس و ۱۳۹ ب؛ ب و ۱۶۱ ا؛ ر و ۱۲۷

7 آنک

8 این مصراع به این طور نوشته:

"خواهم که کنی چنان بعشقم مشغول"

در تس و ۱۳۹ ب؛ ق و ۹۳ ا؛ ب و ۱۶۱ ا

عجب تر آنکه محبوب نیز به حکم اشارت
فَنَسِیَهُم اینجا باشد که خودرا فراموش کند واگر
نظر بالاتر کنی اشارت فَنَسِیَهُم باتو نماید که محبوب
مغلوب عشق چگونه گردد

فَهِمَ مَن فَهِمَ وَمَن لَم یَذُق لَم یَعرِف

جملگی شرح این رموز آنست که نخست
عشق سر از گریبان عاشق به حکم اُحِبَّة برزند

---

۱ از عجب تر آنکه ... تا ... فراموش کند حذف در آ ص ۱۹۲و، ش ص ۱۳۹ب، ن ب ص ۱۶۱و، ز ص ۱۲۷

۲ آنکه

۳ ۹ - سورة التوبة - ۶۷ - (در مقام ثانی حذف در ز ص ۱۲۷) .

The Glorious Quran. Vol I Page 251..

۴ که محبوب: ل ص ۱۹و

۵ چنانکه محب مغلوب عشق چگونه گردد؟ ب ص ۱۶۱و

۶ محبوب نیز: ش ص ۱۳۹ب، ب ص ۱۶۱و، ز ص ۱۲۷

۷ لم یعرف: ش ص ۱۳۹و

۸ جملگی حذف در ب ص ۱۶۱و

۹ این حذف در ش ص ۱۳۹ب

۱۰ که عشق غنست: ل ص ۱۹و

۱۱ عاشقی: ل ص ۱۹و

۱۲ به حکم احبة حذف در آ ص ۱۹۲و، ش ص ۱۴۰و، ب ص ۱۶۱و، ز ص ۱۲۸

آنگاه بدامنِ معشوق درآویزد و چون هردو را
بسمتِ دوئی وکثرت موسوم[1] یابد نخست روی
هریک از دیگری[2] بگرداند - آنگاه لباسِ کثرت از
سرِ هر[3] دو برکشد و هردو را برنگِ خود[4] که یگانگی صرف[5]
است برآرد[6] بیت
این همه رنگهای پر نیرنگ   خمِ وحدت کند همه[7] یک رنگ

— ٭ —

1 موهوم : ق ص ۹۲ ب
2 از یکدیگر : ق ص ۹۲ ب ، ز ص ۱۲۸
3 از هر دو - ق ص ۹۲ ب ، نش ص ۱۲۰ ا
ب ص ۱۶۱ ا .
4 خود : حذف در ق ص ۹۲ ب
5 که یکتائی صرف است : ب ص ۱۶۱ ا
6 بردارد : نش ص ۱۲۰ ا
7 همی بجای همه : نش ص ۱۲۰ ا ، ب ص ۱۶۱ ا

لمعهٔ بیست و هفتم

عاشق را طلب شهود بهر فناست

از وجود دایم[1] در عدم برای آن زندگی[2] در حالِ عدم[3]

آسوده بود[4] هم شاهد بود و هم مشهود بیت

زان قبل بود شاهد و مشهود که به نزدیکِ خویش هیچ نبود

چون موجود شد غطاء لجرِ خود گشت و[5] از شهود[6]

محروم ماند چه[7] لجرِ او[8] به حکمِ کُنت سمعه و بصره

---

1 : از وجود در عدم و نابود برای آن زندهٔ ب، ف ۹۱ ا.
: از وجود دایم قدم در عدم و نابود برای آن زندهٔ آ، ح ۹۲ ب، ش، ف ۱۲۰ ب، و مهـ ۱۲۹

2 می زند... ل ف ۲۱ ا.

3 در حالهٔ عدم ز ف ۱۲۹

4 شد بجای گشت : ل ف ۲۱ ا.

5 و حذف در ش ف ۱۲۰ ب، ت و ۹۱ ب، ز ف ۱۲۹

6 مشهود ل ف ۲۱ ا.

7 چه حذف در ش ف ۱۲۰ ب، ت و ۹۱ ب، ز ف ۱۲۹ ل ف ۲۱ ا

8 اینجا عبارت به این صورت : چه لجر او عین محبوب آمد بدلیل کنت ... ل ق ف ۹۹ ا : از عبارت "او" فقط چه حذف [illegible] ش ف ۱۲۰ ب، ز و ۱۲۹

عینِ معشوق آمد و اویی او غطاءِ آن[1] بجز گشت[2] شعر

اَنتَ النّمامةُ[3] علیٰ شمسِکَ

فاعرف حقیقةَ نفسِکَ

اگر این غطاء که تویی تست از پیش بجز کشف[4] شود

محبوب[5] محبوب را بیند و مُحبّ[6] درمیان نه[7]. آنگاه

به سمعِ سرّ تو[8] این[9] ندا آید که[10] شعر

بذالک سرّ طال عنکَ[11] اکتتامه[12]

ولاح صباح[13] کنتَ[14] انتَ ظلامه

---

1 این بجای آن: ق ۹۵ا؛ ر ۱۲۹

2 گشت حذف در: ش ۱۲۰ب؛ ر ۱۲۹؛ آل ۲۱ا

3 النمامت: ر ۱۲۹

4 ...کشف شهود معشوق را بیند (در متن) و در حاشیه شهود بجای شهود و بینی بجای بیند آل ۲۱ا

5 ...کشف و شهود. محبوب را بیند ر ۱۲۹

6 و تو درمیان نه: آل ۲۱ا

7 نه حذف در: ر ۱۲۹

8 او بجای تو: ش ۱۲۰ب؛ ت ۶۱ب

9 این حذف در: آل ۲۱ا

10 که حذف در: ش ۱۲۰ب؛ ت ۶۱ب

11 فنک: ت ۶۱ب

12 اکتنامه: ت ۶۱ب

13 الاصباح: ت ۶۱ب

14 کنت: ق ۹۵ا

فانت حجاب القلب عن سر[1] غیبه[2]
ولولاک لم یطبع[3] علیه[4] ختامه

بیت

روزت[5] بستودم[6] ونمی دانستم — شب باتو غنودم ونمی دانستم
ظن[7] بود مرا بمن[8] که من جمله منم — من جمله تو بودم و[9]نمی دانستم

اینجا دعای عاشق همه این بود[10] که اللهم
اجعلنی نورا یعنی مرا در مقام شهود بدار[11] تا
ببینم[12] که من توام[13] ـ انگاه گویم من رآنی فقد رای الحق

---

1 سره عیبه: ب ص ۶۱ ب.

2 عینه: ز ص ۱۲۹

3 لیطبع: ی ص ۲۱ ا

4 علیک: ز ص ۲۱ ا

5 روزی با شب: ل ص ۲۱ ا

6 که بنودم: آ ص ۹۵ ب

7 در تن: ظن برده من بمن که من می بودم: ل ص ۲۱ ا و در حاشیه ظن بود ... جمله منم (کرم خورده)

8 بمن را که: ب ص ۶۱ ب — 9 و حذف در ز ص ۱۲۹

10 تواند بود بجای بود: ز ص ۱۳۰

11 بدارم: ب ص ۶۱ ب

12 تا ببینم: ب ص ۶۱ ب؛ تا همه ببینم: ز ص ۱۳۰

13 بتو که: آ ص ۹۵ ب؛ ب ص ۶۱ ب

و تو گوئی مَن یُطِع الرَّسُولَ فَقَد اَطَاعَ اللّٰہَ کہ
اگر من من باشم ترانہ بینم لاجرم گویم
نوراً انّی اراہ بیت
خلق را روی کے نماید او   در کدام آئینہ درآید او
وَمَا قَدَرُوا اللّٰہَ حَقَّ قَدْرِہٖ ۔

— ۲ —

---

۱ و تو گوئی حذف در ش ص ۱۲۱، ب ص ۱۸۱ ب، م ص ۱۳۰

۲ لم۔ سورۃ النساء ۸۰

The Glorious Quran. Vol I Page 113.

۳ لاجرم ہم گویم۔ ل ص ۲۱ ب

۴ ترتیب مصراعہا برعکس در ل ص ۲۱ ب

۵ (۱) ا۔ سورۃ الانعام۔ ۹۱

The Glorious Quran Vol I Page 176

(۱۱) ۳۹۔ سورۃ الزمر۔ ۶۷

" Vol II Page 614.

لمعهٔ بیست و هشتم

معشوق[1] چون خواهد که عاشق[2] را برکشد نخست هر لباس که از هر عالمی[3] با او همراه شده باشد ازو برکشد و بدلِ آن خلعتِ صفاتِ[4] خودش در پوشاند پس به همه[5] نامهای خودش بخواند و به جائے خودش بنشاند. یا[6] در موقف الموافقتش موقوف گرداند یا به[7] عالمش بهر تکمیلِ ناقصان باز گرداند. و چون به عالمش مراجعت فرماید آن رنگهائے عالم که ازو برکشیده بود برنگِ[8] خود[9] در وی پوشاند

1. محبوب ق ص ۹۵ ب، ش ص ۱۲۱ أ، ب ص ۶۱ ب
ز ص ۱۳۰
2. محب را: أ ص ۹۵ ب ش ص ۱۲۱ أ، ز ص ۱۳۰
3. از هر عالم ز ص ۱۳۰
4. صفات: (کم خوردن) در ش ص ۱۲۱ .و
5. همان نامهای خودش بخواند ب ص ۶۱ ب،
6. در ش ص ۱۲۱ ب عبارت این جا این طور است: — اینجا باز در موقف الموافقتش.
7. یا با عالمش. ز ص ۱۳۰
8. اکنون برنگ خود: ق ص ۹۶ ش ص ۱۲۱ ب ز ص ۱۳۰
9. خودش: ش ص ۱۲۱ ب

عاشق چوں[1] در کسوت خود نگرد خود را[2] برنگ دیگر
بیند حیران بماند که[3] بیت
این چه رنگ است[4] بدین زیبائی
چه لباس[5] است بدین یکتائی
از خود بوی دیگر یابد گوید[6]
اُشمّم مسک نسیمها لست اعرفه
اُظُنّ بمیاه[7] جرت فیک[8] اَرِوانا[9]
در[10] خود نگرد همگی[11] خود او را یابد و گوید[12]

---

1 چون - ج :
2 و خود را آ ص ۱۹۶ ا
3 که حذف در ل ص ۲۱ ب
4 چه رنگیست ب ص ۱۶۲ ا
5 چه لباسی است : ب ص ۱۶۲ ا
6 باخود گوید آ ص ۱۹۶ ا : ز ص ۱۳۱ ب ص ۱۶۲ ا . خود گوید نش ص ۱۲۱ ب
7 بمیاجرت نش ص ۱۲۱ ب بمیاه جرت ب ص ۱۶۲ ا . لمیاجرت ز ص ۱۳۱ جلیاجرت ل ص ۲۱ ب
8 فیک : ز ص ۱۳۱
9 اردنا ز ص ۱۳۱ . اذدنا نش ص ۱۳۱ ب
10 بل همگی خود ... آ ص ۱۲۱ ب
11 همگی خود را او یابد ز ص ۱۳۱
12 و گوید حذف در ز ص ۱۳۱ و حذف در نش ص ۱۲۱ ؛ که بی تو گوید آ ص ۲۱ ب

اَنا مَن اَهوىٰ وَمَن اَهوىٰ اَنا

در هرچه نگه کند[1] وجهِ دوست[2] بیند معلوم کند که
کُلُّ شَیءٍ هالِکٌ اِلّا وَجهَهُ[3] چه وجه دارد -
چرا نشاید[4] ضمیرِ وجه[5] عاید به[6] شی باشد - چه[7]
هر شی از روی صورت هالک است واز روی معنی باقی
و بچه[8] وجه معنیٔ آں وجه ظهورِ حق است[9] سبحانه[10] که[11]
وَ یَبقیٰ وَجهُ رَبِّکَ[12] -

---

1 نظر کند: ق م ۹۶ الف، ب م ۱۶۲ الف، ر م ۱۳۱

2 وجود دوست: ل م ۲۱ ب

3 ۲۸ - سورة القصص: ۸۸ :

The Glorious Quran: Vol II Page 519

4 نشاید که: ش م ۱۲۱ ب، ر م ۱۳۱

5 هاء وجهه ل م ۲۱ ب

6 به حذف در ش م ۱۲۱ ب : با شی ل م ۲۱ ب

7 ازیں جا بعد از نسخه ش م ۱۲۱ ب تا ۱۲۲ الف قریب یک ورق افتاده است -

8 چه آں وجه معنی وجه ظهور حق است: ل م ۲۱ ب -

9 است حذف در ر م ۱۳۱

10 سبحانه: حذف در ل م ۲۱ ب

11 که و یبقی وجه ربک: حذف در ق م ۹۶ ب

12 ۵۵ - سورة الرحمن: ۲۷ -

The Glorious Quran: Vol II Page 709.

چون[1] دانستی که معنی و حقیقت اشیا وجه اوست

پس اَرِنَا الاَشیاء کما هی بگوئی[2] تا عیان ببینی که[3]

فَفی[4] کُلِّ شَیءٍ لَهُ آیَةٌ

تَدُلُّ عَلیٰ اَنَّهُ وَاحِدٌ

قُل[5] لِمَنِ الاَرضُ وَمَن فِیهَا

اِن کُنتُم تَعلَمُونَ. سَیَقُولُونَ[6] لِلّٰهِ. فَاِنَّمَا[7]

نَحنُ بِهِ وَلَهُ.

سُبحان الله. سخن مستانه[8] می رود معذور دار.

وَمِن[9] کُلِّ مَعنیً لَطیفٍ اَجتَلیٰ قَدَحاً

وَکُلُّ نَاطِقٍ[10] فِی الکَونِ یُطرِبُنِی[11]

---

1. ای دوست چون دانستی .. ب و ۶۲ الف و ۲۱ ب
2. گوئی تا .. ب و ۶۲ الف
3. که حذف در آ و ۹۶ ب
4. این شعر حذف در ل و ۲۱ ب
5. ۲۳ سورة المومنون. ۸۴

The Glorious Quran vol II Page 457.

6. ۲۳ - سورة المومنون. ۸۵ - ۸۷ - ۸۹ +
7. در ل ۱۳۲ عبارت این طور است :- سبحان الله فانما به وله. سخن مستانه میرود معذور دار.
8. این شعر حذف در ل و ۲۲ : و حذف در ب و ۶۲ ب ژ و ۱۳۲
9. احبای قدحا ژ و ۱۳۲
10. ناطق ب و ۶۲ ب ژ و ۱۳۲
11. نظرنی ب و ۶۲ ب مطربنی ژ و ۱۳۲

چه توان کرد

مرا چو دل به خرابات می کشد[1] هردم
به گرد اهلِ مناجات و زهد[2] گی[3] گردم

در بحری[4] افتاده ام[5] که کرانش پدید نیست
حریفی می کنم با هفت دریا اگرچه[6] رو ریک شبنم ندارم

اگرچه معانی این کلمات نسبت[7] با بعضی مفهوم[8]
مکرر[9] نماید معذورم دار[10] که هر چند قصد میکنم[11] که[12] خود را
به ساحل اندازم. ساحل یافته[13] نمی شود

---

1 میبرد آ ۲۲ ب

2 ذکر بجائے زہد۔ آ ۲۲ ب

3 چون بجائے گی: آ ۹۷ ب

4 نیز در: آ ۲۲ ا

5 فتاده ام: ر ۱۳۳ ا

6 اگر: ب ۶۲ ب ر ۱۳۳

7 بہ نسبت با: آ ۹۷ ب ر ۱۳۳ ا

8 فهوم: ب ۶۲ ب آ ۹۷ ب

9 مکرر حذف در ر ۱۳۳ ا

10 معذور دار ر ۱۳۳ ا آ ۲۲ ا

11 میخواہم بجائے قصد میکنم آ ۲۲ ا

12 کہ حذف در آ ۲۲ ا

13 ساحل یافته نمی شود: حذف در ب ۶۲ ب در ر ۱۳۳

14 یافت: آ ۲۲ ا

از بحرِ شوقم موجی ربوده و درلجه انگنده رباعی

من غوکی ام و بحر شده منزلِ من

حل ناگشته ز هیچ کس مشکلِ من

گر لب بگشایم دهنم پر گردد

ور دم نزنم زغم بدرّد دلِ من

وچندان که خود را ملامت میکنم که

آنجا که بحرِ ناتناهیست موج زن

شاید که شبنمی نه کند قصدِ آشنا

---

1 این جا عبارت به این طور داده شده :-

"ناچار است که موج در ربوده است و در لجه انگنده" آ ص ۹۷ ب

تا چه است موج در ربوده است و در لجه انگنده ب ص ۱۴۲ ب ز ص ۱۳۳

2 از اینجا بعد نسخه «ش» (الف ۱۱۲) هم تحریر متفاوت دارد + این رباعی حذف در آ ص ۱۲۲ ا.

3 من غوککی ام : آ ص ۹۷ ب

4 و حذف در آ ص ۹۷ ب ، ب ص ۱۴۲ ب ، ز ص ۱۳۳

5 در نسخه «ش» (۱۱۲ ب) این مصراع به این طور داده :-

"حل ناگشته هیچ یک از مشکل من"

6 که حذف در آ ص ۱۲۲ ا ، ز ص ۱۳۳ ا

7 کآنجا که : ز ص ۱۳۳ ا

8 ناتناهیست : آ ص ۱۲۲ ا

اما ہمتم[1] می گوید که[2] نا امیدی شرط[3] نیست

اندرین بحر بی کرانه چو غوک

دست و پای بزن چه[4] دانی بوک

دل نیز در بحر[5] امید دست و پای

می زند و با جان بلب رسیده خطابی[6] میکند[7]

کی بود ما ز ما جدا مانده   من و تو رفته و خدا مانده[8]

تمت کتاب اللمعات

— ۸ —

---

۱ بازہمت میگوید آل ص ۱۲۲ ا / ہمت میگوید پ ص ۶۲ ب

۲ که حذف در آل ص ۱۲۲ ا و ق ص ۹۸ ا

۳ شرط راه نیست آل ص ۱۲۲ ب

۴ چه دانی : آل ص ۱۲۲ ب

۵ در بحر امید حذف در ش ص ۱۲۲ و ب ص ۶۲ ب

۶ خطاب میکند ق ص ۹۸ ا

۷ میکند ش ص ۱۲۲ و میکند که ب ص ۶۲ ب ق ص ۱۳۳

۸ بعد ازین عبارت ذیل زائد در نسخه ق ص ۲۲ ب :-

تا باد مدام باده خوردن بادا   با ساقی خویش عیش کردن بادا

بادا عمرم چنین و دوس رگی بسد   با ساقی و با شراب مردن بادا

— ۸ —

BIBLIOGRAPHY.

BIBLIOGRAPHY.

Akhbār-ul-Akhyār by 'Abdul-Haqq Muhaddis of Delhi. Printed at the Ahmadee Press by Shaykh Zafar 'Alī, 1270 A.H.

Anīs-ul-'Āshiqīn by Zakhmī, Vol. II, Rotographs, Punjab University Library, Lahore.

Ashi'at-ul-Lama'āt by Jāmī, Manuscript, Punjab University Library, Lahore. Transcribed by one Mohd.........Qādirī.

Ashi'at-ul-Lama'āt by Jāmī, Manuscript, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta, No. 637 transcribed in the beginning of the XII century A.H.

Ashi'at-ul-Lama'āt: See Sharh-i-Lama'āt also.

Ātish Kadeh-i-Āzar by Hājī Lutf 'Alī Bēg Āzar, 1299 A.H. Printed by the Fath-ul-Karīm Press, Bombay.

A Catalogue of the Arabic, Persian & Hindustani Manuscripts of the Libraries of the Kings of Oudh by A. Sprenger, Vol. I, Calcutta, 1854.

A Catalogue of Columbia University: Collection of Persian Manuscripts: Presented to the Metropolitan Museum of Art: New York, by A. V. William Jackson & Abraham Yohaunan: 1914.

BIBLIOGRAPHY.

Catalogue of the India Office Library Vol. II, by Dr. A.J.Arberry.

Catalogue of the Persian & Arabic Manuscripts in the Oriental Public Library, Bankipore.

Catalogue of the Persian Manuscripts in British Museum, by Rieu: Volume II, 1881.

A Catalogue of the Persian Books Manuscripts in the British Museum, Compiled by Edward Edwards: 1922.

Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office: by the late Hermann Ethe, M.A., Ph.D., Revised and completed by Edward Edwards: 1937.

Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani & Pushtu Manuscripts in Bodlein Library, by Hermann Ethe. Part I.

Concise Descriptive Catalogue of the Persian Manuscripts in the Collection of the Asiatic Society of Bengal by W. Ivanow, [illegible] Calcutta: 1924.

Deebācheh: See "Song of Lovers".

Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian & Urdu Manuscripts in the Library of the University of Bombay, by Shaykh 'Abdul Qādir.

A Descriptive Catalogue of the Oriental Manuscripts belonging to the late E. G. Browne, edited by R.A. Nicholson, Cambridge, 1932.

A Descriptive Catalogue of Persian Manuscripts in the Kapurthala State Library by Prof. K.M. Maitra, M.A. 1921.

Dewān-i-'Iraqī, Manuscript No. 522, Royal Asiatic

Society of Bengal, Calcutta. Copied by Jaswant Rai, in 1076 A.H.

Dēwān-i-'Irāqī, Manuscript No. 523, Royal Asiatic Society of Bangal, Calcutta. Dated 1153A.H.

Dēwān-i-Jāmī edited by H. Pazmān. Printed at the 'Ilmī Press, Teherān. 1317.

Dēwān-i-Maghribī, printed by the C.P. Press, Bombay.

Famous Cities of Īrān, by Laurence Lockhart, Published by Walter Pearce & Co, Brentford, Middlesex: 1939.

Fihrist-i-Kitāb Khāneh-i-Majlis-i-Shūra-i-Millī, by Āqā-i-Yūsuf I'tiṣāmī, Teherān, 1311, at the Press of the Majlis.

Ghazliyāt-i-'Irāqī in Manuscript No. 189, Mixed Contents, a collection of the poems of eight Persian Poets, Kapurthala State Library. Foll. 178a-242b. Dated 849 A.H. 1445 A.D.

A Graphic Survey of Persian Literature by J.A. Rathore- 1932.

Haft Iqlīm by Amīn Aḥmed Rāzī, Manuscript Kapur-thala State Library, written in 1002 A.H. 1594 A.D.

A History of Ancient Persia by R.W. Rogers: Charles Scribner's Sons: New York, London: 1929.

Khazīnat-ul-Aṣfiyā by Ghulām Sarwar, printed at the Hūt Press, Lahore. Beginning of Composition in 1280 completion in 1281.

Kitāb-i-Twārīkh-ul-Auliyā (Urdū), Voll II, by Sayyid Imām-ud-Dīn , printed at Bombay.

Kulliyāt-i-'Irāqī, Manuscript, Prof. Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore. Written in first half of the VIII Century, A.H.

Kulliyāt-i-'Irāqī, Manuscript, Punjab University Library, Lahore.(Along with the manu- -script of the Salmān-o-Absāl of Jāmī.)

Kulliyāt-i-'Irāqī. See Dēwān-i-'Irāqī and also Ghazliyāt-i-'Irāqī.

Kulliyāt-i-'Irāqī, prinetd at the Nawalkishore Press, Kanpore, in 1909.

Kulliyāt-i-'Irāqī, printed at Lahore, published by Shaykh Ilāhī Bakhsh Mohd. Jalāl-ud-Dīn.

Kulliyāt-i-'Irāqī, printed at the Nawalkishore Pre Press, Lucknow in A.D. 1891, A.H. 1309.

Lama'āt, Manuscript, Prof. Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore, written in the X century A.H.

Laṭāif-i-Ashrafī by Nizām Ḥājī Gharīb Yamanī, in 60 Chapters (Laṭīfas), Manuscript, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta. Transcribed in the middle of the XII century A.H.

Literary History of Persia Vol. II, From Firdausī to Sa'dī, by Edward G. Browne, Cambridge Unievsrity Press, 1928.

Literary History of Persia, Vol. III, the Tartar Dominion, by Edward G. Browne, Cambridge University Press, 1928.

Maāṣir-i-'Ajam (Urdū), by Moḥd. 'Azīm-ul- Ḥaqq Junaidī. Published by Shāh & Co. Āgra, 1941.

Majālis-ul-'Ushshāq by Sulṭān Ḥusayn ibn Sulṭān Manṣūr ibn Bāyqarā, Nawalkishore Press, Kānpūr, 1897.

Majma'-ul-Faṣuḥā by Rizā Qulī Khān Hidāyat.

Majma'-un-Nafāis by Sirāj-ud-Dīn 'Alī Khān Ārzū. Manuscript Punjab University Library, Lahore.

Makhzan-ul-Gharāib by Sandelvī, Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

Maykhāneh by Mullā 'Abdun-Nabī Fakhruz-Zamānī Qazwīnī, edited by Principal Moḥd. Shafī' Published by Messers Uttar Chand Kapur & Sons, Lahore. 1926.

Mirāt-ul-Khayāl by Shīr Khān Lodhī, Printed in Bombay.

Mirāt-ul-Khayāl by Shīr Khān Lodhī, Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

The Mâning of the Glorious Qurān, Text and Explanatory Translation by Marmaduke Pickthal: 2 Volumes, Govt. Central Press Hyderabad, Deccan. 1938.

Nafaḥāt-ul-Uns by Jāmī, composed in the year 883 A.H. Printed at the Nawalkishore Printing Press, Kanpur, 1874 A.D.

Nishtar-i-'Ishq by Ḥusayn Qulī Khān 'Ishq, Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

[illegible] by [illegible]. Published by [illegible].

1931.

Majālis-ul-'Ushshāq by Sultān [illegible]

[illegible]. Nawalkishore Press.

Kānpūr. 1897.

Majma'-ul-Fusahā by Rizā Qulī Khān Hidāyat.

Majma'-un-Nafāis by Sirājuddīn 'Alī Khān Ārzū.

Manuscript Punjab University Library.

Lahore.

[illegible]

Punjab University Library. [illegible]

[illegible]

[illegible], edited by [illegible]

published by [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

The [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Punjab University Library.

[illegible]

Nuzhat-u'l-Qulūb by Hamdu'llah Mustawfī, E.J.W. Gibb Memorial Edition, Persian Text.

Nuzhat-u'l-Qulūb: English Translation by Le Strange.

Persian-English Dictionary by F. Steingass, Ph.D., London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1930.

Persian Literature by Reuben Levy. The World Manuals. London: Oxford University Press: Impression of 1928.

Poets of the Pahlavi Regime: by Dinshaw J. Irani.

Qaṣr-i-'Ārifān by Aḥmed 'Alī, the Ist Chapter completed in 1176. Copied in 1291 by Ḥafiẓ Moḥd. Jamāl-u'd-Dīn: First copy from the original writing of the author: Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

Qurān: See the Meaning of the Glorious Qurān:

Riyāẓ-u'l-'Ārifīn by Riẓā Qulī Khān Hidāyat: Kitāb Khāneh-i-Mehdeyya: Teherān: Printed at the Āftāb Press, Teherān: Tīr, 1316.

Riyāẓ-u'sh-Shu'arā by 'Alī Qulī Khān Wāleh Dāghis-tānī. Manuscript, Shairānī Collection, Punjab University Library, Lahore.

Safīnat-u'l-Auliyā by Dārā Shikoh: Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

Sharḥ-i-Lama'āt by Jāmī: Manuscript, Punjab University Library, Lahore, along with the Manuscript of the Lama'āt, in Prof. Shairānī Collection, written in the X

Century A.H.

Sharḥ-i-Lama'āt by Mullā Nūru'd-Dīn 'Abdur-Raḥmān Jāmī, Manuscript, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta, No. 612. A part of the Collection of Jami's works in this Manuscript.

Shi'r-ul-'Ajam by Maulānā Shiblī (Urdū), published by Shaykh Mubārak 'Alī: Lahore: Volume I, II & V.

Siyar-ul-'Ārifīn by Dervish Jamālī: Manuscript Punjab University Library, Lahore.

"Song of Lovers", 'Ushshāq Nāmeh or the Dah Faṣl of 'Irāqī & the Deebācheh edited with translation by Dr. A.J. Arberry, published by the Oxford University Press: 1939, for the Islamic Research Associa--tion, Bombay.

Tārīkh-i-Firishteh by Moḥd. Qāsim Firishteh, Published by the Nawalkishore Press: 1281 A.H. 1865 A.D.

Tārīkh-i-Guzīdeh by Ḥamdullah Mustawfī, compiled in A.H. 730 (A.D. 1330) reproduced from a Manuscript dated A.H. 857 (A.D. 1453), by E. G. Browne Vol. I, Luzac & Co. 1910.

Tārīkh-i-Waṣṣāf by 'Abdullah bin Faẓlullah Shīrāzī, Vol. I, edited by Dr. Shaykh Moḥd. Iqbāl, Published by Shaykh Mubārak 'Alī, Lahore, 1929.

Twārīkh-ul-Auliyā: See Kitāb-i-Twārīkh-ul-Auliyā.

Taẕkirah-i-Ḥusaynī by Mīr Ḥusayn Dost Sambhalī, Manuscript, Punjab University Library, Lahore.

Tazkirah-i-Ḥusaynī, by Mīr Ḥusayn Dost Sambhalī, Published by the Nawalkishore Press, Lucknow: 1875 A.D., 1292 A.H.

Tārīkh-i-Adbiyyāt-i-Īrān by Dr. Riẓā Zādeh Sheafa-Schafagh: Day Mah: 1316.

Tazkirat-ush-Shu'arā by Daulat Shāh Samarqandī, edited by Prof. E.G.Browne, composed 892A.H. (A.D. 1487), edited in 1901.

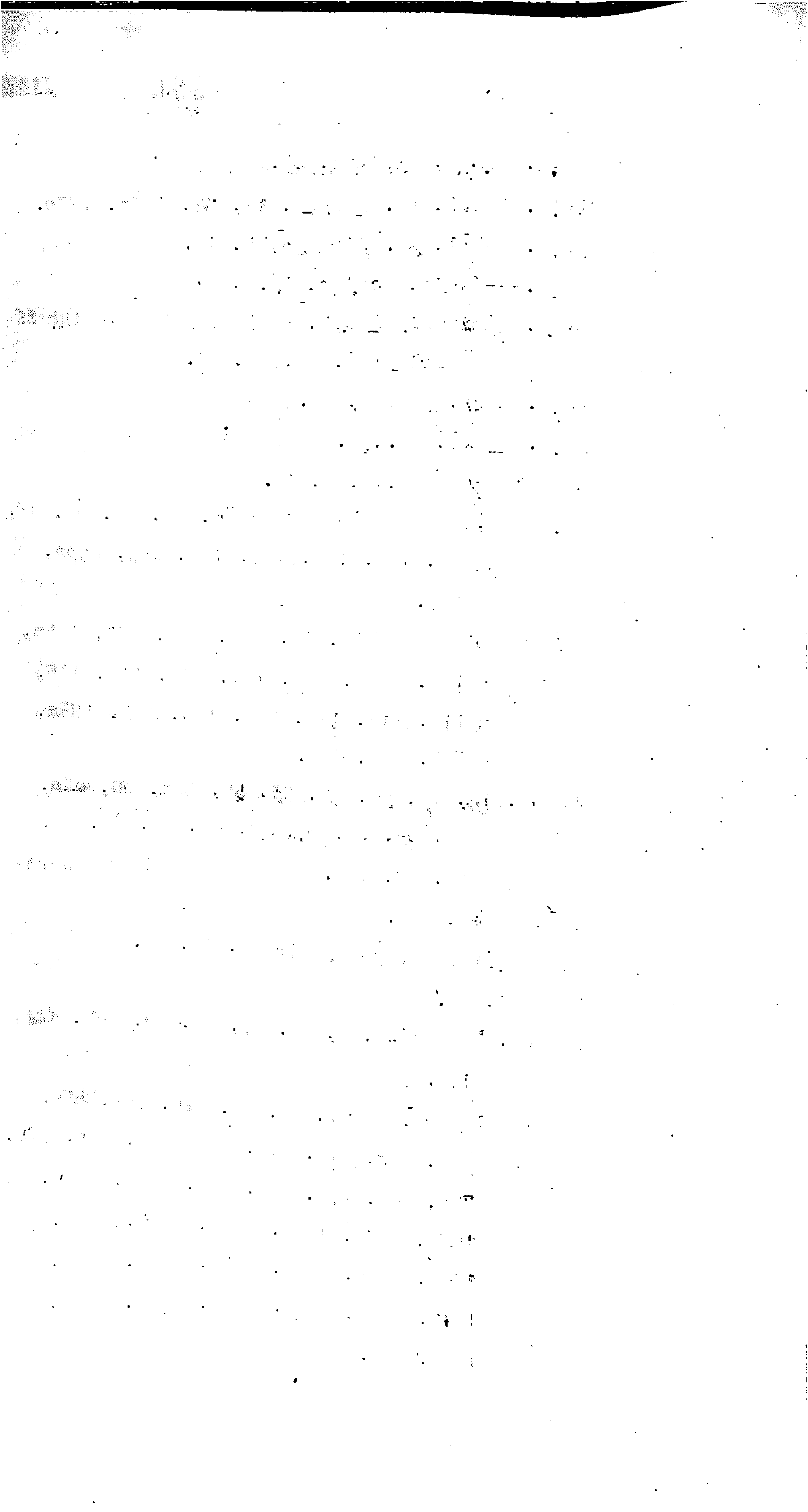
.. ..

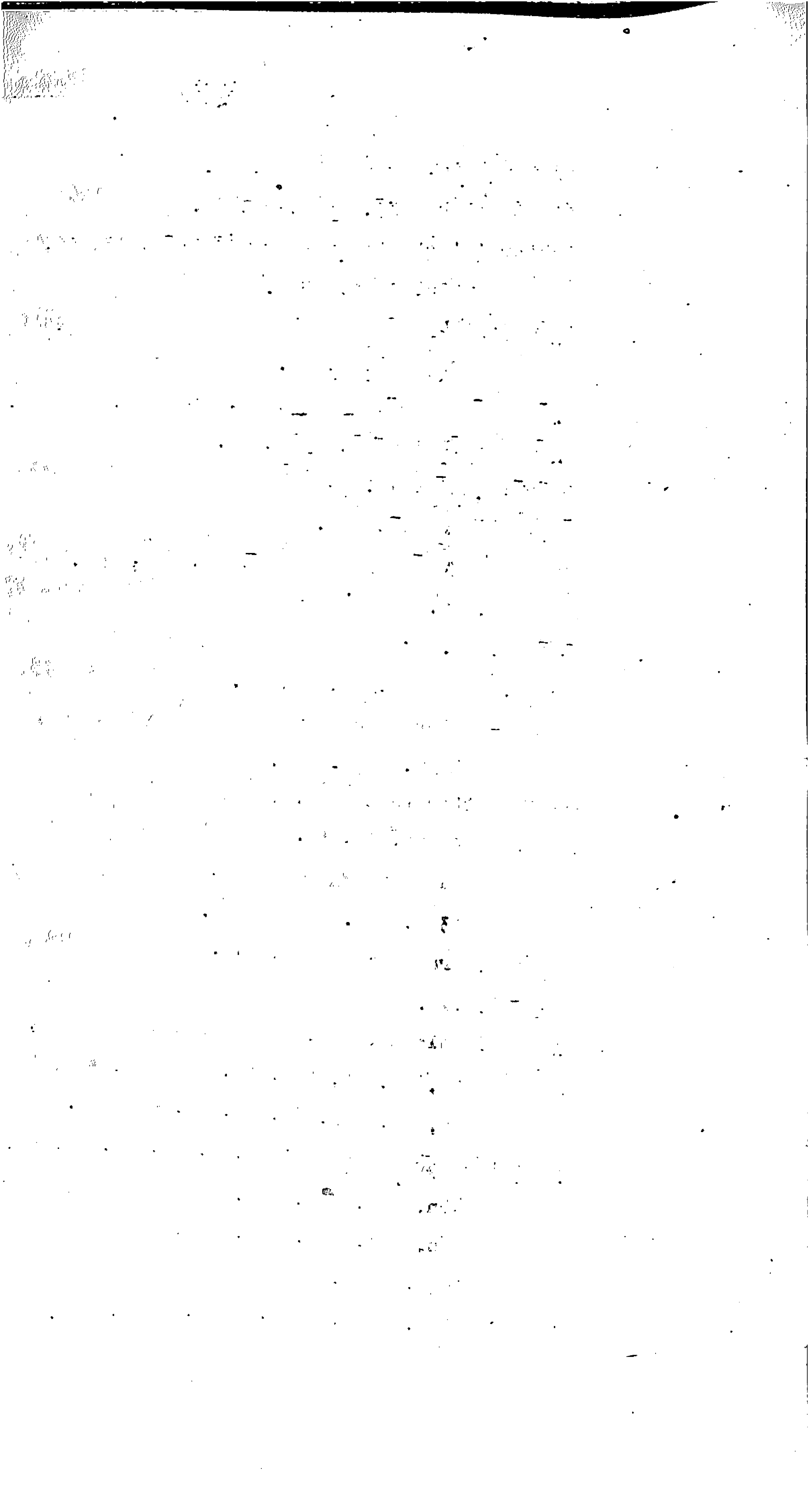
INDEX.

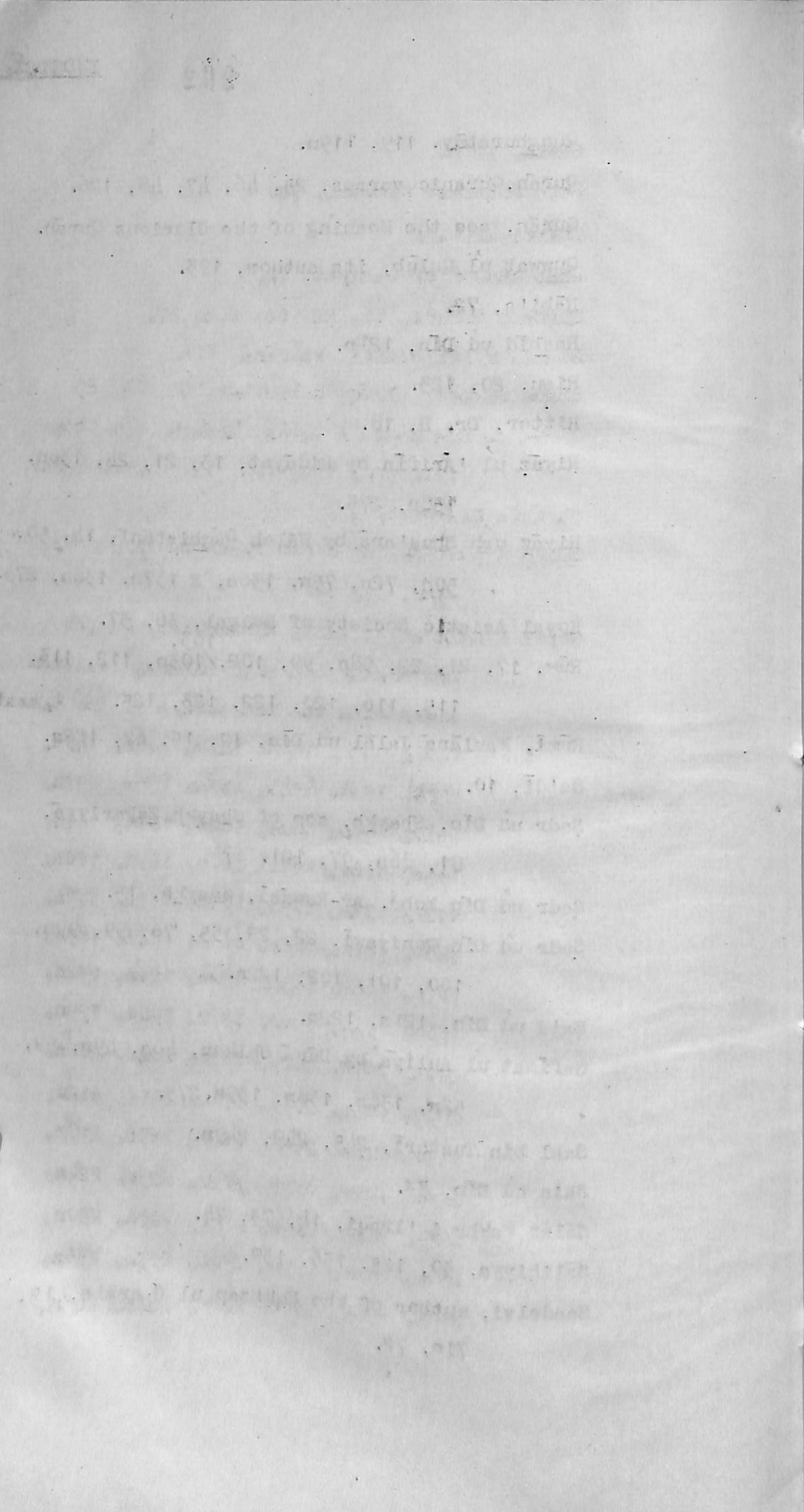
INDEX.

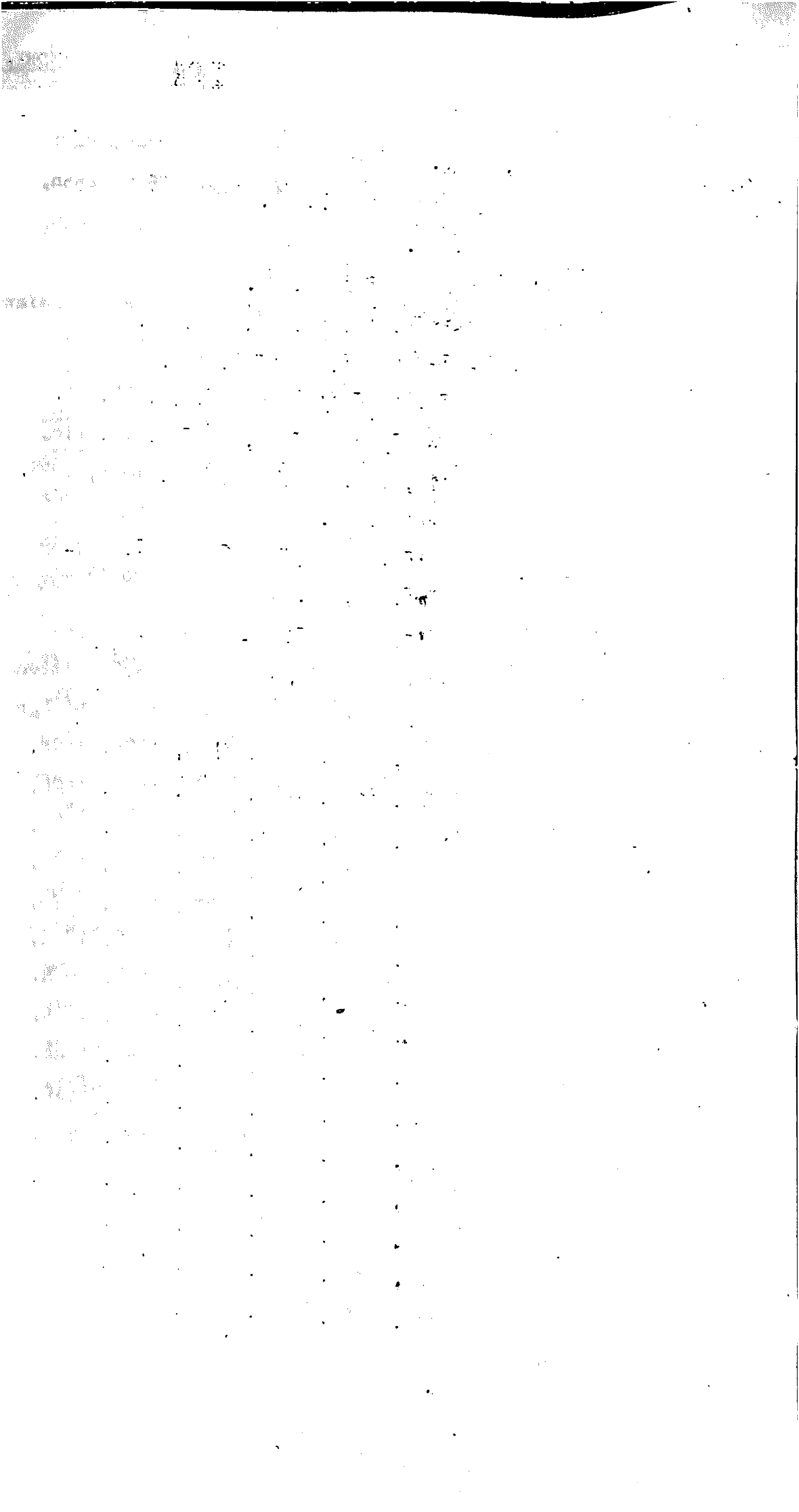
The letter n indicates a foot-note.

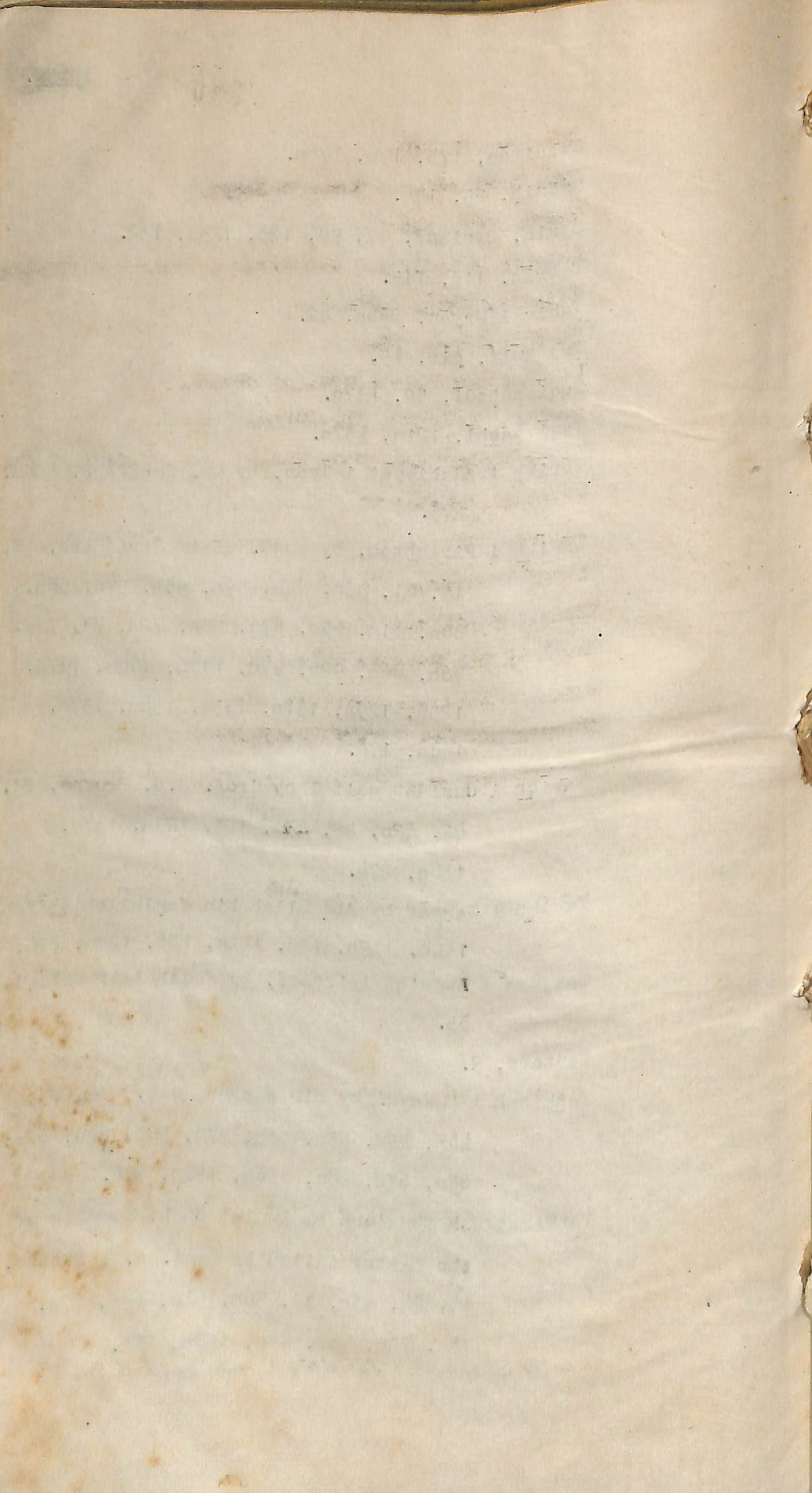
INDEX.

0----|----0

